

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská, Teréza
Nováková: ženská problematika v próze a veřejné
činnosti českých spisovatelek**

Linda Lidmilová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

**Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská, Teréza
Nováková: ženská problematika v próze a veřejné
činnosti českých spisovatelek**

Linda Lidmilová

Vedoucí práce:

Mgr. Daniela Blahutková, Ph. D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování

Děkuji vedoucí práce Mgr. Daniele Blahutkové, Ph. D. za vstřícnost, cenné rady a za pečlivé konzultace interpretovaných textů.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 ČESKÁ ŽENA 19. STOLETÍ	3
2. 1 Národnostní otázka česká.....	3
2. 2 Postavení české ženy v 19. století	5
2. 2. 1 <i>Vzdělání českých dívek a žen v 19. století</i>	9
2. 2. 2 <i>Dívčí vzdělávací ústavy</i>	15
2. 2. 3 <i>Ženské spolky</i>	18
3 ŽENSKÁ PROBLEMATIKA VE VEŘEJNÉ ČINNOSTI SPISOVATELEK.....	23
3. 1 Karolina Světlá	23
3. 1. 1 <i>Ženský výrobní spolek český</i>	26
3. 1. 2 <i>O vychování ženy</i>	29
3. 2 Eliška Krásnohorská.....	35
3. 2. 1 <i>Spolek Minerva a první dívčí gymnázium</i>	38
3. 2. 2 <i>Ženská otázka česká</i>	41
3. 3 Teréza Nováková	47
3. 3. 1 <i>Veřejná činnost Terézy Novákové</i>	50
3. 3. 2 <i>Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu</i>	55
4 ODRAZ ŽENSKÉ PROBLEMATIKY V PRÓZE	60
4. 1 Karolina Světlá - Lesní panna.....	60
4. 2 Eliška Krásnohorská – Svěhlavička	68
4. 3 Teréza Nováková - Lojzička Hendrychova, dívka z lidu.....	73

5 ZÁVĚR.....	81
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	84
7 RESUMÉ.....	87

1 ÚVOD

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl sledovat podobu a témata rozvíjejícího se ženského hnutí v českých zemích v devatenáctém století, ale nikoli obecně historicky, nýbrž v životě a díle tří veřejně činných a zároveň literárně tvůrčích žen, které se o rozvoj ženské emancipace v českém prostředí významně zasadily. Těmito spisovatelkami jsou Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská a Teréza Nováková. Za všechny tři vybrané spisovatelky hovořila jednak přímá podpora ženského vzdělávání, jednak stanoviska k ženské problematice, šířená v publikovaných esejích či úvahách, ale i literární texty, kde je mnohé v tomto ohledu řečeno nepřímě.

Diplomovou práci jsem celkově rozčlenila do tří částí. Předtím, než přejdu k samotnému jádru své diplomové práce, kterým je emancipační a literární činnost Karoliny Světlé, Elišky Krásnohorské a Terézy Novákové, je důležité vymezit historicko-kulturní pozadí, z něhož sledovaná problematika vyrůstá. V první části proto alespoň zmiňuji českou národnostní problematiku, která úzce souvisela s rozvojem ženské emancipace u nás, jak ostatně ve svých textech uváděly i samotné autorky. Dále zde představuji postavení žen a možnosti jejich vzdělání v devatenáctém století v českých zemích a uvádím nejdůležitější dívčí vzdělávací ústavy a první ženské spolky vznikající v druhé polovině devatenáctého století. V této části proto také připomínám rovněž vůbec první osobnosti české emancipace, kterými byly mj. Karel Slavoj Amerling, Bohuslava Rajská, Honorata Zapová, Marie Riegrová-Palacká či Vojtěch Náprstek.

Druhá část práce zachycuje nejprve kontext života a díla každé ze tří sledovaných spisovatelek – s ohledem na specifický přínos pro rozvoj emancipačního hnutí – a následně představuje vybraný příklad esejistiky, věnované u té které spisovatelky ženské problematice (*O vychování ženy* od K. Světlé, *Ženská otázka česká* od E. Krásnohorské a *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu* od T. Novákové).

Emancipační orientace všech tří autorek se projevovала i v jejich beletristické tvorbě. Této souvislosti se věnuji v poslední, třetí části práce, kde se ji snažím doložit interpretací vybraných próz. Výběr zde koresponduje se sledovanou problematikou a

předcházelo mu studium širokého okruhu literární tvorby dané spisovatelky. Od Karoliny Světlé je podrobena rozboru raná ještědská povídka *Lesní panna*, od Elišky Krásnohorské román z prostředí dívčího penzionátu *Svéhlavička* a u Terézy Novákové povídka z prostředí východních Čech *Lojzicka Hendrychova, dívka z lidu*.

Během práce na tématu bylo zřejmé, že velká část dostupné sekundární literatury se Karolině Světlé, Elišce Krásnohorské a Teréze Novákové věnuje převážně jako významným českým spisovatelkám, podstatně méně jako ženám angažovaným v boji za emancipaci žen, jejichž veřejná činnost i literární tvorba byla oním bojem prostoupena. Z tohoto hlediska se moje práce snaží nabídnout jiný pohled, než jaký je v literatuře obvykle uplatňován. Metodologicky je práce založena na výkladu, komparaci a samostatné interpretaci (té zejména u beletristických textů).

2 ČESKÁ ŽENA 19. STOLETÍ

2. 1 Národnostní otázka česká

České dějiny nejsou ovlivněny pouze celoplošnými evropskými událostmi, jež je bezpochyby v průběhu celého devatenáctého století zasahovaly. České země se musely totiž potýkat se svou specifickou problematikou, kterou tvořily vleklé konflikty mezi česky a německy orientovanými vrstvami společnosti. Čechy a Morava byly součástí habsburské monarchie, říše s obyvatelstvem rozmanitého národnostního a etnického složení. Jak uvádí ohledně vnitřních problémů, kterým monarchie z tohoto důvodu čelila, Bělina, vládnoucí dynastii se nepodařilo vytvořit „jednotící státní patriotismus, který by byl schopen do sebe integrovat patriotismy jednotlivých zemí a národů. To ve svých důsledcích vedlo k tomu, že skutečnými Rakušany se cítila být jen početně omezená skupina vysokých důstojníků, byrokracie a kléru a vlastně jediným pojátkem obyvatelstva monarchie byly pocity loajality a věrnosti dynastii.“¹

Podle Efmertové se problematizace vzájemných vztahů mezi Čechy a Němci datuje už od doby vrcholného středověku, ale až v devatenáctém století situace krystalizuje a dochází k výrazným střetům. Němci měli v prostředí habsburské monarchie díky rychlejší industrializaci, způsobené příznivými podmínkami v oblastech jejich působení v první polovině devatenáctého století nad Čechy mocenskou převahu. Situace se podle Efmertové vyrovnává kolem poloviny století, v určitém ohledu pak lze dokonce nalézt podobnosti: „V rámci monarchie se (...) obě skupiny mohly považovat za menšinu. Češi byli podle statistik menšinou v Rakousku, Němci v Čechách a na Moravě.“²

Touha vymanit se z „nadvlády“ německého živlu byla spjata s národně obrozeneckou vlnou, vznikající už v první polovině století. Zároveň byla spojena se snahou emancipovat národ i jazyk. Národní obrozenci usilovali o zrovnoprávnění

¹ „V první polovině století představovalo Rakouské císařství pestrou směs zemí a národů nejrůznějších historických tradic a kulturní a ekonomické úrovně. Byly zde země, které v minulosti tvořily samostatné politické celky (například české a uherské království), země, které Rakousko získalo při rozpadu jiných státních útvarů (...) i území bez významnějších historických tradic. Ještě složitější byla národnostní mapa monarchie. Pod žezlem rakouského císaře žila celá řada národů a národností a neschopnost vyřešit jejich soužití v rámci jednoho státu byla nakonec hlavní příčinou rozpadu říše.“ BĚLINA, P. a kol.: *Dějiny zemí koruny české II*. Praha : Paseka, 1995, s. 69-70.

² EFMERTOVÁ, A. C.: *České země v letech 1848-1918*. Praha : Libri, 1998, s. 125.

češtiny s jazykem německým v situaci, kdy postavení ve společnosti a to, jak bude člověk přijímán, souviselo s jazykem: němčina byla oficiální jazyk i v oblastech jednoznačně českých.³

Národní hnutí v Čechách se tedy ve svých počátcích zaměřovalo převážně „na pěstování jazyka, usilovalo o vytvoření gramatických pravidel a jeho celkovou kultivaci.“⁴ Proto první kroky českých vlastenců směřovaly do škol, kde se snažili zavést češtinu jako vyučovací jazyk, stejně tak chtěli zrovnoprávnit češtinu i ve veřejné sféře. Český národ si potřeboval dodat sebedůvěry, že je stejně hodnotným národem jako Němci. Jeden ze způsobů, jak toho dosáhnout, byla myšlenka „slovanské vzájemnosti zdůrazňující, že Češi nejsou v Evropě osamoceni, že patří k velké rodině slovanských národů. Z nich v centru jejich pozornosti stálo pochopitelně Rusko.“⁵ Mezi české vlastence prosazující myšlenku slovanské vzájemnosti patřil Josef Jungmann či Jan Kollár (podle Běliny však byli zaslepeni slovanskou ideou a unikalo jim skutečné ruské nebezpečí, čímž si vytvořili mnoho odpůrců a odmítnutí jejich myšlenky.) Dalším způsobem, jak apelovat na sebeuvědomění Čechů, byl vypjatý historismus: „Slavná česká minulost byla v jejich očích zárukou překonání neradostné přítomnosti a jistotou (...) slavné národní budoucnosti.“⁶ S postupným vývojem událostí se z nepolitického národního hnutí stává hnutí politického ražení, přičemž mladí vlastenci, nastupující generace, jejímž představitelem byl Karel Havlíček Borovský, nevidí už hlavní jádro národnostního problému v otázce jazyka a orientují se spíše na problematiku obecnějšího charakteru.⁷

Národnostní vývoj v českých zemích souvisí ve druhé polovině devatenáctého století s aktivně probíhající průmyslovou revolucí u nás, tak jako ve zbytku Evropy, ale i s rozvojem školství a utvářením spolků. Jedním z vrcholných dokladů češství je pak otevření Národního divadla roku 1881 – zřejmá připomínka toho, že za emancipací českého národa nestojí jen politika, nezastupitelnou roli v této oblasti hrála také česká kultura.⁸ Důležitou roli v poměrech mezi Čechy a Němci hrála četná jazyková nařízení,

³ BĚLINA, P. a kol.: *Dějiny země koruny české II*, s. 60-61.

⁴ Tamtéž, s. 79.

⁵ Tamtéž, s. 79.

⁶ Tamtéž, s. 80.

⁷ Tamtéž, s. 79-81.

⁸ Tamtéž, s. 132-137.

zaváděná od osmdesátých let devatenáctého století. V roce 1880 vyšla první, tzv. Stremayrova jazyková nařízení, podle nichž „měly správní úřady politické a justiční v českých zemích vyřizovat německá podání německy a česká česky. „Vnitřní řeč“ úřadů, tj. jejich korespondence a jednání uvnitř, měla zůstat německá.“⁹ Svoji nevoli s jazykovými nařízeními vyjádřili Němci založením školského spolku Schulverein. Českou reakcí na Schulverein bylo založení Ústřední matice školské. Jejím úkolem bylo chránit výuku češtiny na školách v česko-německých oblastech. Spor o vyučovací jazyk se dotkl i pražské univerzity, která se 28. února 1882 rozdělila dle vyučovacího jazyka na Karlo-Ferdinandovu universitu českou a německou.¹⁰

Jak uvádí autorky knihy *Ženy na stáž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, zásadním zlomem pro vývoj v českých zemích druhé poloviny devatenáctého století byl revoluční rok 1848, v němž dochází ke změně ústavy, svolání říšského sněmu a na trůn usedá nový panovník. Se změnami politickými přichází i změna myšlení, jež sebou přináší nejen myšlenky nacionální, ale také zárodky ženské otázky, pozvolna se od této chvíle začíná rozvíjet „české feministické myšlení“.¹¹

2. 2 Postavení české ženy v 19. století

Definovat postavení ženy v devatenáctém století by nám mohla pomoci slova anglického esejisty osmnáctého století Richarda Steela, který ženu popsal následujícím způsobem: „Žena je dcera, sestra, družka a matka, pouhý přívěšek lidské rasy.“¹² Steel ve svém výroku nesdělil pro svou dobu nic nového, pouze vyslovil názor na ženy, jež byl platný dlouhá staletí. Od druhé poloviny devatenáctého století se však začínají ozývat nespokojené hlasy žen, které chtějí tuto situaci změnit a žádají si stejná práva jako muži. V českých zemích je situace poměrně specifická, neboť počátek ženské emancipace u nás souvisí s tehdy aktuální národnostní otázkou.

⁹ EFMERTO VÁ, A. C.: *České země v letech 1848-1918*, s. 85.

¹⁰ Tamtéž, s. 85.

¹¹ BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D.: *Ženy na stáž! České feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2010, s. 8-9.

¹² LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*. Praha : Mladá fronta, 1999, s. 70. Navzdory Steelovým názorům je podle Lenderové právě osmnácté století spjato s počátky moderního feministického myšlení: „Feminismus v moderním slova smyslu přišel na svět v březnu 1772, kdy v Paříži vyšla kniha abbého Antoina Léonarda Thomase (...) (Esej o povaze, mravech a duchu žen v rozličných stoletích).“ Tamtéž, s. 229.

Co je však tzv. ženskou otázkou v devatenáctém století? Na celé devatenácté století nelze paušálně aplikovat přesnou definici. Stejně jako jiná problematika, tak i otázka ženská¹³ si prošla během let značným vývojem, od obrazu ženy matky a hospodyně po ženu vzdělanou a vykonávající „mužská“ povolání. „Hledání odpovědi na otázku, co je jejím obsahem a jaké cesty by měly vést k jejímu řešení, nebylo vlastně nikdy uspokojivě a v úplné konkrétnosti završeno. Shoda panovala pouze v konstatování, že ženská otázka je nedílnou součástí sociálních problémů, týká se především žen neprovdaných nebo ovdovělých a nejvíce zasahuje do života středních měšťanských vrstev.“¹⁴ Důležitou roli zde sehrál i aspekt ekonomický. Pohlédneme-li na ženskou otázku pragmaticky, žena jako taková byla v podstatě nevyužitou pracovní silou, tudíž ekonomickou zátěží. Jediným způsobem, jak ji z takového postavení vymanit, bylo poskytnout jí vzdělání a nabídnout jim pracovní místo, odpovídající jejímu vzdělání. Možnost vzdělání a seberealizace v práci byly hlavními cíli ženských snah v devatenáctém století, začlenění žen do politiky či požadavek volebního práva žen bylo aktuální až pro století následující.¹⁵

Ženská emancipace má svůj původ v měšťanské, tedy střední vrstvě obyvatelstva. Vysvětlení, proč právě zde, je poměrně jednoduché. Ženy se chtěly vymanit z jim předurčené role matky a hospodyně, která nedávala jinou možnost, jak se seberealizovat, než se starat o muže, děti a domácnost. Ženy z chudých poměrů musely pracovat, zatímco ženy z bohatých rodin se o svoje živobytí samy nestaraly. Jana Machačová vůdčí postavení žen středních vrstev v emancipaci potvrzuje, i když při svém výzkumu zjišťuje značný početní nepoměr mezi ženami ze středních a chudých vrstev. Jádrem ženské emancipace klade do středních vrstev i přesto, že v celkových číslech tvořila střední vrstva cca jen 20% ženské populace, zatímco ženy dolních vrstev tvořily asi 80%, tedy většinu. Proč tedy právě ženy středních vrstev stojí za emancipací?

---

¹³ T. G. Masaryk, ve svých Amerických přednáškách z roku 1907, se k ženské otázce vyjadřuje následujícím způsobem: „Když člověk čte všelijaké vědecké a třeba i filosofické úvahy, dočte se o ženě a dětech. Že by se psalo o manželovi, mužovi a otci, toho se člověk málo dočte. Proto se mluví o otázce ženské. Já toho slova nerad užívám, protože není ženské otázky. Je otázka kulturní, lidská, a je-li ženská, je i mužská a dětská atd. Chci jen naznačit, že ve všech těch otázkách, o které běží, je buď neujasněnost nebo neupřímnost.“ MASARYK, T. G.: *Postavení ženy v rodině a ve veřejném životě*. In: MASARYK, T. G.: *Americké přednášky*. Praha: Čin, 1929, s. 109.

¹⁴ BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D. : *Ženy na stáž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 15.

¹⁵ BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D. : *Ženy na stáž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 15.

V chudých vrstvách plnily ženy v rodině spíše než vychovatelskou a hospodyňskou funkci úlohu nezbytné pracovní síly (kterou musely ostatně zastávat v brzkém věku i děti). Vzhledem k tomu, že pracovní doba měla 12 hodin, nedalo se o hospodaření v chudých domácnostech hovořit, „v rodinách se dívky vedly k pracovní píli, ne k roli hospodyně“¹⁶, a především, žila-li rodina od výplaty k výplatě, nebylo v podstatě s čím hospodařit. Funkci hospodyně, z níž se ženy chtěly vymanit, tedy plnily pouze ženy ze středních vrstev. Ženská emancipace pro ně znamenala možnost zvolit si povolání, jímž by byla žena schopna se sama uživit. Ženy z chudých poměrů musely do práce za výdělkem chodit z existenčních důvodů odedávna, jiná možnost pro ně nebyla. Mnohokrát vykonávaly i náročnou fyzickou práci, proto tu nelze hovořit o emancipaci skrze vstoupení do pracovního procesu. Možnosti práce žen ve střední vrstvě byly naopak konvencemi dost omezené a často byly podmíněné vzděláním, jehož se ženám nedostávalo. Podle Machačové lze ženami středních vrstev rozumět především následující skupinu: „Byly to dívky z prostředí inteligence a úředníků, které nesly prapor vzdělání pro samostatnou a ekonomickou i veřejnou angažovanost. (...) Přesto zůstávaly ženy po celé 19. století většinou především součástí rodiny, chcete-li „přívěsky“ muže“.¹⁷

Jak se o svoji existenci měly postarat dívky a ženy ze středních vrstev, když jim tehdejší konvence neumožňovala vykonávat téměř žádnou práci? Starost o ženu měla přejít po svatbě z otce na manžela, avšak nutnou podmínkou k svatbě bylo věno. Neměla-li rodina na věno, což nebylo při velkém počtu dětí ve středních vrstvách nic neobvyklého, byla šance na vdavky velmi malá. Starost o neprovdanou dceru po smrti otce přecházela na bratra (měla-li žena bratra: pokud ne, měla se o ni postarat rodina provdané sestry). Žena se stávala přítěží pro rodinu, finanční péče o sestru či sestry často donutila bratra k tomu, že se sám neoženil, neboť dbal předně na povinnosti, které měl vůči rodině. Svobodná žena na oplátku pomáhala v domácnosti rodiny, která se o ni starala, často byla vychovatelkou svých neteří a synovců a byla jakousi služkou, která pracovala jen za stravu a střechu nad hlavou. Pokud žena neměla takové štěstí a neměla rodinu, která by se o ni postarala, živila se zpravidla jako učitelka klavíru, zpěvu či

¹⁶MACHAČOVÁ, J.: *Žena v 19. století jako „přívěsek“?* In: ČADKOVÁ, K.; LENDEROVÁ, M.; STRÁNÍKOVÁ, J. (eds.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 212.

¹⁷Tamtéž, s. 209-214.

kreslení. Využívala tedy jediných dovedností, kterým se měla možnost v mládí naučit. Možností též bylo, že rodiče po své smrti zanechali dceři rentu, z níž žila. Ve všech případech ale neprovdané ženy žily velmi skromně, s ne příliš dobrou vyhlídkou do budoucna. Ženám ve vlastním výdělků bránila dobová konvence, nedostatečná vzdělanost a chybějící kvalifikovanost v nějaké oboru. Právě o zlepšení života neprovdaných žen se snažilo na svém počátku vznikající ženské hnutí¹⁸. Myšlenkou, kterou i ve svém Výrobním spolku prosazovala Karolina Světlá, bylo naučit ženu praktickým dovednostem, nějakému druhu práce, který by jí zaručil spokojené živobytí a který by ji vymanil ze závislosti na rodině. Umožnilo by to také ženám možnost volby, zda se vdát či zůstat svobodnou a díky své dovednosti nezávislou. Ženy se mnohokrát vdávaly pouze ze strachu z budoucnosti, nikoli z náklonnosti, manželství bylo jakýmsi oboustranným obchodem. Sňatek měl ženě zaručit pohodlnou budoucnost a muži zase pokračovatele rodu.¹⁹

Za prvotní poslání, úkol a povolání ženy bylo určeno být matkou a vychovatelkou svých dětí. Vztah k dětem ale nebyl ze strany rodičů vždy tak vřelý, jak jsme zvyklí z dnešních dob. Možným důvodem, proč si rodiče v historii netvořili k dětem příliš hluboký vztah, byla velká úmrtnost dětí. Rodiče se tak vědomě snažili vyhnout bolesti, která by je po ztrátě dítěte zasáhla. V devatenáctém století se postoj k dítěti mění. Dítě se stává důležitým členem rodiny a zachází se s ním jako s dítětem a nikoli jako malým dospělým. Je ale stále pravidlem, že dítě patří do ryze ženského světa, hračky a věci dětí jsou v místnostech určených ženám či v kuchyni. O děti se starají matky, chůvy či kojné. Ženy obecně se v této době definují skrze vztah k mužům, nikoli jako samostatné individuality. Pouze v jediném období je muž zcela součástí ženského světa: v době „skutečného dětství“, za které Milena Lenderová ve své knize *K hříchu a modlitbě* označuje raný dětský věk trvající do tří až čtyř let. V tomto období se rozdíl mezi dětmi nedělají, i chlapi nosí sukénky, mají dlouhé vlasy. Problematická

---

¹⁸ „Je zřejmé, že první polovinu 19. století, respektive třicátá a čtyřicátá léta, můžeme označit v ženském hnutí za jakousi průkopnickou dobu. Setkáváme se s prvními pokusy o aktivitu žen mimo rodinu, jak dokládá například spolek dívek kolem Bohuslavy Rajske nebo v roce 1848 jen krátce existující Spolek Slovanek vedený Honoratou Zapovou, Johannou Fričovou a Svatavou Amerlingovou. Problémem těchto prvních ženských sdružení však byla přílišná závislost na osobě zakladatele či zakladatelky, dokladem je mj. rozpad dívčího kruhu po odchodu Rajske z Prahy.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha : Libri, 2005, s. 24.

¹⁹ Tamtéž, s. 20-25.

je také nezkušenost a nedostatečná poučenost mladých matek s výchovou dětí.²⁰ Právě této nepoučenosti dívek by mělo zabránit vzdělání, které by jim nezatajovalo jejich prvotní poslání, ba naopak by je vyškolovalo, jak být dobrou matkou. Má-li žena pomoci v národnostním boji mateřstvím, musí se jí i tak dostat vzdělání, neboť jak jinak by dokázala správně vychovat následující generaci. Správná, vlastenecká výchova dalších generací byla dalším argumentem pro zlepšení ženského vzdělání u nás. Čeští muži, vlastenci, nutně potřebovali vzdělané ženy pro výchovu svých nástupců. Skrze vlastenectví byla velkou částí mužů vlna ženské emancipace v rámci stanovených hranic akceptována.

2. 2. 1 Vzdělání českých dívek a žen v 19. století

Výrok Antonína Gindelyho, českého historika žijícího v devatenáctém století a zároveň někdejšího vychovatele korunního prince Rudolfa, přesně vystihuje postoj k ženám a jejich životnímu údělu, který jim byl přisouzen ještě v devatenáctém století: „Ženská má být vzdělaná, třeba i učená, nesmí při tom ovšem zapomenouti, že má děti chovat a umět buchtý péci, ale jsem rozhodně proti hloupým ženským, hloupá ženská ani děti dobře nechová, ani buchtý dobře nepečte!“²¹ Jeho výrok se může zdát z dnešního pohledu pro ženy urážející, ale Gindely naopak patřil k těm liberálnějším, kteří souhlasili se vzděláním žen – za jeho výrokem je tedy spíše pokrokovější náhled na ženské vzdělání v devatenáctém století: nebránil ženám ve vzdělání, nesmí být ale narušena hranice, která by mohla ohrožovat postavení muže.²²

Ženy se mohly vzdělávat, ale otázkou je nakolik ono vzdělání bylo opravdu vzděláním. Zpravidla zahrnovalo základní znalosti, jako je čtení a psaní, výuku jazyků, hudby a velký důraz byl kladen ručním pracím. Mnozí by mohli namítat, že i to je pokrok, ale ženy v druhé polovině devatenáctého století byly jiného názoru. Toto formální vzdělání se jim zdálo nedostatečné a chtěly pro ženy konkrétnější vzdělání, které by mohly využít v životě tak, aby se o sebe díky svým znalostem a dovednostem dokázaly postarat a nebýt závislé na mužích.

²⁰ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 11-14.

²¹ Tamtéž, s. 39.

²² Tamtéž, s. 39.

Připomeňme, že vývoj směrem k těmto nárokům žen začíná už v sedmdesátých letech osmnáctého století, kdy byla v monarchii tereziánskou reformou²³ ustanovena povinná školní docházka pro děti od šesti do dvanácti let (platila jak pro chlapce, tak i dívky, všech sociálních vrstev a vyznání). Myšlenku Marie Terezie realizoval opat Ignác Felbinger. Vypracoval tzv. tereziánský Schulpatent, jenž vstoupil v platnost 1. ledna 1775-1805. „Děti se měly vzdělávat ve školách farních, hlavních či normálních - posledně jmenované byly spojeny s přípravkami pro učitele. Děti starší dvanácti let (...) měly v neděli navštěvovat tzv. opakovací hodiny.“²⁴ Další z možností byla domácí výuka, ta byla ale podmíněna pravidelnými zkouškami. Dvakrát ročně bylo dítě v hlavní či normální škole přezkoušeno, zda jeho znalosti odpovídají zadané látce. Roku 1805 byl vydán všeobecný školní zákon, který zaručoval církvi přímý dohled nad vzděláváním. Církev měla za úkol vychovat z dětí poslušné a bohabojné občany. Náplní výuky bylo čtení, psaní, počítání a náboženství.²⁵ I přes zákonem danou povinnost se vzdělávání dívek podceňovalo a hlavní důraz byl kladen na vzdělání chlapců. Jak uvádí Lenderová, vzdělání dívek bylo zanedbáváno jak celkovým zřízením, tak i veřejností, dokonce i samotnými rodiči, proto došlo k ústupku pro dívčí školní docházku. Do roku 1780 totiž platí pro dívky výjimka, nemusí navštěvovat společné vyučování, pokud si to rodiče nepřejí. Po roce 1780 začaly ve městech vznikat speciální „klasse“ pro dívky, pro které byly jmenovány speciální učitelky. Učitelkami byly z větší části svobodné ženy či ženy staršího věku, za svoji práci byly ale placeny méně než jiní učitelé. Hlavní náplní výuky byly ruční práce.²⁶

---

²³ „Vydáním *Všeobecného školského řádu* 6. prosince 1774 byla pro všechny země monarchie zavedena povinná školní docházka a vytvořen pevný systém nižšího školství. (...) Vzorem pro všechny základní školy se stala normální škola na Malé Straně, založená státem 15. listopadu 1775, ve které již tehdy existovalo zvláštní dívčí oddělení. V témž roce bylo zákonem stanoveno, že všude, kde k tomu budou podmínky, mají být jako součást hlavních škol zřízeny dívčí školy se zaměřením na základní vzdělání a vyučování ručním pracím. K významným pražským dívčím školám patřila například Týnská hlavní škola zřízená v roce 1779, (...). V roce 1787 existovalo v Praze dále pět dívčích škol, v nichž byla vyučovacím jazykem němčina a které navštěvovalo celkem 798 dívek. Mimo Prahu na konci 18. století fungovaly dívčí triviální školy v Kutné Hoře v klášteře voršilek, v Plzni, Bělé, Mladé Boleslavi, Jičíně, Vysokém Mýtě, Německém Brodě, Rychnově, Budějovicích, Domažlicích a Klatovech.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 9.

²⁴ LENDEROVÁ, M.; JIRÁNEK, T.; MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: UK, Karolinum. 2009, s. 197.

²⁵ Tamtéž, s. 197-198.

²⁶ LENDEROVÁ, M.: *Dívčí vzdělání v Čechách 19. století*. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. (BLÁHOVÁ, K.; PETRBOK, V., eds.), Praha : ÚČL AV ČR, 2004, s. 375.

Převrat pro školství v habsburské monarchii znamenal říšský zákon ze 4. května 1869 neboli Hasnerova reforma (uplatňovaná od školního roku 1870/71). Reforma se zabývala zlepšením výuky od mateřské po střední školy. Povinnou školní docházku prodloužila do čtrnácti let. Zavedla obecné školy a podpořila vznik škol měšťanských, které měly mít zastoupení v každém okrese. Osvobodila školy od dohledu církve a požadovala kvalitní vzdělání učitelů. Z hlediska emancipačního byl zákon také příznivý, byly vytvořeny osnovy, které byly jednotné pro chlapce i dívky. Nesouhlas s prodloužením školní docházky se ozýval převážně z řad venkovského obyvatelstva, jež potřebovalo své děti jako pomocnou sílu. Školská novela z roku 1883 vyhověla požadavkům venkovského obyvatelstva a učinila jejich dětem výjimky, ty byly opět odstraněny až malým školským zákonem v roce 1922. Problematická byla i jazyková stránka, převládajícím jazykem v habsburské monarchii byla němčina, u venkovského obyvatelstva převládal český jazyk. Většina učitelů triviálních škol byla neochotná vyučovat v němčině, díky čemuž se zachovala čeština. Jiná situace byla však v hlavních školách a na gymnáziích²⁷, proto už na začátku devatenáctého století narůstá požadavek založení české hlavní školy. Až zákonem z roku 1866 byl český jazyk zrovnoprávněn s německým jazykem a český jazyk dostává oficiální potvrzení být vyučovacím jazykem na základních a středních školách.²⁸

---

²⁷ Gymnázia, určená pouze pro chlapce, stejně jako ostatní střední školy, byla od 70. let 18. století „pětitřídní: jejich strukturu tvořily tři nižší třídy gramatikální a dvě vyšší humanitní, důraz byl kladen na výuku latiny, němčiny, dějepisu, učila se i matematika a reálie. Němčina coby vyučovací jazyk vystřídala latinu v prvních dvou ročnících, ve vyšších si latina zachovala svou pozici. Gymnázia byla podřízena státnímu doзору a nekončila maturitou, proto nemohli absolventi pokračovat ve studiu na univerzitě, ale museli projít ještě dvouletým filozofickým studiem, které si uchovalo funkci středověké artistické fakulty. Filozofické učení bylo při piaristickém gymnáziu v Českých Budějovicích, Litomyšli a Plzni. (...) *Politické zřízení* z roku 1805 uzákonilo gymnázia šestitřídní. Skládala se ze čtyř tříd gramatikálních a dvou humanitních, nově byly zavedeny přírodní vědy. Tento stav nezměnila nijak výrazně ani revize z roku 1819. Hlavním předmětem byla latina – z celkových 18 vyučovacích hodin týdně zabrala devět až jedenáct hodin. (...) Teprve školské reformy z let 1848-1849 znamenaly skutečný přelom v rakouském středním školství. (...) Připojením filozofického učení bylo vytvořeno gymnázium o osmi ročnících organizovaných na principu dvoustupňovitosti. (...) Vedle latiny se vyučovalo řečtině, dějepis byl spojen se zeměpisem, výuka matematiky se prohloubila, přibýly přírodopis i fyzika a filozofická propedeutika (psychologie, logika), vyučovaná v nejvyšších třídách. Vedle těchto povinných předmětů se nabízel i předměty nepovinné: moderní jazyky, kreslení, tělocvik, zpěv. Zánikem filozofických studií vznikly nové filozofické fakulty, které byly postaveny naroveň ostatním fakultám a připravovaly kvalitní učitele pro gymnázia a reálky.“ LENDEROVÁ, M.; JIRÁNEK, T.; MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, s. 202-203.

²⁸ Tamtéž, s. 200-202.

„Vzdělání“ žen nebylo výjimkou u středních a horních vrstev společnosti. Tyto dívky byly vyučovány doma²⁹. Hlavní náplní výuky, o níž se starali soukromí učitelé, byly literární předměty, náboženství, hudba, či kreslení. Matka měla zase učit dívku vést domácnost. „Vzdělaná hospodyně se musela vyznat v cenách a mírách, ve vedení účetnictví, sestavovala menu pro všední i sváteční tabule, procházela katalogy dodavatelů, dokonce měla vědět, čím čistit skvrny od kávy či vína. Vzdelání uplatnila i jako matka a manželka, schopná reprezentovat svého manžela vzhledem, znalostmi i schopností najít vhodné téma ke konverzaci, a to v několika jazycích.“³⁰

Dalším místem, kde se dívkám dostávalo vzdělání byly klášterní školy, ty byly součástí výchovy až do dvacátého století. Klášterní škola³¹ byla ale až druhým stupněm výchovy (po rodině). V českém prostředí ale tento typ vzdělání nepatřil mezi oblíbené. Klášterní školy mohly navštěvovat dívky ze všech vrstev, muselo se ale platit školné, dívkám bylo zpravidla mezi 10-14 lety. V druhé polovině devatenáctého století začínají jako další typ dívčího vzdělání fungovat v Praze soukromé ústavy. Dívky tento typ ústavu navštěvovaly průměrně dva až tři roky. Z vlasteneckého hlediska byla tato forma vzdělání problematická, většina ústavů byla provozována cizinkami, zpravidla šlo o ústavy německé nebo francouzské. Jako příklad můžeme jmenovat soukromou dívčí školu manželů Svobodových, která byla založena v padesátých letech devatenáctého století a na níž bylo pohlíženo jako na školu vlasteneckou, i když vyučovacím jazykem byla ve vyšších ročnících němčina. Existovaly i tzv. vyšší dívčí školy, které ale byly z důvodu školného určeny jen dívkám z bohatých rodin. Tyto školy poskytovaly dívkám de facto stejné vzdělání jakého se dostávalo chlapcům, dívky měly ještě rozšířenou

---

²⁹ „Skutečnost, že dívky byly vychovávány doma, měla vedle strachu ze špatné společnosti a ohledu na konvence ještě další příčinu: všeobecně se předpokládalo, že za výchovu dívky je odpovědná její matka. Úkolem matky nebylo předat dceři jen znalosti týkající se řízení domácnosti, ale i principy náboženské a mravní. Měla jí vštípit vlastnosti, které byly pro ženu považovány za nezbytné: pokoru, hlubokou víru v Boha, trpělivost, poddajnost. Podle teologů a moralistů byla morálka, alespoň ta ženská, dědictvím matky. Stejně jako umění vést domácnost. I když se předpokládalo, že dívka si po provdání zachová životní standart, na nějž je zvyklá z domova, včetně služebné či služebnictva, musely i bohaté nevěsty umět šít, vyšít, vyznat se v základech vaření. Praktické dovednosti a obratnost dívky zvyšovaly její přitažlivost, její hodnotu pro manželství.“ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 50.

³⁰ LENDEROVÁ, M.: *Dívčí vzdělání v Čechách 19. století*, s. 376.

³¹ V období středověku bylo dívčí vzdělání pouze v rukou klášterních dívčích škol. O vzdělání dívek se zasazovaly řady cisterciáček, benediktinek (první klášter tohoto řádu je v Čechách založen v roce 971 u sv. Jiří), dominikánek (škola sídlila u sv. Anny na Starém Městě pražském), klarisek (u sv. Anežky), magdalenek (sídlily v Mostě). Většina klášterů zanikla buď v době husitských válek a ty co zůstaly byly zrušeny za vlády Josefa II. LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 40.

výuku o ruční práci. „Přitom absolvování dívčí školy nepřinášelo žádnou kvalifikaci. Vyšší dívčí škola zůstala vyhrazena pro dcery, u kterých výše věna zaručovala jejich provdatelnost.“³² První vyšší dívčí škola byla založena roku 1860 v Písku a v roce 1863 následovalo otevření školy v Praze. Vyšší dívčí škola v Praze měla ve své době velmi dobrou pověst, vyznačovala se kvalitním pedagogickým sborem a žákyněmi z nejlepších rodin. Nažačky po vyučování čekaly kočáry s vychovatelkami a knihy jim nosili sluhové. Bylo zde vyučováno náboženství, český, německý a francouzský jazyk, dějepis, zeměpis, počty a měřičství, přírodopis, zpěv, kreslení, ženské ruční práce a tělocvik, později i anglický, polský a ruský jazyk a nauka o domácím hospodářství.³³ Vyšší dívčí škola byla však svými současníky často obviňována z elitářství. Až v roce 1890 vzniká první dívčí gymnázium Minerva, které poskytovalo svým studentkám střední vzdělání, jež jim umožnilo přístup k univerzitnímu studiu. Jeho zakladatelkou je spisovatelka a emancipistka Eliška Krásnohorská. Minervistky byly ale zpravidla díky svému vzdělání odsouzeny k staropanenství. Zpravidla se jednalo o dívky z méně majetných rodin, které se po studiu živily jako učitelky, úřednice či vychovatelky.³⁴

I přes možnosti alespoň triviálního učení (tj. čtení, psaní, počítání, k základním předmětům patřil také katechismus), které bylo dívkám v devatenáctém století umožněno, nebyla návštěvnost dívek ve školách velká. Převládal dobový názor, že dívka nebude věci, které se ve škole naučí potřebovat. Důležitým faktorem byla také neochota rodičů, převážně ze slabších sociálních poměrů, pouštět děti, hlavně dívky, do školy. Důvod byl prostý, v každodenním chodu domácnosti by jim chyběla pracovní síla. Obzvláště dívky byly tzv. pravou rukou matky, pomáhaly v kuchyni i na poli, staraly se o sourozence a v případě úmrtí matky zastala její místo dcera.³⁵ Tuto situaci reflektuje ve své povídce *Škola mé štěstí* Karolina Světlá, která zde vypráví o chudé pražské rodině. Hlavní hrdinkou je malá a bystrá dívka, které se však kvůli nevzdělanosti a omezenosti rodičů nedostává vzdělání. Zde je reakce hrdinčiny matky, když je kritizována za to, že by už v devíti letech měla její dcera chodit do školy: „Dítě do školy posílati nemohu; musí mě pomáhati se živit, když muž nic vydělati nemůže. Kdo by mi hlídal jeho i děti, kdo by jim posloužil, kdybych si poslala nejstarší děvče

³² LENDEROVÁ, M.: *Dívčí vzdělání v Čechách 19. století*, s. 378.

³³ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 63.

³⁴ LENDEROVÁ, M.: *Dívčí vzdělání v Čechách 19. století*, s. 375-384.

³⁵ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 45-47.

pryč?“³⁶ Světlá v této povídce poukazuje na důležitost vzdělání a praktických dovedností pro spokojenou budoucnost. Podle Lenderové v knize *K hříchu a modlitbě*, podněcovala myšlenku obavy ze ženského vzdělání představa případného nabytí ekonomické nezávislosti žen. Ženská nezávislost by narušila tradiční představu manželství, kde je muž hlavou a živitelem rodiny. Prosazení středního vzdělání žen a zapojení žen do tzv. mužských oborů muselo počkat až na konec devatenáctého století, do té doby se ženy musely spokojit s možností praktického vzdělání. Jednou z prvních profesí, které se mohly svobodné ženy věnovat, byla profese soukromé učitelky. Vykonávání učitelského povolání zabraňovalo ženám ve sňatku, až do roku 1919 byl zákonem nařízen celibát učitelek, který byl v tomto roce zrušen Národním shromážděním Československé republiky. V roce 1870 vzniklo dívčí pedagogium končící maturitou, poskytující dívkám nezbytnou kvalifikaci pro povolání učitelky. Zpravidla to byly dívky z rodin úředníků, učitelů či nemajetných intelektuálů, které měly předpoklady k výkonu tohoto povolání, jiná možnost se jim ani nenabízela, na věno nezbyvaly peníze a povolání učitelky nabízelo důstojnou možnost obživy.³⁷

Jak už bylo řečeno, od druhé poloviny devatenáctého století začínají v Čechách nabízet dívkám možnost vzdělání dívčí klášterní školy, které u nás v této době vznikají. V roce 1854 byla v Horažďovicích založena česká kongregace chudých školských sester de Notre Dame (řád pochází z Lotrinska a jeho vznik je kladen už do 16. století), v roce 1858 se v Hradci Králové, jako v prvním městě ujímají jeptišky tohoto řádu veřejného dívčího školství. Dále, v Litvínově si vybudovaly útočiště milosrdné sestry sv. Kříže na místě staré továrny, jež přebudovaly na klášter, sirotčinec, nemocnici a městskou dívčí školu. V roce 1867 přesídlily do Chomutova. Zvláště dívky ze šlechtických rodin navštěvovaly na pražském Smíchově dívčí školu, kterou od konce 19. století provozovala kongregace Sacré Cœur, Srdce Ježíšova.³⁸

³⁶ SVĚTLÁ, K.: *Škola mé štěstí*. Praha : Vyšehrad, 1949, s. 53.

³⁷ LENDEROVÁ, M.; JIRÁNEK, T.; MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, s. 207-209.

³⁸ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 57-58.

2. 2. 2 *Dívčí vzdělávací ústavy*

Pro vzdělání dívek v Čechách mělo nepopíratelně pozitivní přínos vlastenectví. Vlastenci potřebovali spolupráci žen, ty totiž měly vychovat nové vlastenecké generace, k tomu ale ženy potřebovaly i náležitou výchovu a vzdělání. Výuka ve formě čtení, psaní, počtů, náboženství a ručních prací přestává stačit. Česká matka „musí dobře ovládat češtinu, musí mít nezbytné znalosti reálií, znát trochu zeměpis, trochu historie, vyznat se v květinách a zvířectvu, především zpěvném ptactvu. Stručně řečeno, musí se jí dostat poněkud ucelenějšího vzdělání.“³⁹ Proto „odpor“ k dívčímu vzdělání začal od druhé poloviny 19. století pozvolna ustupovat.⁴⁰

Založení první české dívčí školy je spojeno se jménem spisovatele, pedagoga a jednoho z prvních mužských propagátorů ženské emancipace Karla Slavoje Amerlinga. Dívčí škola byla součástí projektu zvaného Budeč, což byla škola založená v roce 1842, dívčí oddělení následovalo o rok později. Budeč byla velkolepou třípatrovou budovou, jež nechal Amerling sám postavit v letech 1839-42, kromě školy zde měl podle jeho plánů sídlit učitelský ústav, vyšší ženská škola, průmyslové školy, ústav pro slabomyslné a hudební ústav. Jeho představa nenabyla skutečných rozměrů, plány ztroskotaly na nedostatku financí. V přízemí Budče sídlila truhlárna, „knihtiskárna, ocelotisk, pícky na chemické preparáty, knihkupectví, ve dvoře byla zřízena chemická barvírna. První patro bylo vyhrazeno místnostem pro učitele a přednáškovému sálu, ve druhém patře se vyučovalo, ve třetím patře vznikla nemocnice a v nárožní věži hvězdárna.“⁴¹ Díky víceúčelovosti budovy měla být provozní doba Budče od šesti hodin od rána do deseti hodin do večera. V roce 1848 však škola zaniká a stává se z ní činžovní dům. Amerlingova⁴² pedagogická činnost s uzavřením Budče nekončí. Až do

³⁹ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 59.

⁴⁰ Součástí českého dívčího vzdělání se v devatenáctém století stávají naučné příručky pro dívky psané ženami. Výrazně se do povědomí dostala v této době kniha *Domácí kuchařka* od Magdaleny Dobromily Rettigové, která poprvé vyšla v roce 1826. Rettigová žila na několika místech východních Čech, vždy si ale v místech svého pobytu zřídila kurzy, v nichž mladé dívky učila vaření a ručním pracím. Součástí kurzů byly i výlety do přírody či za kulturou. Rettigová svým žákyním po vyučování předčítala z českých knih. Za feministku Rettigovou jistě označit nemůžeme, byla to však žena, která se snažila být nejen dobrou hospodyní, ale zároveň i vzdělanou ženou, pochopitelně v mezích, jež doba umožňovala. Svoje poznatky ve svých kurzech a příručkách chtěla šířit dál a vychovávat tak ve vlasteneckém duchu chytré ženy, které budou vychovávat další generace. BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 16

⁴¹ Tamtéž, s. 11.

⁴² „Podílel se také na činnosti Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách a od roku 1871 bezplatně pracoval jako lékař v Ústavu pro slabomyslné děti, který sám založil. Amerling byl typem buditele

roku 1866 je ředitelem první české hlavní školy, jež sídlila na Novém Městě pražském. I po odchodu do důchodu v roce 1866 zůstává aktivní a v součinnosti se svou manželkou zakládá dobročinný a vzdělávací spolek Jednota paní svaté Anny.⁴³

Za jednu z prvních feministek můžeme označit Bohuslavu Rajskou⁴⁴, která chtěla založit českou dívčí školu a zprofesionalizovat povolání učitelky. V roce 1843 složila na pražské škole učitelskou zkoušku, která jí umožnila podat v roce 1844 žádost u gubernia o povolení založit dívčí vzdělávací ústav, který by navštěvovaly dívky od pěti do osmnácti let. Žádost byla schválena a založení české dívčí školy tedy už nic nebránilo. Rajská se ale vedení školy v roce 1845 vzdává (toho roku se provdala za vlastence Františka Ladislava Čelakovského, přestěhovala se s ním do Vratislavi a stala se ženou v domácnosti) a na její místo nastupuje členka Amerlingova kroužku Eleonora Jonáková a později sama Františka Amerlingová, která vedla ústav od roku 1848 až do roku 1870, kdy zanikl. V době, kdy ústav vedla manželka Karla Slavoje Amerlinga Františka Amerlingová, se z českého ústavu stává ústav německý. Tato změna je reakcí na bachovský absolutismus padesátých let devatenáctého století. Ústav získává úplně jinou tvář a z původních představ Bohuslavy Rajské moc nezbyvá.⁴⁵ Bohuslava Rajská byla v době první poloviny devatenáctého století jednou z prvních průkopnic ženského hnutí. I přesto, že její kořeny patří do Německa, sama už vyrůstala v Čechách a českou národnost přijala za vlastní (svědčí o tom i změna jejího příjmení z Reissová na Rajská), byla angažovanou vlastenkou, a tomu podřídila celý svůj život, dokonce se i z vlasteneckého popudu provdala. Čelakovský měl z předchozího manželství čtyři děti, jejichž výchovu si Rajská vzala na bedra téměř jako vlastenecký úkol. Velkou přítelkyní Rajské byla Božena Němcová.⁴⁶

---

zahleděného do minulosti, věřil ve slovanskou vzájemnost, nerozuměl soudobému dění.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 11.

⁴³ Tamtéž, s. 10-12.

⁴⁴ „Podnět k realizaci dívčí školy, která by dostala sílícímu sebevědomí národa, vyšel z kroužku dívek scházejících se zřejmě od roku 1836 kolem Bohuslavy Rajské v domě jejího švagra lékaře Václava Staňka. Tyto mladé dámy (patřila mezi ně švadlena Vlastimila Růžičková, vzdělaná Františka Svobodová, mlynářská dcera Anna Hlavsová, sirotek po pražském lékaři Vilemína Volfová, vážná a rázná Marie Hošková) byly v podstatě prvními českými feministkami. Za svůj životní cíl pokládaly i ony manželství, ovšem nikoli za každou cenu. Pro případ, že by se neprovdaly, chtěly být schopné samostatné a nezávislé existence.“ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 59.

⁴⁵ Tamtéž, s. 59.

⁴⁶ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 12-16.

Dalším neúspěšný pokus o založení české dívčí školy se váže se jménem jiné členky emancipačního hnutí Honoraty Zapové. Nápad na vytvoření školy vyšel z prvního českého ženského spolku, založeného roku 1848, nazvaného Spolek Slovanek. Neměl však dlouhého trvání a po revoluci v roce 1848 zaniká. Zapová i přesto zakládá na podzim roku 1855 školu, jež zanikla ale ještě před smrtí zakladatelky. Honorata Zapová umírá v lednu 1856 na souchotiny.⁴⁷

Až založení českého dívčího vzdělávacího ústavu v roce 1862 manželů Františka a Anny Tesařových bylo úspěšné. Ústav získal u prvního zápisu pouze 36 žákyně, ale postupně si získával na oblibě. Zástupcem zvučného jména v místním učitelském sboru byl spisovatel Antal Stašek, jež zde vyučoval českému jazyku. Nejen ústav manželů Tesařových, ale i jiné soukromé dívčí ústavy byly v druhé polovině devatenáctého století tzv. v kurzu, neboť náležitě rozlišovaly role mužské a ženské, odlišovaly látku, kterou je vhodné učit chlapce a dívky, což se v této době jevilo jako žádoucí.⁴⁸

Pokud si zámožní rodiče nevybrali ani jeden z ústavů, veřejných škol či škol klášterních, posílali své dcery do zahraničních penzionátů. Tento způsob vzdělání dívek z bohatých rodin se stal velmi moderním v šedesátých letech devatenáctého století. Nejčastěji byly voleny penzionáty ve Francii, Švýcarsku či Německu. Jako přínosné pro vzdělání dívek považovaly bohaté rodiny podniknutí cesty do zahraničí, jež měla dívce rozšířit kulturní rozhled. Dcera jela vždy v doprovodu jiné ženy – matky, vychovatelky, společnice či starší příbuzné. Mladé šlechtičny se na podobné cesty vypravovaly už na konci osmnáctého století. Bohaté měšťanské dcery začaly cestovat až v šedesátých a sedmdesátých letech devatenáctého století. Cílem jejich cest byly Drážďany, Mnichov, Švýcarsko a od konce šedesátých let začala být hojně navštěvována Paříž. Chudým dívkám se také naskýtala možnost jít „na zkušenou“ mimo domov, ovšem v jiném měřítku než dívkám bohatým. Byly posílány k bohatším příbuzným jako chůvy, panské či služky.⁴⁹

⁴⁷ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 60.

⁴⁸ Tamtéž, s. 60.

⁴⁹ O penzionátech hovoří Lenderová následně: „Tato zařízení akcentovala předměty literární a naukové, hudbu, malování, méně už ruční práce. Pro jejich exkluzivnost je škodolibí (a snad i závistiví) Pražané nazývali, instituty na vychování starých panen“. Navíc vyvolávaly nevoli části pražské vlastenecké žurnalistiky, neboť prý přispívaly k odnárodnování českých děvčat.“ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 62.

2. 2. 3 Ženské spolky

Vznik ženských spolků datujeme do šedesátých let devatenáctého století. Vyvinuly se z tradičních společenských návštěv, které se konaly mezi intelektuály z měšťanských vrstev, šlo o tzv. dýchánky s jasně danými pravidly, stanovenými hosty a daným námětem k hovoru. Pořádali je Riegrovi, Braunerovi či Vojtěch Náprstek. Tato setkání se svoji náplní blížily k pozdějším literárním a hudebním salonům⁵⁰, ty se konaly od roku 1827 u Palackých, nejčastější návštěvníci tu byly umělci a vědci. Po Palackých převzali v roce 1853 roli pořadatelů manželé Riegrovi. „Pořádali domácí plesy, přesně určovali program jednotlivých setkání (nejčastěji to byly vědecká přednáška, předčítání z nové beletrie, hudební vystoupení).(...) Marie Riegrová-Palacká využívala své role hostitelky ve prospěch svých dobročinných aktivit, navazovala užitečné kontakty a salon nevnímala jako prostředek k zábavě, ale „k uskutečnění humanitních snah“.⁵¹ Při těchto společenských setkáních plnily důležitou roli ženy, byly hostitelkami a podílely se na tvorbě programu pro hosty (samy často program zajišťovaly, šlo o hudební či recitační vystoupení). A právě z některých těchto setkání se v šedesátých letech vytvořily ženské spolky. Ženské spolky sdružovaly ženy vdané i svobodné, převážně patřící do měšťanských vrstev, kterým zde byla nabídnuta možnost vzdělávat se. Spolky byly jak dobročinného, tak i vzdělávacího charakteru, pořádaly kurzy či přednášky a později zakládaly i spolkové školy. Ve svých počátcích ženské spolky vznikaly jen v Praze. K prosazení ženské otázky v menších městech a vesnicích docházelo velmi pozvolna. Ještě v osmdesátých letech devatenáctého století píše o vztahu k ženské emancipaci v městě Litomyšli poměrně skepticky Teréza Nováková Karolině Světlé: „Věnuji většinu času kromě domácím povinnostem zdejšímu veřejnému a spolkovému životu – ale zdá se mi to jako práce průkopníka, jejíž zpukřilí zdi hotoví se zasypati.“⁵² I v Praze se ženské aktivity setkávaly s nepřízní, nejen z řad mužů, ale i žen, hlavně žen starší generace. S nepochopením starší generace

⁵⁰ „Významný, především hudebně zaměřený salon vedl ve svém domě Ferdinand Náprstek, čilý společenský život vedla rodina Braunerova a od poloviny sedmdesátých let 19. století začaly vznikat ryze literární salony. Jeden z prvních vznikl u Riegrů pod vedením Marie Červinkové-Riegrové, která byla hlavní organizátorkou hudebních a literárních večerů, dále u Sofie Podlipské a v domě Anny Lauermannové-Mikschové.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 53.

⁵¹ Tamtéž, s. 53.

⁵² Nováková Světlé z Litomyšle, 20.2. 1889. In: SVATBOVÁ, B.: *Z lidské sonáty. Korespondence Terézy Novákové*. Praha : Odeon, 1988, s. 123-124.

se osobně setkala i spisovatelka Eliška Krásnohorská, která se potýkala s nesouhlasem vlastní matky s veškerými aktivitami, které přesahovaly rámec zavedeného ženského údělu. „Ubohá, dobrá má matička nevěděla si rady. Zdálo se jí, že někdo chce z náručí pečlivé lásky vyrvat dítě, které bez její ochrany musí propadnouti neblahému víru a zmatku. Vždyť současně se Světlou přikročily k nám zvěsti netušené, zrozené novou dobou. Toho času Vojtěch Náprstek shromažďoval v přednáškách U Halánků mladší svět ženský, seznamoval nás horlivě s různými stroji a přístroji(...) a seznamoval nás se skvělými příklady činnosti ženské v životopisech průkopnic nového hnutí. Ovšem jsme my dívky pak doma se živým zájmem vypravovaly o těchto novinkách, vyličovaly různé práce strojové a vykládaly o obsahu přednášek. Nerozvážily jsme, jakou bolest působily jsme tím své matce.“⁵³ Pro spolek bylo vždy výhodou, měl-li ve svých řadách ženy zvučných jmen, díky nimž bylo usnadňováno financování a veřejná podpora spolku. Problematické byly ale některé vzájemné vztahy⁵⁴ mezi jednotlivými členkami spolku (ať už byly příčinou osobní antipatie či názorové rozdíly), které vedly k destabilizaci společenství. Hlavně z počátku ženské spolky zaznamenávaly odliv svých spolupracovnic po té, co se provdaly. Ženy, které bojovaly za samostatnost se po svatbě dobrovolně či nedobrovolně podrobily konvencím a většina z nich spolupráci se spolkem ukončila a stala se ženou v domácnosti. Příkladem nám je osud Bohuslavy Rajské.⁵⁵

K nejvýznamnějším spolkům založeným v šedesátých letech devatenáctého století patří Spolek sv. Ludmily, Americký klub dam, Tělocvičný spolek paní a dívek českých a spolek Domácnost. Tyto spolky se orientovaly na charitativní a vzdělávací činnost žen, „nevznášely požadavky politického rázu, například získání volebního práva nebo možnost členství v politických stranách.“⁵⁶ Až do devadesátých let devatenáctého století byla politika výhradně záležitostí mužů. O volební právo žen začal usilovat

⁵³ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Výbor z díla II. Studie, kritiky a paměti*. Praha : SNKLHU, 1956, s. 452,

⁵⁴ „Problematické osobní vztahy v ženských spolcích připouštěla například Sofie Podlipská. Spolkovou činnost žen viděla jako možnost vyplnění duševní prázdnoty a užitečné práce, ale byla nucena uznat, že, ve spolkové činnosti vystupují zas velmi ostré hrany a utěšená chvíle, kterou lze ve společnosti najít bývá tím také vyloučena. Přece to je velký pokrok a spolková schůze je vždy tisíckrát lepší než kávová společnost; byť v této uhlazenějšího způsobu se zachovalo.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 56.

⁵⁵ BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D. : *Ženy na stáž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 53-57.

⁵⁶ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 58.

v roce 1903 Ženský klub český, jehož členkou byla Charlotta Masaryková⁵⁷. První ženské spolky se ale snažily podpořit vzdělání a zajistit práci nejhudším dívkám a ženám. Jako první se tohoto úkolu ujal Spolek sv. Ludmily, jež byl založen už v roce 1851 na podporu chudých vdov a chudé dívky se zde měly naučit šít a plést. Změna jeho organizace se pojí s rokem 1865, kdy se jeho jednatelkou stává Marie Riegrová-Palacká. Tato významná česká filantropka, jejímž otcem byl František Palacký a manželem František Ladislav Rieger, od šedesátých let spolupracovala s Vojtěchem Náprstkem. „Shodovali se v názoru, že v národním životě i sociální činnosti je zcela opomíjena práce žen, a hledali cesty, kterými by ženy mohly národu prospět.“⁵⁸ I přesto, že byla Marie Riegrová-Palacká podporovatelkou ženské vzdělanosti, patřila do té starší generace, podle jejíhož názoru je žena pouhou pomocnicí muže a její místo je v oblasti výchovy a sociální pomoci potřebným. Nebyla zastánkyní radikálního způsobu ženské emancipace, z čehož plyne její podpora „průmyslové výchovy dívek“, kterou Spolek sv. Ludmily ve své průmyslové škole, po změně stanov, zaštiťoval. Změny stanov zajišťovaly chudým dívkám a ženám možnost práce a také výdělků. Marie Riegrová-Palacká zavedla průmyslovou výrobu, jež se zaměřovala na šití prádla. Průmyslová škola⁵⁹ nabízela zdarma výuku široké škály řemesel, které měly ženám pomoci, uplatnit se na trhu práce, neboť takové vzdělání neohrožuje postavení muže, zároveň však předává znalosti, jež by mohly být ženě nápomocné, aby dokázala stát pevně po boku svého muže - vlastence. Sama Riegrová-Palacká se vymykala svými aktivitami modelu, který byl platný a jež propagovala. Značnou oporu měla ve svém manželovi, který využíval své jméno k pomoci spolku, tím se odlišoval od manželů jiných členek spolku. Riegrův postoj byl pozoruhodný v tom, že navenek ženskou emancipaci odmítal, byl

⁵⁷ „Představitelem sociálního feminismu byl u nás Tomáš Garrigue Masaryk, chápající jak ‚ženskou‘, tak ‚dělnickou‘ otázku jako otázku sociální. S ženským emancipačním snažením se seznámil prostřednictvím manželky Charlotty, která vyrostla v emancipovaném severoamerickém prostředí. Ženskou emancipaci Masaryk chápal a podporoval, odmítl dobový konstrukt feminity a ženy považoval za rovné mužům. (...) V roce 1890 vyšel v Praze, nákladem vydavatelstva časopisu českého studentstva, český překlad práce Johna Stuarta Milla Poddanství žen, na němž se podílela Charlotta G. Masaryková.“ LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E.S. (eds.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha : Lidové noviny, 2009, s. 42.

⁵⁸ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 60.

⁵⁹ „Pro nejmladší děvčata ve věku do dvanácti let začala roční přípravkou, kde se vyučovaly základy šití, počítání, kreslení, krasopisu a živnostních písemností. Přípravka navázala na původní výuku náboženství a pletení pro chudé dívky, kterou spolek organizoval již od roku 1854. (...) Průmyslová škola, (...), následovala po této přípravě a žákyně si mohly zvolit určitý obor podle svých schopností a zájmů: krejčovství, knihvedení a účetnictví živnostenské, počítání, grafické práce (kaligrafie a kreslení), malba na sklo a porcelán, knihařství, slaměnkářství, prýmkářství.“ Tamtéž, s. 62-63.

jedním ze silných odpůrců osamostatnění žen. Spolek prosperoval a spravoval průmyslovou školu do sedmdesátých let, kdy Marie Riegrová-Palacká odchází, její odchod znamenal pro spolek návrat před rok 1865.⁶⁰

V roce 1865 vzniká Americký klub dam, jehož založení se pojí se jmény českého filantropa a zastánce ženských práv Vojtěcha Náprstka a Karoliny Světlé. Některé členky klubu patřily i do Spolku sv. Ludmily, „nově vzniklá organizace si však vytyčila mnohem širší okruh činností, získala daleko větší popularitu a nebránila se spolupráci s jinými spolky.“⁶¹ Americký klub dam byl úředně nepotvrzeným spolkem, což členkám zajišťovalo velkou dávku svobod, nebyly zde stanovy, jež by omezovaly působnost žen. Z jistého pohledu lze spolek označit za elitní, neboť do spolku mohly vstoupit nové členky pouze za podmínky, doporučila-li je některá z členek stávajících či sám Náprstek. Proto členkami spolku byly převážně ženy z vyšších či měšťanských vrstev. Svoje hlavní ústředí měl klub v domě U Halánků, v nynějším Náprstkově muzeu v Praze, kde Náprstek pořádal přednášky pro ženy a založil knihovnu a čítárnu. „Cílem klubu bylo sebevzdělání, filantropie (...), podpora technického pokroku v domácnosti, péče o děti a mládež.“⁶² Spolek zanikl až ke konci první poloviny dvacátého století. Úzká spolupráce pojila Americký klub dam s Tělocvičným spolkem paní a dívek pražských, založeným v roce 1869. Patřil do řad vlasteneckých spolků, u jehož zrodu stál Miroslav Tyrš. Starostkou spolku v jeho počátcích byla Sofie Podlipská⁶³, v čele cvičitelského sboru Kleména Hanušová, jež byla zároveň hlavní cvičitelkou ve spolku a vůbec první učitelkou tělocviku. Roku 1872 Hanušová dokonce vydává metodickou příručku tělocviku s názvem *Dívčí tělocvik*. Prostřednictvím Tělocvičného spolku paní a dívek českých se tělocvik⁶⁴ stává od roku 1873 součástí osnov na dvou pražských učitelských ústavech a jako nepovinný předmět tělocvik zařadila i Vyšší dívčí škola.

⁶⁰ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 60-75.

⁶¹ Tamtéž, s. 75.

⁶² LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 241.

⁶³ „Potřebu tělocviku jako jednoho z vyučovacích předmětů zdůrazňovala ve spolkovém letáku, Paním a dívkám českým Sofie Podlipská: „Vystupí-li děvče ze škol, zavře se v úzké domácnosti, kde není příležitosti, aby se pohybovalo, krom domácích prací, které však všestrannému rozvoji těla nedostačují.““ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 99.

⁶⁴ „V roce 1871 vyhověla městská rada žádosti zavést na obecných školách dívčí tělocvik. Dopis ze 17. 10. 1871 podepsaný pražským purkmistrem Ditrichem povoluje účast dívek z obecných škol na hodinách tělocviku (...). Hodiny tělocviku probíhaly třikrát týdně, v úterý, čtvrtek a sobotu mezi čtvrtou a pátou

Tělocvičný spolek paní a dívek českých současně spolupracoval se všemi ženskými spolky, nevyjímaje úzkých vztahů s Ženským výrobním spolkem českým. Spojovala je totožná idea – vlastenectví a ženská otázka. Spolek byl vázán na existenci Sokola, jež ho v podstatě zaštiťoval. V prostorách sokolské tělocvičny bylo ženám umožněno cvičit, i přesto si spolek zachoval svoji nezávislost a měl svoje vlastní vedení. Avšak na začátku dvacátého století se objevují snahy mladší generace členek Tělocvičného spolku paní a dívek českých začlenit se plně pod správu Sokola, to se jim i přes nesouhlas starších členek spolku podařilo prosadit. Byly schváleny nové stanovy a došlo ke změně názvu na Ženský odbor sokola pražského, původní Tělocvičný spolek tak zaniká.⁶⁵

Založení spolku Domácnost v roce 1885 dokazovalo svým programem a náplní výuky stálé ukotvení starých tradic v české společnosti. Spolek byl založen k počtě Magdaleny Dobromily Rettigové. Dívčím zde byly poskytovány kurzy vaření, jež je měly vycvičit pro jejich budoucí hospodyňskou práci. Není tedy s podivem, že takový spolek byl přijat s nadšením široké veřejnosti, na rozdíl od jiných emancipačně zaměřených spolků, které narušovaly stále převládající názor na úlohu ženy. Příznivce neodradilo ani poměrně vysoké školné – 30 zlatých za tříměsíční kurz. Jednou z čelných představelek spolku byla Věnceslava Lužická, jež měla názorové spory s Karolinou Světlou.⁶⁶ Porovnáme-li program Ženského výrobního spolku se spolkem Domácnost, je důvod jejich rozdílků pochopitelný, Světlá chtěla dosáhnout samostatnosti žen na základě vyučení v praktickém oboru, zatímco Lužická zastávala spíše tradiční úlohu ženy. Spolek navštěvovaly dívky až od osmnáctého roku věku, výuka představovala jakousi nadstavbu na dosavadní vzdělání a přípravu do budoucího života. Založení spolku Domácnost však znamenalo v jistém smyslu návrat zpět k myšlení před šedesátými lety, proto bylo s podivem, že spolek takového zaměření si našel své příznivce i mezi členkami jiných spolků, radikálnějšího ražení. Spolek Domácnost zanikl až v padesátých letech dvacátého století.⁶⁷

---

hodinou odpolední.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 99.

⁶⁵ Tamtéž, s. 75-101.

⁶⁶ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 247-248.

⁶⁷ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 124-130.

3 ŽENSKÁ PROBLEMATIKA VE VEŘEJNÉ ČINNOSTI SPISOVATELEK

V následující kapitole představím ve stručných životopisech spisovatelky Karolinu Světlou, Elišku Krásnohorskou a Terézu Novákovou. Všechny tři spisovatelky se zásadním způsobem podílely na vzniku ženského hnutí v Čechách a svojí činností významně zasáhly do rozvoje ženské emancipace. U každé autorky se konkrétně věnuji nejzásadnějším činnostem v této oblasti. U Světlé je rozhodujícím počinem založení Ženského výrobního spolku českého, zatímco Krásnohorská byla zakladatelkou prvního dívčího gymnázia v Čechách. Nováková byla aktivně činná v rozmanitých odvětvích podílejících se na ženské emancipaci, na začátku dvacátého století to byly hlavně snahy o uvedení žen do politického života. Poslední částí jednotlivých podkapitol věnujících se životu a zásadní veřejné činnosti tří spisovatelek je interpretace vybraných esejů od všech autorek, vztahujících se k ženské problematice. Texty jsou vybrány s ohledem na to, aby tematicky vzájemně korespondovaly, neboť Světlá, ale převážně Nováková napsaly úvah a esejů, týkajících se rozličných odvětví ženské problematiky více.

3. 1 Karolina Světlá

Karolina Světlá⁶⁸, vlastním jménem Johana Rottová (později Mužáková), se narodila v Praze 24. února 1830. Její otec byl pražský český měšťan Eustach Rott, matka byla česko-německého původu. Světlá tedy vyrůstala v podobně národnostně smíšené rodině jako Teréza Nováková. Kolem šestého roku věku jí rodiče poslali do soukromé školy, do ústavu dvou Francouzek. Ten vedly matka s dcerou, které kromě francouzštiny neovládaly jiný jazyk⁶⁹. Žákyně se zde měly naučit francouzsky, německy, hře na piano a ručním pracím. Učitelky po svých svěřenkyňích vyžadovaly železnou disciplínu. Měly zakázáno hovořit česky a jakkoli vybočovat z předem daného řádu ústavu. Světlá, spolu se svou sestrou Žofií (pozdější spisovatelkou Sofií Podlipskou), už

⁶⁸ Pseudonym Karolina Světlá si spisovatelka zvolila podle jména neteře - Karoliny - svého manžela, která byla stejně stará, jako její zesnulá dcera Boženka a Světlá podle rodiště manžela – Světlé pod Ještědem. KŘELINA, F.: *Povídka o mládí velké české spisovatelky Karoliny Světlé*. In: SVĚTLÁ, K.: *Škola mé štěstí*, s. 148.

⁶⁹ „Moje učitelky neuměly slova českého a český jazyk jim nestál ani za to, aby se mu přiučily, naopak, posmívaly se mu při každé příležitosti. Do jejich školy chodily většinou úřednické dcery, které již z domova byly namnoze poněmčelé. Seděla jsem tam mezi nimi v bolestné otupělosti, v němém stesku, stále doufajíc, že to je jen pouhý žert, který se mnou rodiče na oko provozují.“ Tamtéž, s. 156.

v dětství vynikala velkou fantasií, vymýšlela si příběhy a hodně četla, především literaturu německou.⁷⁰ Ještě v dětství (asi ve dvanácti letech) si začala psát do sešitů pohádky, povídky, divadelní hry, atd. Po dokončení ústavu navštěvovala ještě francouzský ústav vedený šlechtičkami, kde si měla zdokonalit francouzštinu. Když jí bylo sedmnáct let, přišel k nim do rodiny, ji a její sestru, vyučovat hudbu Petr Mužák, vlastenec, který ji seznámil s českou literaturou.⁷¹

V revolučním roce 1848 se konal 10. června na pražském Žofině ples na počest Slovanského sjezdu⁷² a zde ji budoucí manžel, dříve její učitel klavíru, Petr Mužák požádal o ruku. V roce 1850 se jeho prostřednictvím seznámila s českou spisovatelkou Boženou Němcovou. Na nějaký čas se ze spisovatelek staly přítelkyně, ovšem jejich odlišné povahy a životní postoje jejich společnou cestu rozdělily. Svatba Johany a Petra se konala až v lednu 1852. Díky manželovi se seznámila s pražskou vlasteneckou společností, neboť patřil mezi představitele vlasteneckého demokratického hnutí. V domě u Rottů, kde mladí manželé bydleli, se scházela mladší generace básníků a literátů. Ještě v říjnu roku 1852 se mladým novomanželům narodila dcera Boženka (byla pojmenovaná po své kmotře Boženě Němcové), avšak v lednu roku 1853 umírá. S touto tragickou ztrátou se Světlá nemůže vyrovnat. Proto ji její manžel bere poprvé do svého rodiště Světlé pod Ještědem, doufajíc, že se její špatný psychický stav zlepší, bohužel se tomu tak nestane. Dr. Podlipský (v té době snoubenec, později manžel její sestry Sofie) jí doporučuje pro uzdravení intenzivní duševní činnost. Světlá se tedy učí znovu francouzsky a začíná psát.⁷³

Literární prvotina Světlé se nazývá *Dvoji probuzení* (byla nejdříve napsána ve francouzštině a až posléze byla přeložena do češtiny). V roce 1858 byla otisknuta v almanachu *Máj*.⁷⁴ Spisovatelka Karolina Světlá patřila svým dílem k poobrozenké literatuře první fáze, jež byla reprezentována skupinou spisovatelů zvaných májovci, mezi hlavní představitele patřili Vítězslav Hálek, Jan Neruda, Adolf Heyduk, apod. Generace májovců na sebe upozornila vydáním almanachu *Máj* v roce 1858, jež vznikl na popud Nerudy s Hálkem, jako redaktor byl uveden Josef Barák, publicista a básník.

⁷⁰ ŠPIČÁK, J.: *Karolina Světlá*. Praha : Svobodné slovo, 1962, s. 17 – 21.

⁷¹ Tamtéž, s. 24 - 25.

⁷² Tamtéž, s. 25.

⁷³ SCHUSTEROVÁ, D.: *Květ na spanilém stromě národa*. Kladno : Krajská knihovna, 1982, s. 6 – 9.

⁷⁴ Tamtéž, s. 9.

Do almanachu přispěli zástupci jak starší, tak i mladší spisovatelské generace, mj. Erben, Němcová, Sabina, Frič, Hálek, Neruda, Heyduk. Almanach *Máj* se hlásil k odkazu K. H. Máchy, z toho důvodu zde byla uveřejněna Karlem Sabinou vzpomínka na Máchu, pod názvem *Upomínka na K. H. Máchu*. „Jako Mácha chtěli i mladí vyjádřit svou tvorbou vlastní představu světa, současně však se snažili naplnit novou literaturu duchem současnosti a zachytit v ní zejména sociální problematiku své doby.“⁷⁵ Významnou měrou přispěla májovská generace k přechodu české literatury od romantismu k realismu, „zároveň ovšem zřetelně překračovali staré hranice vlastenecko - slovanského programu naší literatury.“⁷⁶ Tento aspekt přispěl ke kritice májovců po jejich vystoupení v roce 1858, byli obviněni z neúcty k tradicím národa a přijímání literárních vzorů z ciziny. Almanach *Máj* vyšel celkem čtyřikrát, v letech 1858, 1859, 1860 a 1862.⁷⁷ Karolina Světlá patřící ke generaci májovců, reprezentovala ve svých dílech venkovskou prózu a patřila k zakladatelkám realismu v literatuře. Ve svých literárních počátcích se zabývá náměty z měšťanského i venkovského prostředí, patří sem již zmíněná prvotina *Dvojí probuzení*, novela *Sestry* (1859) či román *První Češka* (1861). Hlavními postavami jsou už od počátku její spisovatelské dráhy dívky či ženy, vyjadřující svými činy silné národní a mravní citění. Její první spisovatelské počiny jsou ovlivněny dílem J. J. Rousseaua, „z nichž si mladá autorka odnesla především důvěru v očištnou moc přírody a ve společenské mravní zásady, jimž má být podřízen zájem jednotlivce.“⁷⁸ Mezi druhou polovinu šedesátých a první polovinu let sedmdesátých spadá autorčina druhá fáze tvůrčího období, kdy byla jejím inspiračním zdrojem spisovatelka George Sandová. V tomto období se už plně věnuje venkovské tematice z prostředí Ještěda. Její hrdinky a hrdinové pocházejí z prostého venkovského obyvatelstva, které se snaží čtenáři přiblížit co nejrealističtěji i za použití lidového jazyka. I v druhém období stále platí, že hlavní ženské postavy jsou ženy prokazující svou mravní sílu a národní uvědomění, příkladem mohou být díla: *Venkovský román* (1867), *Kříž u potoka* (1868), *Kantůrčice* (1869), *Frantina* (1870), *Nemodlenec* (1873).⁷⁹ V roce 1891 napsala spisovatelka svoje poslední beletristické dílo: ještědskou

⁷⁵ JEŘÁBEK, D.: *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*. Brno : Masarykova univerzita, 1999, s. 8.

⁷⁶ Tamtéž, s. 8.

⁷⁷ Tamtéž, s. 6-8.

⁷⁸ Tamtéž, s. 18.

⁷⁹ Tamtéž, s. 17-19.

povídku *Blázínek*. Poslední léta svého života prožila Světlá v ústraní. Karolina Světlá zemřela 7. září 1899 v Praze.⁸⁰

3. 1. 1 Ženský výrobní spolek český

Jak už bylo řečeno, Karolina Světlá byla spisovatelkou, která se ve svých dílech zabývala převážně ženskou tematikou. Od šedesátých let se její zájem o ženskou problematiku začal promítat i do veřejného života, společně se svojí sestrou Sofií Podlipskou byly členkami ženských spolků, kde se aktivně podílely na jejich chodu. Světlá však pocítovala nedostatky v ženském vzdělání, proto v roce 1871 zakládá Ženský výrobní spolek český a při tomto spolku ještě spolkovou školu⁸¹, kde chce uskutečnit svoji vizi – vést zde ženy k tzv. průmyslovému vychování, tedy vyučit je praktickým dovednostem, díky nimž by se mohly osamostatnit. Škola byla určena dívkám všech vrstev, hlavní cílovou skupinou však byly dívky z méně majetných rodin, které mnohdy z finančních důvodů do jiných spolků neměly přístup. Samotnému založení předcházelo tzv. *Provolání k paním a dívkám českomoravským*⁸², kde bylo vysvětleno z jakého důvodu má spolek takového druhu vzniknout a co bude zaštiťovat. Nutná byla i podpora dalších významných aktivistek v ženském hnutí, jež *Provolání* podepsaly, všechny ženy jež tak učinily byly členkami Amerického klubu dam. Myšlenka měla tedy své duchovní podporovatele a nyní musel být spolek schválen ještě formálně, stalo se tak 12.7. 1871, kdy byly valnou hromadou schváleny stanovy spolku. Spolek měl v prvním roce založení 1 000 členů (mezi finanční podporovatele patřili i muži, samotné členky se dělily na zakládající, které přispívaly v prvním roce 10 a v dalších letech 5 zlatých a přispívající členky, které stejně jako mužští podporovatelé platili 1 zlatý za rok), během druhého roku fungování spolku počet členů vzrostl na 1 680. Spolek byl řízen výborem o patnácti členech a valnou hromadou. Vedení spolku, nebo-li starostenství, se ujala sama Karolina Světlá. S ohledem na její vedoucí pozici mělo její slovo rozhodující význam, mnohdy její názory ale vedly ke konfliktům

⁸⁰ NOVÁK, A.: *Stručné dějiny literatury české*. Olomouc : R. Promberger, 1946, s. 301-303.

⁸¹ „Škola Ženského výrobního spolku českého se výrazně lišila od Vyšší dívčí školy, svým programem se blížila spíše představám Marie Riegrové-Palacké a škole při Spolku sv. Ludmily.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 107.

⁸² „*Provolání k paním a dívkám českomoravským* bylo uveřejněno v lednu 1871. Obsahovalo údaje o nutnosti založit takový ženský spolek, který zaštití obchodní a průmyslovou školu, učební kursy a poptavárnu ženských zaměstnání. Pod *Provoláním* byly mj. podepsány Karolina Světlá, Sofie Podlipská,

s jinými členkami spolku. Světlá byla velmi kritická a měla vysoké nároky jak na sebe, tak i na ostatní, proto se jí často zdála snaha ostatních nedostatečná, svoje pochyby o schopnostech druhých dávala najevo nedůvěrou k dané osobě. K názorovým rozepřím nedocházelo ale jen ve spolku. Manžel Světlé svoji ženu v jejich aktivitách příliš nepodporoval, zastával myšlenku tradičního obrazu ženy v domácnosti, jejich odlišné názory na postavení žen tedy nevyhnutelně vedly k častým střetům.⁸³

České spolky a ženské hnutí v Čechách se často inspirovaly zahraničím, kde bylo ženské hnutí ve svém vývoji mnohem dále (jak v organizaci spolků, tak i v pohledu na ženskou emancipaci). Čechy se inspirovaly převážně anglosaskou oblastí⁸⁴ „Na anglosaskou oblast se české ženské hnutí orientovalo díky Náprstkovi. Pod vlivem jeho přednášek hledalo vzory pro dobročinnou práci a příklady ženského uplatnění v Anglii a USA. To znamenalo výrazný odklon od pražských německých ženských spolků, pro které byly zdrojem inspirace ženské spolky v Berlíně a Lipsku.“⁸⁵ Škola, která byla součástí spolku, byla nazvaná obchodnicko-průmyslovou a byla zde také zřízena poptavárna po zaměstnání. Idea, kterou se Světlá ve škole snažila zhmotnit, nebyla v přímém rozporu s dobovými názory na vychování ženy a celkově byla hodnocena příznivě, a to i přesto, že hlavní cíl školy byla poprvé veřejně prohlašovaná ekonomická samostatnost, kterou by její absolvování mělo ženám poskytnout. Svoji oblibu si škola vytvořila také díky nízkému školnému, které umožnilo studium všem. Školné činilo 1-3 zlaté za měsíc a chudé dívky byly od poplatků osvobozeny (pro porovnání: na Vyšší dívčí škole se ve stejné době platily 2 zlaté zápisného plus školné 4 zlaté za měsíc). Výrobní spolek byl spolkem českým, jak už je patrné z názvu, dokládá to také volba jediného vyučovacího jazyka, kterým byla čeština. „Škola se dělila na pět různě zaměřených oddělení⁸⁶: 1. doplňovací vyučování, 2. obchodní škola, 3. průmyslová

Ludmila Šimáčková, Berta Mühlsteinová, Dora Hanušová.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 104-105.

⁸³ Tamtéž, s. 104-107.

⁸⁴ „V roce 1860 byl v Londýně založen Spolek podporující zdokonalování ženského průmyslu a struktura této organizace nápadně připomíná činnost Ženského výrobního spolku českého. V londýnském spolku byla zřízena tzv. pisárna, kde ženy získávaly poučení o těch odvětvích, kde nejnáze naleznou zaměstnání. Prostřednictvím pisárny mohly také hledat práci, (...). Pravidelně se pořádaly bazary, na kterých se vystavovaly práce žen; tyto výstavy byly prodejní. Spolek v polovině šedesátých let 19. století zřídil vlastní obchodní školu a polytechnický ústav.“ Tamtéž, s. 107.

⁸⁵ Tamtéž, s. 108.

⁸⁶ „K roku 1885 se ve dvou ročnících obchodní školy vyučovala čeština, počty, účetnictví kupecký sloh, zeměpis, nauka o zboží, mravouka a obchodní zákony, v kreslicí škole kreslení, rýsování a měřičství, v doplňovací vychovatelské, zpěv, počty, čeština, zeměpis, domácí hospodářství a krasopis. Z ručních

škola se třemi odbory (kreslíci, rytecký, ženské práce), výuka jazyků (angličtiny, francouzštiny, němčiny a ruštiny), 5. mimořádná výuka úpravy vlasů (poplatek 1 zlatý za 8 hodin).⁸⁷ Každý týden se zde pořádala bezplatná přednáška z oblasti literatury, umění či historie. Později se také pořádaly ošetrovatelské kurzy pro ženy, které organizoval Ženský výrobní spolek český ve spolupráci se Spolkem lékařů českých, poplatek za kurz byl 1 zlatý, za absolvování praktické i teoretické části byla žena odměněna ošetrovatelským diplomem. V roce 1885 dochází k rozšíření výuky o účetnictví a vychovatelství a na základě poptávky zaměstnavatelů se zavedly nové předměty – „hra na piano a přípravný kurs ke zkouškám učitelek francouzštiny pro měšťanské školy“⁸⁸. Kladných ohlasů se nemohlo škole dostávat ze všech stran. Jedním z jejich známých odpůrců byl sám český vlastenec František Ladislav Rieger. Hlavní problém školy bylo s ohledem na nízké školné její financování. Spolek společně se školou byly závislí na členských příspěvcích a darech, konaly se dobročinné sbírky, přednášky za vstupné, koncerty, výstavy, zdrojem financí byly také výtěžky z bazarů či loterií. Výrobní spolek měl k dispozici vlastní časopis *Ženské listy*, čtenářky se zde seznamovaly s články s ženskou tematikou, ale také s aktuálním děním spolku. Karolina Světlá byla starostkou spolku od roku 1874 až do roku 1879, kdy ze zdravotních důvodů z funkce odchází, čestný titul starostky jí však zůstal doživotně. V roce 1880 je zvolena a starostenství se ujímá Emilie Bártová, ve své funkci je až do své smrti v roce 1890. Eliška Krásnohorská se stává starostkou v roce 1892 a je jí až do roku 1911, do tohoto roku si drží také vedoucí postavení v *Ženských listech*. Ženský výrobní spolek český zanikl v roce 1957, ale už na počátku dvacátého století, po té co odešly zakládající členky, začal spolek s rozvojem dívčího školství ztrácet význam, pro nějž byl vytvořen. Poslední léta spolku byla tak už jen pouhým udržením památky Elišky Krásnohorské. Je ale nesporné, že na svém počátku se jednalo o spolek mezi ostatními výjimečný. Mezi jeho členky patřily i mimopražské ženy. Během svých raných let spolek zaznamenal značný rozvoj a velkou oblibu ve společnosti; to vše přispělo k výstavbě vlastního spolkového domu (otevřeného v roce 1896).⁸⁹

---

prací byly na rozvrhu pletení, háčkování, vyšívání a stříhy.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 111.

⁸⁷ Tamtéž, s. 109.

⁸⁸ Tamtéž, s. 111.

⁸⁹ Tamtéž, s. 107-122.

3. 1. 2 O vychování ženy

Esej *O vychování ženy*⁹⁰ vznikla jako příležitostná reakce⁹¹ na otázku českých žen, co je to ve skutečnosti ženská emancipace. Esej byla v roce 1867 uveřejněna v časopisu *Květy*. Světlá reaguje na aktuální problematiku ženské emancipace, která v šedesátých letech začala ze zahraničí pronikat i do Čech. Ukazuje dobové názory na ženskou emancipaci a snaží se zde vysvětlit nejzákladnější příčiny pro vznik ženské emancipace. Stěžejním bodem eseje je požadavek Světlé na adekvátní vzdělání dívek a žen, které by jim umožnilo samostatnost a nezávislost. Kořeny ženské emancipace klade do středních vrstev, názory a kritiky zde uvedené náleží tedy právě jí, neboť z důvodů, které Světlá níže uvádí, se ženy z vyšších vrstev nemají proč emancipovat a ženy chudé jsou již z jistého úhlu pohledu emancipované.

Karolina Světlá hned v úvodu své eseje uvádí většinový názor svých současníků na ženskou emancipaci, která se v její době stává čím dál aktuálnější, avšak nebyla na svém počátku přijímána s velkým nadšením. Široká veřejnost pohlížela na emancipované ženy jako na ženy nemravné, které se chtějí pouze zbavit svých povinností a chovat se dle vzoru prostopášných mužů. Světlá se tuto myšlenku snaží vyvrátit s tvrzením, že emancipované ženě naopak přibude k jejím běžným povinnostem ještě mnoho dalších. Vysvětluje zde, že boj o stejná práva mezi muži a ženami není

⁹⁰ „Paní M.G. zde. Na dotaz Váš, jak stará jest otázka ženská v literatuře naší nynější a kdo ji u nás prvně svým perem dal výraz, můžeme Vám podati zcela zevrubnou zprávu. Na žádost vlasteneckých tří sester, slečen Novotných z Mladé Boleslavi, které slyševše různé úsměšné a křivé úsudky o počínání si ‚emancipistek‘ v cizině, přály si, aby K. Světlá střízlivě a pravdivě bludný náhled o snahách ženských vyvrátila a věc našemu obecnstvu objasnila, napsala novelistka naše článek nazvaný: O vychování žen, který také V. Hálkovi buď pro *Květy* či Zlatou Prahu nabídl. Avšak otázka ženská zdála se tenkrát býti našemu literárnímu světu snad ještě jakýmsi strašidlem, neboť tehdy Hálek článek onen uveřejnit se zdráhal. Teprve když zesnulý nyní spisovatel Ed. Rüffer, horlitel za každou novou literární myšlenku, článku onoho vřele se uchopiv, jej do němčiny přeložil, a v Reform-Kalender uveřejnil, a když německé listy uznaly jej býti pozoruhodným, všimly se ho i kruhy české, a veliký náš básník Hálek, nevelkým byv přítelem otázky ženské, pak teprv uveřejnil jej ve *Květech* r. 1867, v číslech 6-8. Tak se dostala otázka ženská perem Karolíny Světlé u nás v literární proud a tím na přetřes obecný.“ *Ženské listy*, 7, 1879, s. 112.

⁹¹ Esej *O vychování ženy* není u Světlé textem ojedinělým. Texty podobného typu Světlá zpravidla psala jako reakci na momentální situace. V roce 1867 byly napsány tzv. *Listy ženám o ženách*, jež byly publikovány opět v *Květech*. V roce 1890 v *Ženských listech* publikovala text u příležitosti otevření Minervina gymnázia s názvem *České Minervě*. Dále pak v roce 1895 vznikl *Dopis služkám*, jež byl napsán při příležitosti zvolení Světlé čestnou členkou výboru služek. SVĚTLÁ, K.: *Z literárního soukromí*. Praha : Nakladatelství L. Mazáč, 1941.

výdobytkem její současné společnosti, ale problémem a bojem odvěkým, sahajícím až do biblických dob.⁹²

Co je ale ten nejzákladnější důvod pro ženskou emancipaci? Světlá odpovídá, že tím nejzákladnějším, co ženu vede k touze po emancipaci, potažmo vzdělání, je hlad. Dříve byly neprovdané ženy výjimkou, proto ženy neměly důvod přemýšlet o svém postavení a podstatě, „tu nehloubaly ženy ovšem o svém osudu, neb každá došla úkolu co matka, hospodyně aneb co pracovnice.“⁹³ Avšak ve spisovatelčině současnosti dochází ke změně ekonomických poměrů, které neumožňují vdavky každé ženě. Vdavky pro ženu znamenaly zaopatření, kterého se jí před sňatkem dostávalo v otcovském domě. K tomu, aby se dívka provdala, bylo nezbytnou podmínkou věno. Věno je důležitým klíčem ke sňatku a pokud ho není, je vyhlídka na manželství téměř mizivá. „Životní potřeby vzrostly a zdražily se tak nepoměrně, obzvláště u nás, že pohlcuje domácnost nezámožného úředníka, kupce neb průmyslníka, i při velké skromnosti rodiny, všechny příjmy jeho.“⁹⁴ Světlá nám zde ukazuje, že ekonomické změny zasáhly ve velké míře střední vrstvy. Otcové rodin, s často velkým počtem dětí, si nemohou dovolit dávat stranou na věno dcerám. Hlavní starost se přenáší na syny, je nutné dopřát jim vzdělání a zabezpečit jim dobrý start do budoucnosti. V tomto ohledu jde zájem o dcery stranou. Avšak nemyslí se zde do důsledku, nevzdělaná dcera bez věna se stává pro rodinu finančním břemenem na celý život. Věno by totiž mohlo dcerám zaručit nejen vyhlídku na sňatek, ale i skromný zdroj financí v případě, když se dívka nevdá. Světlá poukazuje v tomto ohledu na mnohem větší emancipovanost chudých dívek. Ty od dětství musí pomáhat rodině a neustále se něčemu přiučovat. Vzdělání by chudým dívkám jistě pomohlo k lepší obživě, když se jim ho ale nedostává, mohou jít alespoň do služby či pracovat do továrny. Po sňatku není žena z chudších poměrů nucena sedět doma a zahálet, ba naopak. Nutností je, aby se společně se svým mužem podílela na finančním zabezpečení rodiny. Co ale dělat se zjemnělou dívkou z vyšších vrstev? Sama za to nemůže, ale nic pořádně neumí (umí trochu zpívat, šít, hrát na klavír, trochu cizí jazyk...). Co si mají takové ženy počít, když nešťastnou náhodou zůstanou na světě samy, ovdoví či přijdou o rodiče a nemají starší bratry, kteří by se o ně postarali? Dříve, když se vše vyrábělo podomácku (pekli se chléb, vařilo se mýdlo,

⁹² SVĚTLÁ, K.: *O vychování ženy*. In: SVĚTLÁ, K.: *Z literárního soukromí*, s. 255-256.

⁹³ Tamtéž, s. 257.

tkalo se a předlo), měly ženy v rodinách stále co dělat a myšlenky nepotřebnosti neměly. Díky postupnému vývoji ale domácích povinností ubývalo a vše, co si dříve člověk musel vyrobit, se dalo koupit. Ženám tedy zbylo pouze vaření, uklízení či šití a v jejich hlavách se začaly probouzet myšlenky o zbytečnosti sebe sama a touze po něčem jiném. Prostřednictvím těchto argumentů Světlá žádá změnu postoje k ženské práci a ženskému vzdělání. Předešlými slovy dokládá neúnosnost momentální ekonomické situace pro svobodné ženy a nabízí její řešení, skrze možnost praktického vzdělání pro ženy, které by zaručilo jejich soběstačnost.⁹⁵

Za prvořadý úkol a povolání ženy je stále v době Karoliny Světlé označováno mateřství. Žádný protiargument zde vůči tomuto náhledu Světlá nevznáší. Ptá se ale, proč ani v tomto „povolání jejich života“ nejsou dostatečně dívky vzdělány? Jsou-li ženy vychovatelkami budoucích generací, proč jim není dopřáno znalostí, které by mohly využít při výchově svých dětí. Tehdejší dívčí školy poskytovaly pouze formální vzdělání, které jim poskytlo znalost tzv. trivia (čtení, psaní, počítání) a velká část výuky byla věnována ručním pracím. Proto se Světlá s ohledem na budoucí mateřství dívek ptá: „kde se jim něco poví o pedagogice, zdravotědě, kde se naučí poznat a vésti tvora, za jehožto první vychovatelku je příroda určila?“⁹⁶ Za vrchol pokrytectví Světlá považuje, že dívkám se v dětství jejich prvořadý úkol matky zatajuje, jako jakási neslušnost. Dívky vůbec nemají vědět, že se v budoucnu stanou matkami. Světlá se snaží, aby, dle jejích slov, byla tato frivolnost odstraněna. Požaduje, aby bylo dívkám již od útlého mládí vštěpováno, že budou matkami a byly náležitě vzdělány k tomu, aby vychovaly „světu pořádné občany“⁹⁷. Mají-li se stát dívky dobrými matkami, Světlá se táže, proč místo docházení do vrchnostenských kuchyní, kde se učí přípravě jídel, které samy stejně nebudou nikdy vařit, nejsou brány do opatroven či dětských nemocnic, kde by se jistě přiučily mnohem užitečnějším věcem. Prospěly by tak nejen sobě, ale i svým budoucím dětem. Na základě zkušeností, kterých by zde nabyly, by tak mohly předejít spoustě chyb, kterých se mladé matky nevědomky dopouští a mohou tak zapříčinit nemoc dítěte a třeba i jeho smrt. Světlá vyzývá k rozvážnému uvážení všech teoretických a praktických nedostatků ve vzdělání ženy. Ten, kdo se přikloní k jejímu

---

⁹⁴ SVĚTLÁ, K.: *O vychování žen*, s. 257.

⁹⁵ Tamtéž, s. 257-261.

⁹⁶ Tamtéž, s. 261.

⁹⁷ Tamtéž, s. 261.

stanovisku, musí uznat, že ženy se právem bouří, ozývají se nespokojené hlasy, jež se dožadují přehodnocení celého systému. Kdo by však mohl vyčítat ženám jejich požadavky a zablýžovat jim, že si hledají nový zdroj obživy, neboť práce, kterou dříve mohly vykonávat, s neustálým pokrokem mizí (lidskou sílu nahrazují stroje). Světlá píše, že se ocitá v takové době, kdy otcové ani manželé nejsou schopni postarat se o svou ženu, proto žena sama je rozhodnuta postarat se o sebe, ale je jí v tom bráněno, dokonce jsou tyto emancipační snahy označovány za nemravnost. V čem se ale jeví v těchto tendencích nemravnost? „Kdo by jí v nich viděl, ten by musil i prohlásit hladového za nemravníka, že volá nahlas ‚já mám hlad‘, hledaje při tom kus chleba.“⁹⁸ Přitom celá společnost dohnala ženy k tomu, aby se samy začaly zajímat o zachování své existence. Mravokárci a odpůrci emancipace nemohou už ženy zatlačit tam, kde byly dříve, neboť stát se již nedokáže postarat o ovdovělé ženy a sirotky, proto pouze vlastní iniciativa dokáže ženám doslova zachránit život. Heslem té doby Světlá provolává „rovné právo všem“. Žena, stejně jako muž, má právo na stejné vychování, možnost práce a stejnou míru svobody z ní vyplývající. Pokud se ženě dostane všeho, na co má právo, bude tak zúročení její inteligence prospěšné nejen jí samotné, ale i „činitelem prospěšným v hospodářství národním“⁹⁹. Aby bylo ženské právo uznáno širokou veřejností, je třeba podpora politiků, které se zatím v této otázce nedostává. Vyzývá tedy muže, aby nebránili přirozenému vývoji a podpořily snahy emancipační. Za sebe a za ty, co s ní v jejích náhledech souhlasí, Světlá provolává: „Jsme přesvědčeni, že i pohlaví ženské co nejdříve dokáže, že byly všecky o ně strachy marny a že vyšším vzděláním a větší svobodou v jednání stokrát lépe pochopí a vykoná povinnosti svoje než duchem obmezeným, neosvíceným a zanedbaným. Nedočká se zajisté jen žena výhod emancipace, nýbrž i muž bude z nich těžit stejnou měrou. Zproštěn bude otec nejhodavějších starostí o rodinu, bude-li vědět, že je choť s to, aby po jeho smrti dítka uživila, a ženich bude konečně jist, že je sám k sobě kvůli milován a volen, a nikoli jen kvůli postavení a výhodám, jež poskytuje ženě sňatek.“¹⁰⁰

Světlá dále v textu dokládá na příkladech z ciziny, jak zdárně se daří emancipaci za českými hranicemi. V Anglii a Americe se stále ve větší míře zavádí stejná výuka jak pro chlapce, tak i pro dívky. Bez ohledu na svoje pohlaví vykonávají žáci a žákyně

⁹⁸ SVĚTLÁ, K.: *O vychování ženy*, s. 262-263.

⁹⁹ Tamtéž, s. 263.

podle svých vloh a nadání po absolvování školy určité povolání – pracují v obchodech, průmyslových závodech, jsou učiteli a učitelkami, pracují v telegrafických či poštovních úřadech, atd. Uvádí, že v Rusku či Americe není v této době až tak neobvyklé, když se žena stane lékařkou. Německé ženy zase zakládají spolky, které se mají zasadit za vzdělání dívek a postarat se tak o možnosti práce pro ženy.¹⁰¹

Světlá podrobuje kritice nedostatečnou dívčí vzdělanost, a to v čemkoli. Z čehož plyne, že dívka svému budoucímu manželovi kromě věna mnoho nepřináší. Sňatek je vlastně jakýmsi oboustranným obchodem, žena muži obstará domácnost a pokračovatele rodu, muž se na oplátku o ženu postará po finanční stránce. Prostřednictvím vzdělání by se mohlo těmto „obchodům“ předejít a umožnit oběma budoucím partnerům svobodnou volbu, bez ohledu na materiální zabezpečení. Vinu na takových manželstvích nesou rovnocenně ale i muži, jež se z pravidla dříve než kolem třicátého roku života nežení. Činí tak většinou až tehdy, když jsou finančně dobře zaopatřeni, když jim přestává chutnat jíst v hostinci a začnou toužit po větším domácím pohodlí. Světlá také negativně hodnotí dívčí nepoučenost v tom, že jí je pro zdraví potřeba tělesné cvičení a pobyt na čerstvém vzduchu, neboť nedostatečná péče o tělo může vést k tomu, že žena je často vyčerpána a nemocna kvůli častým porodům, tzn. nestačí ani na svoje nejzákladnější poslání, jímž je mateřství. Řešení vidí Světlá opět ve zlepšení vzdělanosti dívek s důrazem na vzdělání praktických dovedností.¹⁰² Za obavy z ženské emancipace nemohou podle Světlé pouze muži, jež je úmyslně vyvolávají, mnozí dokonce z natolik sobeckých pohnutek, že by po svém boku měli raději ženu nevzdělanou než ženu vzdělanou¹⁰³, ale za viníky označuje také ženy samotné. „Skoro všechny, které dosud vystoupily z kolejí obyčejných, počínaly si – jemně řečeno - velmi podivně. Tvářily se po mužích nikoli v ctnostech, nýbrž v nezpůsobech, zanedbávaly se v oděvu neb činily se jím nápadnými zapomínajíce, že chtějí se v malichernostech lišit od jiných, je malicherné.“¹⁰⁴ Starosti všední, jako vaření a uklízení, jsou pro ně činnostmi

---

¹⁰⁰ SVĚTLÁ, K.: *O vychování ženy*, s. 261-266.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 264-265.

¹⁰² Tamtéž, s. 266-269.

¹⁰³ „Jakožto důvodu proti rovnoprávnosti obou pohlaví vzhledem k jejich vzdělání používá se také velmi zhusta zkušenost, že je mužský mozek o několik lotů těžší než ženský a že nemá tedy žena na žádný způsob stejných duševních sil s mužem, nemohouc se za tou příčinou vyšínout na jednu výši s ním. Však otázka, zda-li závisí schopnost u člověka jen na tíži a objemu mozku jeho, není dosud vědou rozhodnuta.“ Tamtéž, s. 275-276.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 273.

zbytečnými, nad kterými jen ztrácí čas. Přitom starost o rodinu je stejně důležitá pro zdraví, stejně tak pro správný duševní vývoj rodiny. Přičemž jak sama Světlá říká, pro tu jež se chce emancipovat je na prvním místě snaha emancipovat se od vlastních chyb, na což se může další znalostí směle navazovat.¹⁰⁵

Závěrem své eseje Světlá reaguje na dobové kritické názory tří mužů - myslitelů na ženy: Rousseaua, Schopenhauera a Jeana Paula. Světlá zde uvádí Rousseauův výrok, že ženy obecně nevynikají výjimečným talentem (k čemukoli), tvrdí, že talentované ženy jsou výjimkou. Světlá mu odpovídá, že naprosto stejné tvrzení můžeme vyslovit o mužích. Schopenhauerův názor je zase takový, že žena zatím nedokázala nic původního, jak v oblasti literatury, tak umění či vědě, a proto je její duše jen pouhým odrazem duše mužské. Reakce Světlé na tento výrok je následující: „kultura mužů čítá již tisíce a tisíce let a ženská že započne teprve teď.“¹⁰⁶ Mužům byl přístup ke vzdělání vždy otevřen, ale ženy si své právo na něj musely tvrdě vydobýt (tento boj není zdaleka u konce).¹⁰⁷ Naposledy Světlá seznamuje čtenáře s výrokem německého spisovatele Jeana Paula, jež prohlásil : „Chce-li žena stát se hrdou, necht' se jen po světě ohlédne, vše je dílo mužovo!“ Světlá mu odpovídá: „A čím jsi ty, slavný tvůrce Titánův, jenž sám jsi titánem, čím bys byl a s tebou všechny ty skvělé a líbezné hvězdy na duševním obzoru národů, kdyby vás nebyla matka kolébala (...)? Jak by byl vznikl ten starý spanilý svět, jež jste vybudovali z červánků a blesků (...), kdyby vám nebyla při tom zářila krása ženy a vás nebyly žehnaly nejsladší její slzy?!“¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ SVĚTLÁ, K.: *O vychování ženy*, s. 273-276.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 277.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 276 – 278.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 278.

3. 2 Eliška Krásnohorská

Eliška Krásnohorská se narodila 18. listopadu 1847 v Praze jako Alžběta Pechová. Její otec byl řemeslníkem, pyšnicím se titulem rytíř z Krásné Hory¹⁰⁹, odtud pseudonym Krásnohorská. Narodila se do druhého otcova manželství jako předposlední z pěti dětí. Měla sedm sourozenců, z toho tři z otcova předchozího manželství. Otec zemřel, když byla ještě malá a její matka zůstala na vše sama. Matka dbala převážně na vzdělání svých dvou synů, na dcery v tomto ohledu nezbyvaly ani peníze a ani čas. Oba starší bratři Jindřich a Adolf udávali celkový tón chodu domácnosti a to nejen po stránce finanční. Byt u Pechů byl pravidelně navštěvován jejich přáteli - mladými umělci, kteří pozitivně působili na intelektuální rozvoj Krásnohorské. Měla zájem o literaturu, četla i české autory, největší její zálibou byla však hudba, chtěla se stát profesionální hudebnicí, avšak její nemoc jí překazila plány. Od mládí trpěla chorobou kloubů, tzv. hostcem, který jí mimo jiné znesnadňoval psát. Často byla kvůli nemoci upoutána na lůžko, její nelehký a mnohdy i bolestivý průběh, nezamezil však autorce v její literární činnosti. Budoucí životní dráhu Krásnohorské nejvíce ovlivnila a i nasměrovala Karolina Světlá, s níž se seznámila jako velmi mladá díky českému obrozenci Františku Ladislavu Riegerovi.¹¹⁰ K osudnému setkání došlo na plese u Riegerových v lednu roku 1863. Byla sem pozvána společně se svou sestrou Julianou svými přítelkyněmi a Riegerovými neteřemi Boženou a Bohumilou Macháčkovými.¹¹¹

Vzdělání se jí dostalo na soukromé dívčí škole manželů Svobodových, kam docházela od svých šesti let, jež byla „v obecném mínění řazena nejen mezi nejlepší svého druhu v Praze, ale že byla pokládána onoho času – roku 1853 – i za ústav vlastenecký.“¹¹² Zde získala díky panu Svobodovi své nové jméno, začal jí říkat, podle vzoru dávných Čechů, místo Alžběto, Eliško. Po absolvování této dívčí školy přibližně rok docházela na výuku ručních prací. Mezi třináctým a čtrnáctým rokem života se jí

¹⁰⁹ „Pechové jablonečtí totiž neměli ani potuchy o rodovém rytířství, a teprve když otec můj nabyl v Praze pověsti, že vydělává slušné peníze, nalíčil na něj chytrák jakýsi jménem K..., jenž byl úředníkem guberniálního archivu, Istivou past, do které se mu podařilo lapiti též celou řadu občanů jiných jmen a rodů. Namluvil mu, že našel historické doklady, které ukazují na možnost pravdě podobnou, že starobylá rodina rytířů Pechů z Krásné Hory se po válkách náboženských usadila v Pojizeří, a že Pechové jablonečtí jsou jejími potomky, že k vyšetření jistoty ovšem by bylo třeba cest, mnohé práce a tudíž peněz (...) Otec můj uvěřil.“ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Z mého mládí*. Praha : Nakladatelství Vaněk a Votava, s. 12

¹¹⁰ HODAČOVÁ, H.: *Ptáci odlétají*. Plzeň : Západočeské nakladatelství, 1986, s. 9 – 64.

¹¹¹ VLAŠÍNOVÁ, D.: *Eliška Krásnohorská*. Praha : Melantrich, 1987, s. 18.

¹¹² KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Z mého mládí*, s. 84.

nabízí nová životní příležitost. Paní Svobodová ji povolává zpět do svého ústavu, kde ji pověřuje výukou francouzštiny a ručních prací nejmenších žákyň. Během doby, kdy vyučovala u Svobodových, začala navštěvovat Žofinskou Akademii v Praze, kde se jí rok dostávalo hudebního vzdělání. Její šťastné období nemělo však dlouhého trvání. Ústav se přestěhoval do jiného domu a Elišce byla pro výuku vyhrazena místnost, která sousedila s balkonem, zde se s největší pravděpodobností nachladila. Nemoc, která ji v zápětí postihla, však přešla, což jí způsobilo trvalé následky, nemoc kloubů. Trvalo ještě několik let, než se zcela osamostatnila. Rodinné finanční problémy ji asi na sedm let donutily opustit Prahu a uchýlit se kolem roku 1867 do Plzně. Zpět do rodného města Prahy se v roce 1874 už vrací jako samostatná žena, která je pevně rozhodnuta věnovat se své spisovatelské kariéře.¹¹³

V roce 1863 začaly Krásnohorské vycházet verše prostřednictvím Vítězslava Háalky v časopise *Lumír*.¹¹⁴ Světlá jí podněcovala k dalšímu psaní a přivedla ji k otázce ženské, která byla pro Krásnohorskou bytostně aktuální, neboť se nikdy neprovdala. V roce 1870 vydává svoji první básnickou sbírku nazvanou *Z máje žití*.¹¹⁵ Na přelomu let 1874/1875 se stává tajemnicí a sekretářkou Ženského výrobního spolku českého a Světlá ji svěřuje post redaktorky v *Ženských listech*¹¹⁶. „*Ženské listy* neměly být listem určeným ke konzumaci, měl to být prostor, kde by bylo slyšet nové hlasy raného českého feminismu, který byl opřen o ideu silného národa a liberálně-osvíceneckou představu lidského zdokonalování, přičemž člověkem a vlastencem se rozuměla - a v tom spočívala sama emancipace vedoucí k posílení českého národního sebevědomí - i žena.“¹¹⁷ V *Ženských listech* byla otiskována beletristická díla přispěvovatelek, cestopisné a naučné články a široké spektrum informací o pokrocích ve vzdělání žen. List neobsahoval články politické, ty byly něčím, co podle autorek do ženského časopisu

¹¹³ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Z mého mládí*, s. 83 – 199.

¹¹⁴ HECZKOVÁ, L.: *Píšící Minervy : vybrané kapitoly z dějin české kritiky*. Praha : UK, FF, 2009, s. 35.

¹¹⁵ PEŠAT, Z.: *Předmluva*. In: KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Výbor z díla I*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 8 - 9.

¹¹⁶ *Ženské listy* byly publicistickým orgánem Ženského výrobního spolku. „V redakci setrvala Krásnohorská celých sedmatřicet let. V době, kdy *Ženské listy* přebírala, nebyla jejich situace právě nejskvělejší. Založil je na počátku sedmdesátých let majitel Národních listů Julius Grégr, původně jako měsíční přílohu beletristického časopisu *Květy*. Malý úspěch tohoto podniku přiměl vydavatele, aby *Ženské listy* postoupil konkurenčnímu Světlozoru. Od roku 1873 začaly *Ženské listy* vycházet samostatně péčí nakladatele F. A. Urbánka. Ten, když viděl, že časopis jen těžce zápasí o existenci, ho nabídl r. 1874 *Ženskému výrobnímu spolku*.“ HAMAN, A.: *Doslov*. In: HODAČOVÁ, H., s. 187.

¹¹⁷ HECZKOVÁ, L.: *První léta časopisu *Ženské listy*. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská?* In: ČADKOVÁ, K.; LENDEROVÁ, M.; STRÁNÍKOVÁ, J. (eds.), s. 323-324.

nepatří. Po převzetí redakce časopisu Ženským výrobním spolkem českým stály v redakčním výboru: Karolina Světlá, Sofie Podlipská, Věnceslava Lužická-Srbová a Eliška Krásnohorská. V roce 1875 (od 3. ročníku) přechází časopis plně do rukou Ženského výrobního spolku, od tohoto roku se Krásnohorská stává, až do roku 1911 (do 39. ročníku), jeho jedinou redaktorkou. Po jejím nástupu dochází ke změně obsahové náplně listů, podle jejích představ se měl časopis zaměřit na „kritické pěstování vkusu a vzdělanosti českých žen, na informace z ženského filantropického, emancipačního a spolkového hnutí“¹¹⁸, beletristické články měly být úplně vyloučeny. Od úplného zrušení beletrie musela Krásnohorská odstoupit, zvolila proto kompromis, dovolila zde otiskovat drobnou prózu a poezii (tu převážně zastupovaly verše Irmý Geisslové).¹¹⁹ Eliška Krásnohorská je zakladatelkou prvního dívčího gymnázia v Praze zvaného Minerva, které bylo později přejmenováno na gymnázium Elišky Krásnohorské.¹²⁰

Krásnohorská je mnohem čínorodější autorkou než Světlá s Novákovou. Její dílo zahrnuje poezii, prózu, dramatická díla, operní libreta¹²¹, literaturu pro mládež, působila jako kritička, žurnalistka, překladatelka a také významně působila v oblasti ženské emancipace. „Představuje v ženském hnutí onu generaci, která vsadila především na kulturní osvobození a zrovnoprávnění ženy; to mělo ženám umožnit, aby mohly stát na vlastních nohou a vymanit se z existenční závislosti na muži. Cílem a smyslem vzdělání byl tedy praktický život.“¹²² Práce Krásnohorské byla značně ovlivňována její nemocí, která jí znemožňovala přílišnou námahu. Nemohla podnikat cesty za poznáním lidu jako Světlá a Nováková, proto je jejím některým dílům vyčítána nerealističnost. Básnická sbírka *Ze Šumavy*, kterou napsala na základě zážitků z cest po Šumavě, jež jí byla v mládí i přes její nemoc dovolena, dokázala, že, pozná-li místní krajinu a způsob života, je schopna stejné sondy do duše národa, jako Světlá s Novákovou. Její dílo se proto od ostatních dvou významnou měrou odlišuje, stejně tak jako dílo Světlé a Novákové se svou tematikou přibližuje.¹²³

¹¹⁸ HECZKOVÁ, L.: *První léta časopisu Ženské listy. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská?*, s. 326.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 323-328.

¹²⁰ VLAŠÍNOVÁ, D.: *Eliška Krásnohorská*, s. 44.

¹²¹ Krásnohorská byla „dvorní libretistkou“ Bedřicha Smetany, pro kterého napsala libreta k operám *Hubička*, *Tajemství*, *Čertova stěna* a nedokončené libreto *Viola*. Její úplně první libreto bylo však k opeře *Lejla*, hudebního skladatele Karla Bendla. Tamtéž, s. 200.

¹²² HAMAN, A.: *Doslov*, s. 188.

¹²³ PEŠAT, Z.: *Předmluva*, s. 5 – 6.

Eliška Krásnohorská patří do generace ruchovců, spisovatelů následujících po májovcích. Svým dílem reprezentovala tzv. školu národní, projevovala snahy zachovat vlastenecký směr v české literatuře, nevyhýbala se ale i námětům slovanským.¹²⁴ Nově nastupující generace ruchovců a lumírovců odvodila svůj název dle almanachu *Ruch* (vznikl u příležitosti položení základního kamene Národního divadla v roce 1868, redigovaným J. V. Sládkem) a časopisu *Lumír*. Jejimi čelními představiteli byli Svatopluk Čech a Jaroslav Vrchlický. Kromě časopisu *Lumír*, jež byl jejích hlavním orgánem od roku 1873, byl pro tuto generaci důležitý časopis *Květy*, založený roku 1879 Svatoplukem Čechem. Nová generace svým programem plyně navázala na májovce. „Přejali od nich zájem o sociální funkčnost literatury i snahu vymanit české písemnictví z jednostranných vlivů německých; naše čtenáře chtěli uvádět zejména do světa kultury románské a anglosaské, ale i slovanské, a to jak volbou námětů nebo přijímáním cizích látek, tak i pomocí překladů.“¹²⁵ S orientací na zahraniční vlivy někteří stoupeneci ruchovců a lumírovců nesouhlasili, což vedlo k dlouholetým sporům mezi jednotlivci. Ostře se proti tomu ohradila i Krásnohorská, která kritizovala přílišnou inspiraci cizími vzory, její kritice neunikl ani Vrchlický.¹²⁶ Eliška Krásnohorská byla literárně a emancipačně činná až do konce svého života, zemřela 26. listopadu 1926.¹²⁷

3. 2. 1 Spolek Minerva a první dívčí gymnázium

Eliška Krásnohorská v devadesátých letech založením dívčího gymnázia změnila dosavadní přístup k dívčímu studiu, které dopomohlo k rozvoji dívčích středních škol a později umožnilo dívkám navštěvovat vysoké školy a vykonávat tak tzv. mužská povolání. Sama označila možnost vyššího vzdělání jako další stupeň ženské emancipace. Její cíle se lišily od těch, které měla při založení Ženského výrobního spolku českého Světlá, ta chtěla dívkám poskytnout praktické vzdělání, které by jim umožnilo v budoucnu samostatnost; to byl v ženském vzdělání vzhledem k poměrům na tehdejších dívčích školách velký pokrok. Vyšší dívčí škola, jež byla v šedesátých letech tím nejlepším, co bylo v oblasti vzdělání dívkám nabízeno, poskytovala pouze všeobecné znalosti, které dívka mohla uplatnit později v manželství a při výchově dětí.

¹²⁴ JEŘÁBEK, D.: *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*, s. 40.

¹²⁵ Tamtéž, s. 28.

¹²⁶ Tamtéž, s. 27-30.

¹²⁷ VLAŠÍNOVÁ, D.: *Eliška Krásnohorská*, s. 52.

Přílišnou oblibu si u široké veřejnosti vyšší dívčí škola nezískala ani díky vysokému školnému, to znamenalo, že k zdejšímu studiu měly přístup jen dívky z lepších rodin. Sociální nerovnost se snažila odstranit Světlá, která nabízela vzdělání dívkám všech vrstev.¹²⁸

Myšlenka založení střední dívčí školy se rodí už v sedmdesátých letech devatenáctého století, ale plány na její realizaci připravuje Krásnohorská až na konci let osmdesátých. S vytvořením učebního plánu Krásnohorské pomohl někdejší přítel z plzeňského pobytu a první ředitel gymnázia, prof. František Prusík, který v osmdesátých letech vyučoval na Akademickém gymnáziu v Praze.¹²⁹ Měla v úmyslu k založení školy přizvat i Ženský výrobní spolek český, ale setkala se s zamítavým postojem Světlé k takovému druhu vzdělání. Za pomoci manžela druhé starostky spolku Emílie Bártové zakládá¹³⁰ Krásnohorská spolek Minerva, jež připojené gymnázium spravoval a financoval. Založení Spolku pro ženské studium Minerva předcházelo svolání, nesoucí název *Vzdělanstvu českému*, jež bylo otisknuto v nejpřednějších časopisech doby, už zde si získala myšlenka založení gymnázia svoje příznivce. Potvrdil to úspěch petice k říšské radě otisknuté v *Ženských listech*, 1. března 1890, zanedlouho získala 4 810 podpisů. Tato petice musela být na říšské radě předložena jedním z poslanců, „měla přimět ministerstvo vyučování, aby povolilo přístup žen na univerzity za stejných podmínek, jako měli muži“¹³¹. Krásnohorská se nejdříve u oslovených českých poslanců setkávala s odmítnutím, až poslanec Karel Adámek předložil 11. března 1890 žádost o povolení Minervy.¹³² „Výnosem ministerstva kultu a vyučování z 26. července 1890 se soukromé dívčí gymnázium

¹²⁸ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s.108.

¹²⁹ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Co přinesla léta, Svazek I. : druhá kniha vzpomínek*. Praha : Vaněk a Votava, 1927 , s. 120.

¹³⁰ „K zakládajícím a přispívajícím členům se hlásili i mimopražští, a to spolky i jednotlivci. K nejbližším pražským spolupracovníkům Elišky Krásnohorské patřili vedle Vojtěcha Barty, advokát Tomáš Černý, lékař Vítězslav Janovský, profesor František Prusík. Ženské spolupracovnice si Krásnohorská přivedla ze Ženského výrobního spolku českého - byly to zejména Dora Hanušová a Vilma Sokolová, dlouholetou pomocnicí a učitelkou Minervy se stala Pavla Maternová. Vstřícnost vůči dívčímu gymnáziu od počátku projevovala pražská obec, Minervě poskytovala pravidelné subvence, umožnila jí účast na Zemské jubilejní výstavě v roce 1891 a pro pomoc při hledání vhodných místností pro nově zřizovanou školu určila dva členy sboru obecních starších, Vojtu Náprstka a Josefa Šauera z Augenburku.“ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 131.

¹³¹ LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E.S. (eds.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 435.

¹³² Tamtéž, s. 435-436.

Minerva (...) stalo realitou a nejstarším dívčím gymnáziem v Rakousku-Uhersku. Třebaže stejné osnovy jako pro chlapecké ústavy platily v Minervě až od roku 1902.¹³³ První školní rok na gymnáziu Minerva začal v září 1890. Do školních lavic zde zasedlo 51 žákyň, které tu měly studovat po dobu šesti let. První dva roky si měly dívky v tzv. přípravce doplňovat vzdělání z obecných škol a další čtyři roky měly navštěvovat už třídy gymnaziální. Šest let gymnázia mělo dívkám poskytnout stejné množství znalostí¹³⁴, které se dostane chlapcům na osmiletých gymnáziích. V roce 1907, kdy se počtvrté gymnázium stěhovalo do nových prostor, mělo gymnázium už osm tříd. Gymnázium Minerva nemělo jako škola soukromá tzv. právo veřejnosti, tedy právo maturitní zkoušky, proto prvních 18 maturantek skládalo maturitu v roce 1895 na Akademickém gymnáziu. Zkouška byla velmi náročná, i přesto jí úspěšně složilo 16 dívek, z toho 3 s vyznamenáním. Maturita měla tři části: „6.-11. 5. 1895 proběhly písemné zkoušky z latiny, řečtiny, češtiny němčiny a matematiky, 11.-15.6. 1895 předběžné zkoušky z náboženství, přírodopisu a filozofické propedeutiky a 10.-13.7. 1895 ústní zkoušky z ostatních předmětů.“¹³⁵ Od roku 1896 mohly absolventky navštěvovat univerzitu, ovšem pouze jako hospitantky, tj. přednášky mohly navštěvovat pouze se souhlasem vyučujícího. Od jara 1896 byl ženám povolen přístup na lékařské fakulty, zdejšími podporovateli ženského studia byli profesori Janovský a Thomayer, řádné studium medicíny bylo ženám umožněno v roce 1900. V roce 1897 mohly absolventky¹³⁶ navštěvovat přednášky na fakultě filozofické. V roce 1901 Minerva dosáhla dalšího pokroku, v maturitním vysvědčení absolventek se nacházela nová klauzule, která studentky opravňovala ke studiu na univerzitě.¹³⁷ Až v roce 1908 získalo gymnázium právo veřejnosti, „minervistky“ tak mohly od tohoto roku skládat maturitu na svém domovském ústavě. V roce 1910 se Minerva stává dívčím reálným gymnáziem,

¹³³ LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E.S. (eds.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 436.

¹³⁴ Dívčí gymnázium mělo stejné osnovy jako klasické gymnázium: „Latinu měly studentky od primy, řečtinu od tercie, učilo se českému jazyku, matematice, fyzice, přírodovědě, dějepisu, zeměpisu, náboženství; nepovinnými předměty byla němčina, zpěv, těsnopis, od roku 1893 francouzština. V posledních dvou třídách se přednášela filozofická propedeutika.“ Tamtéž, s. 436.

¹³⁵ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s.132.

¹³⁶ „K prvním úspěšným abiturientkám Minervy a pozdějším hospitantkám na univerzitě patřily Anna Honzáková, Rosalie Machová, Bohumila Peigerová, Růžena Corvinová, Marie Fabiánová, Jindřiška Hrabětová, Božena Jiránková, Božena Rudolfová, Olga Šrámková, Helena Tuscanyová a Olga Vávrová.“ Tamtéž, s.132.

¹³⁷ LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E.S. (eds.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 130-134.

v listopadu 1917 je přejmenováno na Městské dívčí reálné gymnázium Elišky Krásnohorské. K opětovné změně názvu a jeho rozdělení na dvě části dochází v letech 1922/1923, bylo nazváno První české městské dívčí reálné gymnázium Elišky Krásnohorské a Městské dívčí reálné gymnázium Charlotty Masarykové. Téměř po celou dobu svojí existence se škola musela potýkat s finančními potížemi, od státu dostávala pouze malé dotace, na pokrytí některých výdajů sloužilo školné (nejdříve 4 zlaté měsíčně, později po změně měny bylo školné 10 korun, studentky, jež došly do posledního ročníku platily jen 8 korun, dívkám s dobrým prospěchem bylo školné odpuštěno, platilo se také zápisné a příspěvek na pomůcky). Až meziválečné období je pro gymnázium léty velkého rozvoje a obliby.¹³⁸

Vzdělání dívek dosáhlo od dob založení Ženského výrobního spolku českého vysoké úrovně, ovšem přijímání vzdělaných dívek ze stran široké veřejnosti bylo stále často velmi negativní. Praktické vzdělání dívek, které umožnila ženám Světlá, bylo přijímáno vesměs pozitivně, protože jejich vyučení nepřesahovalo okruh domácích potřeb a nezasahovalo do „mužského světa“. Univerzitně vzdělané ženy – lékařky a doktorky filozofie narušovaly tradiční představu ženy absolutním způsobem. Musely se potýkat s opovrhováním a často nenašly ve svém povolání uplatnění. Mnohé proto byly donuceny vrátit se na Minervu jako učitelky, což znamenalo jejich definitivní odsouzení k staropanenství, vzhledem k zákonem nařízenému celibátu učitelek.

3. 2. 2 *Ženská otázka česká*

„Důležitým příspěvkem Elišky Krásnohorské k vymezení pojmu emancipace je spisek *Ženská otázka česká*¹³⁹, vydaný v roce 1881, snad symbolicky v ediční řadě *Epištoly svobody*¹⁴⁰.¹⁴¹ Je to celkově „jedna z prvních úvah o ženském hnutí“¹⁴².

¹³⁸ LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E.S. (eds.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 436-437.

¹³⁹ Ještě před vydáním této eseje, v roce 1874 vyšel E. Krásnohorské, v časopise *Osvěta* Václava Vlčka, článek *Ženská otázka u nás a jinde*. „Vlček totiž, jenž nepředpojatě ctil každou rozumnou, umírněnou snahu pokrokovou a proto také ženské otázky přál, dovedl oceloti význam Ženského výrobního spolku a vybídl tvůrkyni jeho K. Světlou, aby do *Osvěty* napsala článek, objasňující české inteligenci směr a cíl moderního hnutí ženského. Světlou návrh jeho nadchnul, jen že nikoliv aby článek napsala, nýbrž aby úkol ten vložila – na mně.“ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Co přinesla léta, Svazek I. : druhá kniha vzpomínek*, s. 14-15.

¹⁴⁰ *Epištoly svobody* byly edicí vycházející v knihkupectví dr. Grégra a F. Datla šestkrát ročně, v níž pravidelně vycházely v českém jazyce texty politicky orientované, podporující svobodu slova, z toho důvodu byla některá čísla zabavena, například číslo 26. s textem od K.H. Borovského *Z Kutnohorských*

Esej Krásnohorské se podobá svojí náplní eseji Světlé. Odlišuje se však v tom, že Krásnohorská zde výrazněji zohledňuje otázku národnostní. Mluví o tom, že pouze vzdělaná žena může pomoci v boji národnostním. Krásnohorská pohlíží zpět do minulosti a velebí dávné Čechy, kteří svoje ženy měli v úctě a nechali je bojovat po svém boku. Ženskou otázku zde staví na roveň jak otázce národnostní, tak i otázce dělnické.

Krásnohorská hned v úvodu své eseje uvádí, že pro emancipační boj nestačí jen ženské síly, ale pomoc musí přijít i ze strany mužů. Aby se totiž ženská otázka dokázala prosadit, potřebuje zastání z nejvyšších kruhů, které ovládají muži, tyto označuje za „nejosvícenější muže“¹⁴³, kterými jsou pro ni zákonodárci, spisovatelé a muži v parlamentu. Ženy, stejně tak i jiné „menšiny“, potřebují ve svém sebeprosazení pomoci, proto věří a doufá, že ani tzv. ženská menšina nebude výjimkou.¹⁴⁴

Co je obsahem ženské otázky? Krásnohorská odpovídá, že nelze se všeobecnou platností určit, co bylo u různých národů, v různých časech přesnou náplní této otázky. Platí ale vždy, že žena tvoří vedle muže platnou polovinu národa, za kterou byla v různých časech někdy méně a někdy více uznávána. Začátek otázky ženské má svůj původ již v dobách nejdávnějších, ale svůj název a náplň získává až v autorčině současnosti. Krásnohorská, zde poukazuje na historické dokumenty, ale i Bibli, jako na prameny, z kterých se můžeme dozvědět, jak naši předci zacházeli se ženami a jaké měly ony postavení. Opět zde vidíme, že jsou zde rozdíly v národech i jednotlivých epochách. Krásnohorská zde národy, které přiznávaly stejné (či alespoň rovnější) právo ženám, stejně tak jako mužům, pokládá za pokročilejší a vzdělanější než národy jiné. Označuje zde uznání ženské otázky za měřítko národní vzdělanosti. Proto říká: „Jest-li toto měřítko pravé, tož náleželi by dávní pohanští Čechové mezi nejvzdělanější staré národy.“¹⁴⁵ Jak staré báje dokládají, ženy české nebyly dříve utlačovány, byly panovnicemi a statečnými bojovnicemi na bojištích. Říká, že báje jsou sice bájemi, ale

---

Epištol. Esej E. Krásnohorské vyšla pod číslem 29., ale až druhým nákladem, nahradila zabavený text od Juliana Klaczk, *Německým hegemónům*. KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženská otázka česká*. Praha : V komisi knihkupectví dra. Grégra a F. Datla, 1881, obálka.

¹⁴¹ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, s. 115.

¹⁴² NOVÁK, A.: *Stručné dějiny literatury české*, s. 349.

¹⁴³ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženská otázka česká*, s. 3.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 3.

vznikly v dávných dobách, což vypovídá o tom, že lidé takto smýšleli. Bylo by tedy logické, kdyby se i stejně chovali; plyne z nich, že ženy byly ctěny. Minulost zde porovnává se svou současností, jež je podle autorky pravým opakem dob minulých. „Nebylo mezi starými Čechy patrně té uštěpačnosti, která nyní tak ráda nad ženami se vypíná jako nade tvory od přirození hloupými a k porozumění vážným věcem neschopnými, jako by byly na věčné časy jen k tomu dost dobré, aby vařily a hospodařily, děti rodily a buď od laskavých mužů se hýčkati a živiti, buď od mužů prostopášných se klamati a s posměchem podváděti dávaly.“¹⁴⁶ Na čem tedy stojí ženská otázka v Čechách, v době autorčině? Ženská otázka podle Krásnohorské nepopíratelně souvisí s národnostní otázkou českou. Češi jako menšina svádí boj s německou přesilou a ženy by v tomto boji, kdyby jim to bylo umožněno, mohly být nápomocny. Vyzývá muže, aby se nebáli v ženách vychovat si sobě rovné, které by jim pomohly v boji, tak jak tomu bylo v dávných dobách, na které výše poukazuje, a aby ženy našeho znovuzrozeného národa zaujaly rovné místo vedle mužů. „Národu našemu jest potřeba sil četných a svěžích, i běží o to, aby žádná dobrá síla neostala nevyužitkována, žádná schopnost nedovzdělána.“¹⁴⁷ Krásnohorská volá po tom, aby do boje národnostního byly povolány všechny schopné síly (včetně těch ženských), které by dopomohly k vítězství českého národa. Kritizuje českou poněmčenost, kterou klade za velkou vinu českým matkám, které mají být uvědomělými, aby své potomky vychovávaly k češství. Jak mají být ale uvědomělými, když jim chybí vzdělání? Vinu pochopitelně dává nejen ženám, ale i mužům a kritizuje zde českou povýšenost vůči své mateřštině.¹⁴⁸

Dále mluví o ženách, které jako první projevovaly národně emancipační snahy, na něž se hledělo skrz prsty a říkalo se jim s hanlivým příděchem „emancipistky“. Ženy ale dokázaly, že svými hesly „povinnost a práce na prvním místě“¹⁴⁹ nejsou jen planými tlachalkami a že lidé musí rozlišovat mezi nimi, které se snaží něco udělat pro český národ a pro ženy a těmi, které si hrají na mužatky a snaží se napodobovat mužské způsoby.¹⁵⁰

---

¹⁴⁵ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženská otázka česká*, s. 4.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 5.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 6.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 3 – 8.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 9.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 8 – 9.

Ženskou otázku autorka eseje porovnává také s otázkou dělnickou, která pod tlakem neúnosných podmínek logicky sama vyplynula - a podobně je tomu i s otázkou ženskou. Ta ale má vyrůst z toho, že v jednotlivých národech musí nejdříve dojít ke vzdělání a sebeuvědomění žen. Jako příklad země, kde se o ženské otázce či o jejich počátcích nedá ani v nejmenším hovořit, uvádí Turecko. Ke vzniku ženské otázky může dojít teprve tam, kde je vzdělání žen už na vyšší úrovni, tudíž ženy jsou vzdělané a dokáží samostatně uvažovat, dokáží nahlédnout, že se na nich páchá křivda a mohou tak volat po změně. Vznik ženské otázky klade Krásnohorská do Anglie a Francie, ale ani zde podle ní není postavení žen stále nejlepší. Anglie¹⁵¹, i navzdory tomu, že jí vládly v historii královny, zdědila po předcích „takový zákon o postavení ženy v manželství“¹⁵², že žena nesmí opustit svého muže – pána – ač je sebekrutější. Krásnohorská poukazuje na to, že tento stav v Anglii podrobuje kritice J.S. Mill ve svém eseji *O poddanství žen*, v němž mluví o tom, že mnohem lepší postavení než ženy mají otroci, ti alespoň mohou opustit svého pána. Vždy také záleží na vůli a charakteru muže, neboť ne všichni muži se ke svým ženám chovali hůře než k otrokům a některé ženy pocit zbavení práv díky svému muži nepocítily.¹⁵³

Na následujících stránkách poukazuje Krásnohorská na další nespravedlnost vůči ženám, neboť v mnohých případech jsou ženy oceňovány za stejnou práci nižším platem než muži. Je-li ale žena za stejnou práci oceněna stejně jako muž, ozývají se nesouhlasné hlasy z řad mužů. Konkrétně zde Krásnohorská hovoří o povolání učitelky, jež musí mít k výkonu učitelského povolání stejné znalosti jako muž. Zamýšlí se nad argumentem, že muži mají údajně větší životní potřeby než ženy, proto by měli za své výkony dostávat vyšší platy. Ptá se, jestli spíše než nákladnější životní potřeby nemají muži nákladnější životní návyky, kterých by se neradi vzdali. Otázku, zda mají ženy nárok na stejný plat jako muži, považuje za velmi složitou a přenechává její řešení odborníkům (fyziologům), „aby na ni národní hospodáři mohli dát odpověď na základě jiném než pouhých osobních náhledů. Věcí nepopiratelnou jest jen tolik, že zajisté ani

---

¹⁵¹ Rychlejší emancipaci žen v Anglii má na svědomí zdejší průmyslová revoluce, která nutila chodit do továren či dolů jak muže, tak i ženy, ba dokonce i děti. Z počátku byly podmínky pro dělníky hrozné, ale postupně se jejich podmínky zlepšovaly a „jest tedy každý úspěch otázky dělnické též úspěchem chudé ženy a pokrokem otázky ženské“. KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženská otázka česká*, s. 15.

¹⁵² Tamtéž, s. 11.

¹⁵³ Tamtéž, s. 10 – 16. J.S. Milla za jeho názory uznávala nejen E. Krásnohorská, ale za vzor osvíceného muže v boji za ženskou otázku ho pokládala i Teréza Nováková.

žena dělnice nikdy úmyslně nesnižuje cenu svého díla, a pracuje-li za menší mzdu, že jest k tomu zajisté nutností dohnána.¹⁵⁴ Otázka ženská se dle Krásnohorské týká z velké části žen ze středních vrstev, neboť ženy chudé musely nějakým způsobem pracovat vždy, zatímco ženy z bohatých rodin se o svoje živobytí starat nemusí.¹⁵⁵ V eseji K. Světlé jsme se setkali se stejným názorem: ohniskem ženské otázky jsou ženy ze středních vrstev. Domácí práce žen, které byly dříve obživou pro mnoho dívek a žen ze středních vrstev pomalu mizí, s nástupem strojové výroby práce ubývá. Proto ženy už nemohou sedět doma a plést punčochy, musí se vydat za prací ven. Někteří tvrdí, že práce, která odvádí ženy ven, je zároveň odcizuje od rodiny a domácnosti. Krásnohorská ale poukazuje na zkušenosti ze zahraničí, jež prokazují pozitivní výsledky ženské práce mimo domácnost, „v zemích, kde ženská otázka nejvíce pokročila a kde spolky ženské, štedří jednotlivci a vlády k průmyslu, k obchodu, k povoláním úředním i vědeckým ženy školami odchovávají, tam též nacházíme nejvyvinutější snahu, aby ženy i pro domácnost a k povinnostem svým rodinným co možná řádně i vážně byly vychovány.“¹⁵⁶ Proto jsou v těchto zemích hojně rozvinuty školy pro hospodyně, kuchařky, pradelny i služby. Méně odvážné zůstávají doma a vymýšlí si různé druhy drobných prací, které jim poskytnou alespoň nepatrný přivýdělek. Krásnohorská kritizuje konzervativnost českých hospodyň, které často odmítají dle svého náhledu zaváděné novoty v oblasti vzdělání, ale i praktických domácích činnostech a drží se zkušeností zděděných po svých matkách a babičkách. Podle Krásnohorské jsou přespříliš hrdé na zděděné vědomosti a nevidí, že tyto „novoty“ by jim mohly rozšířit obzory a třeba i ulehčit práci. Dívčím se mají už v obecné škole vštěpovat nejzásadnější vědomosti, jež potřebují pro svůj budoucí život. Důsledky špatné výchovy jsou potom takové, že žena je třeba vzdělaná, ale v praktických věcech nepoučená (k tomuto by mohly sloužit školy hospodyňské). Z velké části zůstávají dívky závislé na svých rodinách, které samy nemají peníze na jejich věno a dívky se často z tohoto důvodu nevďají. Krásnohorská kritizuje obavy mužů brát si méně majetné dívky. Konstatuje, že společenský tlak nutí českou ženu jít za výdělkem, k tomu je však potřeba náležitého vzdělání. V této situaci je však zapotřebí, aby se u nás změnilo myšlení, abychom se

¹⁵⁴ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženská otázka česká*, s. 17.

¹⁵⁵ „Ubýváním ceny ženské práce musily nastati zhusta poměry, ve kterých bohaté dívky, vdovy, ba i manželky z tzv. „slušných rodin“ se octly v beznadějném pocitu nicoty a na pokraji bídy žalostnější, než samy ženy chudiny, tvrdým osudem otužilé a hrubou prací se živící.“ Tamtéž, s. 20.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 20 - 21.

alespoň přiblížili státům, které v otázce ženské vzdělanosti již podnikly významné kroky (Anglie, Amerika, Francie, Švýcarsko, Rusko).¹⁵⁷

Krásnohorská ve své eseji neopomíná připomenout rozvíjející spolkovou činnost českých žen, jako příklad spolku uvádí Ženský výrobní spolek český sídlící v Praze, jehož byla sama členkou. Uvádí zde, že vzdělání se ženám v její době dostává nejen ve spolcích, ale také ve vyšší dívčí škole pražské a v českém ústavu pro vzdělání učitelek. V době, kdy byla esej napsána, poskytovaly dívkám tyto dvě školy to nejlepší vzdělání jaké mohly v českých poměrech dosáhnout, protože ženám ještě nebylo umožněno být posluchačkami univerzit. Krásnohorská upozorňuje, že co nevidět však nastane doba, kdy se otázka ženského studia na univerzitách bude muset začít řešit. Proto už dopředu odpůrcům těchto tendencí vzkazuje, aby si vzpomněli, jak bojovali o českou univerzitu a jakých prostředků použili. Muži proti ženám mají stejně chabé zbraně, jaké měli Němci proti Čechům.¹⁵⁸ „Upírá se ženám nejpřirozenější právo lidské, právo k volnému sebe určení, a k samostatnosti, tak jako se odpírává celým vrstvám lidu, ba celým národům ku svobodě prý nedospělým, nedovzdělaným.“¹⁵⁹ Opět zde můžeme vidět, že otázku ženskou zde dává naroveň s otázkou národnostní, dokonce o nich říká, že jsou stejné, jako by byly sestry. Stejně tak jako němečtí profesori označovali Čechy za rasu nižší, která by svým vlivem mohla ohrozit vysoké postavení věd. „Tak úzkoprsí mužští karatelé prohlašují též nás ženy za plémě, již přírodou samou k věčné duševní podřízenosti určené, vyšších darů rozumových postrádající a velebnost vědy svou všetečnou snahou ohrožující, ponižující.“¹⁶⁰

Krásnohorská podobně jako Světlá odsuzuje manželství uzavíraná jen za vidinou dobrého finančního zabezpečení pro ženy a obohacení muže ženíným věnem. Takový sňatek doslova označuje jako koupi před oltářem, kdy je on či ona prodán. Ženská otázka má chránit ženinu svobodu a má ji zajistit svobodnou volbu partnera pro život. Vzdělání pro ženu je důležité v dalších ohledech: za její znalosti si může získat oprávněný respekt a obdiv manžela, bude ale také mnohem lepší vychovatelkou svých dětí a celkově bude ve vedení domácnosti jistější a obratnější. Jakými prostředky se má

¹⁵⁷ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženská otázka česká*, s. 16 - 23.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 25 – 28.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 28.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 27.

pomoci ženské otázce, aby dosáhla kýžených výsledků? Krásnohorská odpovídá, že v našich malých českých poměrech nám bude muset zatím postačit podpora toho, co máme – ústavů vzdělávacích. Jen ty nám ale ke vzdělanosti nepřispějí, musí docházet k podpoře od všech členů národa.¹⁶¹

Závěrem eseje autorka vyslovuje zároveň přání i žádost, aby ženě bylo umožněno vzdělání. Jen tak docílíme toho, že naše budoucí generace budou lidmi vzdělanými a národně uvědomělými, neboť kdo je první vychovatelkou dítěte - žena (matka). Jenom česká žena, která je uvědomělá a nezávislá, může vychovat pravé české vlastence. Proto ženy v jejich emancipaci podporujeme a nezastrašujeme je urážkami, ukažme jim, že vzdělání je jak jejich právem, tak i povinností.¹⁶²

3.3 Teréza Nováková

Teréza Nováková se narodila jako prvorozené dítě manželům Lanhausovým, dne 31. července 1853 v Praze. Teréza byla vychovávána v česko-německé rodině, její otec František byl uvědomělý vlastenec, matka Arnoštka byla Němka, ale jedna z těch, která české emancipační snahy podporovala a nebránila jim. Do svých čtyř let mluvila Teréza pouze německy, česky ji začal učit mluvit až její otec. V pěti letech onemocněla spálou, jejíž následky, v podobě ušní choroby, jí sužovaly během celého dospívání.¹⁶³

V šesti letech se začala vzdělávat v ústavu paní Františky Svatavy Amerlingové, kam docházela až do roku 1868. Její ušní choroba jí však velmi často nutila zůstat doma a zanedbávat tak výuku, proto ještě v průběhu roku 1869 docházela do ústavu a doučovala se tu francouzštině a ručním pracím. Kromě Terézina otce a jeho přítele Gustava Pfliegera Moravského měl na raný vývoj jejího vlasteneckého citění vliv učitel H. V. Tůma (působil v ústavu Františky Amerlingové v letech 1867-1868). Přednášel svým žačkám o české literatuře a nabádal je k její četbě. O Terézině dospívání v šedesátých letech devatenáctého století se dozvídáme z povídky *Zjarních dob*, jež obsahuje částečně autobiografické prvky. Je zde zachycena atmosféra „Prahy šedesátých

¹⁶¹ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženská otázka česká*, s. 29 - 30.

¹⁶² Esej doslova končí výzvou: „Vzmuž se, buď statečna, odlož svou hravost a s železnou pílí, s vůlí nadšenou, s opravdovostí posvátných citů hodnou učíš se tím, čím býti máš a můžeš; ženou českou, jejížto svátostí a chloubou jest jazyk, vzdělanost, svoboda jejího národa, jejíž tužbou horoucně šlechtná, v ovzduší její péče, její oddanosti odchována povaha – českých mužů!“ Tamtéž, s. 31 - 32.

¹⁶³ NOVÁKOVÁ, T.: *Roztroušené kapitoly*. Praha : SNKLHU, 1961, s. 7.

let minulého století a dvojí pojetí vlastenectví¹⁶⁴, a to jak staršího, tak i mladšího. Očima malé dívky nám jsou předkládány dobové vlastenecké názory, jež jí formují a probouzejí v ní samé vlastenecké cítění. Okrajově se v knize, převážně mužské postavy, dotýkají ženské problematiky. Předkládají nám obecně platné názory devatenáctého století, týkající se postavení a vzdělání žen.¹⁶⁵ Jako příklad zde uvedu názor postavy pana Víška na vzdělání jeho dcer: „Moje holky nebudou žádné učenkyně – ženská ať se učí do třinácti let, a když se naučí slabikáře a množilce, je toho dost! K čemu by se ten ženský mozek namáhal! Vždyť děvče od čtrnácti je k jinému, hahaha – vždyť my si rozumíme – a když je stará, patří jí vařečka a kartáč.“¹⁶⁶ Vraťme se ale zpět k době, kdy Teréza Nováková odešla ze školy, nadále se sama věnuje studiu a vlastní tvorbě, učí se francouzské konverzaci, angličtině a píše povídky. V roce 1870 byla Sofií Podlipskou přivedena do Amerického klubu dam.¹⁶⁷

Budoucnost ji mohla odsoudit do koloběhu běžného života tehdejší ženy, potlačit v ní vlastenecké, emancipační a spisovatelské ambice. K jejímu velikému štěstí se tak nestalo, neboť se v jejím životě objevil uvědomělý vlastenec, dr. Josef Novák, s nímž se roku 1874 zasnoubila a o dva roky později si ho vzala. Po svatbě si musela zvykat nejen na nový stav vdané paní, byla nucena potýkat se s novým prostředím maloměsta. Z Prahy, velkoměsta, se mladí manželé přestěhovali do malého a poněmčeného města Litomyšle, kde dr. Novák získal místo profesora na tamním gymnáziu. V novém městě došlo pro Terézu k téměř „kulturnímu šoku“, poněmčené maloměsto bylo ve svém vývoji několik let za Prahou. V Litomyšli nakonec žila devatenáct let, několikrát zde změnila bydliště, ale až dům na předměstí (na Záhradí) jí ukázal kouzlo východních Čech. Seznámila se zde s místními obyvateli, jež se spolu s obyvateli širšího okolí východních Čech stali ústředními postavami jejich nejoceňovanějších děl.¹⁶⁸ Nováková na život v Litomyšli a události, které se během let udály vzpomíná: „Ohromná přeměna stala se se mnou, odnaučila jsem se věřit, že štěstí jest cílem člověka, vím nyní, že zrodila jsem se, abych trpěla a se odříkala, a hlavně

¹⁶⁴ NOVÁKOVÁ, T.: *Z jarních dob*. In: NOVÁKOVÁ, T.: *Zrcadlení*. Praha : Albatros, 1981, s. 381.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 11-139.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 40.

¹⁶⁷ NOVÁKOVÁ, T.: *Roztroušené kapitoly*, s. 7 – 8.

¹⁶⁸ „Po mnohých bojích zvykla jsem si přece, dlím nyní 17 let ve starobylém městě, v němž během času mnohé přirostlo mi pevně k srdci a jehož rázovitý lid okolní a jeho kulturu od roku 1887 učinila jsem svým nejmilejším studiem.“ Tamtéž, s. 8.

abych co nejvíce pracovala.“¹⁶⁹ Novákové se narodilo šest dětí, přežili ji ale jen dva synové Jaroslav a Arne.

Dr. Novák podporoval svoji ženu ve všech jejích aktivitách, včetně její aktivní emancipační činnosti. Život ve východních Čechách podnítil zájem spisovatelky o regionální tematiku, zabývala se regionálními kroji i stavitelstvím. Litomyšl a její okolí byla velkým inspiračním zdrojem pro její spisovatelskou činnost. Spisovatelka Teréza Nováková je představitelkou tzv. kritického realismu v próze, tento směr úzce spolupůsobil s generací ruchovců a lumírovců.¹⁷⁰ Do okolí Litomyšle situovala svoje nejvýznamnější romány *Jan Jílek* (1904), *Jiří Šmatlán* (1906), *Na Librově gruntě* (1907), *Děti čistého živého* (1909) či *Drašar* (1910), ale také velkou část svých povídek, například *Halouzky*, *Drobová polévka*, *Na faře*, atd. Hrdinové jejich románových děl jsou vykresleni na reálných základech; pro svoji práci čerpala z dobových dokumentů, které zachycovaly život tamních lidí. Zdrojem inspirace jí byla také setkání s místními pamětníky, neboť ve svých dílech mapovala události z nedávné minulosti. Sama Nováková označovala metodu svojí práce jako dokumentárně realistickou. Ve svých dílech poukazuje na sociální diskriminaci venkovského obyvatelstva a podrobuje kritice vrstvy, jež měly v rukou moc.¹⁷¹

Nováková začala psát pohádky a básničky už jako desetiletá, jako šestnáctiletá poslala redaktorovi *Květu*, Vítězslavu Hálkovi, na posouzení sbírku básní, ten je sice odmítl, ale laskavými slovy jí podporoval v další činnosti. Teréza v psaní vytrvale pokračovala, ale pod vlivem rodinných tragédií na nějaký čas její literární činnost ustala. Vrátila se k ní až roku 1882. V tomto roce byla požádána, aby učinila přednášku ve prospěch mateřské školy. Za téma si zvolila svojí nejoblíbenější spisovatelku Karolinu Světlou. Přednáška byla pro velký úspěch otisknuta v *Jiřence* a odtud byl už jen nepatrný krok k tomu, aby se o své obdivovatelce dozvěděla Světlá. Poslala Novákové dopis, v němž jí podporuje v její další literární činnosti.¹⁷² K tzv. ženské otázce se dostávala Nováková velmi pozvolna, patřila už k té generaci, která chápala ženskou

¹⁶⁹ NOVÁKOVÁ, T.: *Roztroušené kapitoly*, s. 8.

¹⁷⁰ JEŘÁBEK, D.: *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*, s. 49-50.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 54-55.

¹⁷² NOVÁKOVÁ, T.: *Roztroušené kapitoly*, s. 10 -11.

otázku (českou) „jako obecný sociální a kulturní problém“¹⁷³. Nováková zemřela jako stárnoucí, vyčerpaná nemocná žena dne 13. listopadu 1912.¹⁷⁴

3. 3. 1 Veřejná činnost Terézy Novákové

I přesto, že Teréza Nováková nezaložila spolek takového významu jako ve své době Karolina Světlá či Eliška Krásnohorská, byla výraznou aktivistkou českého feminismu. Eliška Krásnohorská na ni v roce 1916 v časopise *Ženský svět* vzpomíná: „Za prvých let osmdesátých byla mi Teréza Nováková osobně neznámá. Slýchala jsem však o ní často hovořiti; Karolina Světlá to byla, jež tehdy jako i později vždy s vřelou přízní o ní mi vypravovala, takže jsem s nevšedním zájmem sledovala vlasteneckou činnost, kterou vynikající ona paní vyvíjela směrem buditelským i vzdělavatelským, hlavně mezi ženskou společností v Litomyšli.“¹⁷⁵ Činnost Novákové ve spolcích, publicistická činnost a angažovanost ve veřejném životě jsou toho důkazem. Přestěhování z Prahy do malého města Litomyšle mělo pro tvorbu a myšlení Novákové zásadní význam. V Litomyšli začala podnikat národopisné¹⁷⁶ výpravy, které vykrytalizovaly v četné národopisné studie, publikované v časopisech *Domáci hospodyně* (publikovala zde v roce 1890 svoji první rozsáhlejší práci, jejímž námětem byly východní Čechy – *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku*), *Český lid*, *Jitřenka*. Kromě národopisu se v Litomyšli začala věnovat osvětové činnosti. První počín v této oblasti bylo publikování přednášky *O životě a působení M. D. Rettigové* (1885), na niž následně navázala vzdělávacími a spolkovými aktivitami. K těmto účelům Nováková zakládá v roce 1885 Spolek paní a dívek českých v Litomyšli, jemuž až do roku 1895 předsedala. Rok konce jejího předsednictví je zároveň rokem odchodu¹⁷⁷ ze spolku a návratu do Prahy. Nováková ve svých dílech i na veřejnosti,

¹⁷³ ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Teréza Nováková*. Praha : Mladá fronta, 2008, s. 95.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 179.

¹⁷⁵ KRÁSNOHORSKÁ, E. *Co přinesla léta. Svazek II. : druhá kniha vzpomínek*. Praha : Vaněk a Votava, 1928, s. 164.

¹⁷⁶ „Nováková úzce spolupracovala s Josefou Náprstkovou a podílela se na obou českých ‚manifestačních‘ národních výstavách: Jubilejní v roce 1891 i Národopisné roku 1895. Pro ‚jubilejní‘ expozici Česká chalupa Renáty Tyršové zapůjčovala řadu exponátů a části jejích sbírek po další výstavě přešly do vlastnictví Náprstkovy muzea. Pro soubornou publikaci *Národopisná výstava československá 1895* zpracovala kapitolu Český kraj.“ HECZKOVÁ, L.: *Pišící Minervy : vybrané kapitoly z dějin české kritiky*, s. 168.

¹⁷⁷ „V roce 1895 ze spolku vystoupila poté, co vydal anonymní prohlášení, v němž ji kritizoval. (...) Celou akci zorganizoval L. P. Procházka, který měl v roce 1895 ve spolku přednášku, kterou Nováková považovala za posměšnou a odešla z ní.“ HECZKOVÁ, L.: *Pišící Minervy : vybrané kapitoly z dějin české kritiky*, s. 168-169.

stejně jako Světlá s Krásnohorskou, zdůrazňovala národnostní kontext, jež je těsně spjat s jejím feministickým myšlením. Její návrat do Prahy však postoje Novákové mnohem více radikalizuje, její požadavky ženských svobod se začaly dotýkat politické oblasti, v čemž se od Světlé i Krásnohorské odlišuje – požaduje volební právo pro ženy, zrušení celibátu učitelek či zvýšení ženských mezd.¹⁷⁸

Svoji podporu ženskému hnutí Nováková projevovala aktivní účastí na shromážděních a sjezdech žen. I. sjezd žen československých se konal v roce 1896, kde přednesla esej *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na volný přístup k vzdělání všeho druhu*. „Sjezd se odvolal na tradice Amerického klubu dam, jeho individualismus však proměnil v gesto kolektivní: pro všechny ženy stejný přístup ke vzdělání, stejná politická práva a stejný přístup k plnění společenských povinností.“¹⁷⁹ Další z příspěvků na téma ženská emancipace přednesla 3. července 1901 v Měšťanské Besedě v Praze, téma bylo *Ženský klub*, kde uvádí výhody, které by poskytovalo zřízení Ženského klubu českého. Klub by poskytoval, stejně jako kluby mužské, ženám chráněné útočiště, a to jak ženám vdaným, tak i svobodným. Nacházíme se na počátku dvacátého století, v době kdy už jsou ženské spolky běžnou záležitostí a ženy navštěvují univerzity. Ženský klub by tvořil další pole působnosti pro vzdělané ženy, které by zde mohly volně diskutovat a dále se vzdělávat. Proto „za nezbytnou součástku seriousního klubu ženského stanovily pokrokové feministky úplnou bibliotéku časopisů, brožur a knih pojednávajících o ženské otázce aneb s ní jakýmkoli způsobem souvisejících.“¹⁸⁰ Dalšími součástmi klubu by měly být, dle vzoru anglických klubů dam, které mají v této době již dlouholetou tradici, hovorna, kde by se členky scházely, ale konaly by se zde také přednášky či manifestační schůze, koncertní síň. Tyto části by však kluby příliš neodlišovaly od ženských spolků, proto by v klubu bylo ještě navíc „postaráno o trvalý i tělo osvěžující pobyt členů v místě i z venkova zavítávajících. Proto většina klubů má své restaurační místnosti, výhradně ženám přístupné, kde podávají se buď jen nápoje se zákusky aneb i celé obědy a večeře. (...) Alespoň oblékárna či úpravna měla by býti připojena ke každému klubu, umožňujíc přibylému venkovskému členu i důstojnou

¹⁷⁸ HECZKOVÁ, L.: *Píšíci Minervy : vybrané kapitoly z dějin české kritiky*, s. 167-170.

¹⁷⁹ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 269.

¹⁸⁰ NOVÁKOVÁ, T.: *Ženský klub český v Praze: přednáška pí. Terézy Novákové, úvahy a přání klubu se týkající od zástupkyň učitelek a pošt. úřednic*. Praha : Komitét pro zřízení ženského klubu, 1902, s. 12.

návštěvu divadla, koncertů, společnosti.“¹⁸¹ Připomíná zde v šedesátých letech vzniklý Náprstkův Americký klub dam, který byl tzv. první vlaštovkou. Na závěr vyzývá k jednotě žen k tomu, aby se uskutečnila vize ženského klubu, v němž by sídlila „trojice“, o které hovořila Světlá, trojice: pravdy, krásy a dobra.¹⁸²

V roce 1904 se konala první schůze žen, jejímž požadavkem bylo volební právo pro ženy. Výraznou osobností schůze byla právě Teréza Nováková, jež se k této problematice vyjádřila v časopise *Ženský svět* již o rok dříve. Jako vzor jí sloužily sufražetky z Anglie. Schůze vyjádřila písemně svoji rezoluci¹⁸³, její autorkou je Nováková. Schůze se účastnily zástupkyně širokého politického spektra, zástupci politických stran, výraznou postavou mezi muži byl T. G. Masaryk¹⁸⁴, konala se v nově založeném Ženském klubu českém.¹⁸⁵ První schůze pro prosazení požadavků nestačila, proto se o rok později konala schůze další, nepřinesla sice potvrzení volebního práva žen, to získaly ženy až v roce 1920, ale k posunu v této otázce došlo a byla přijata rezoluce¹⁸⁶. To se uskutečnilo dne 10. prosince 1905 (tento rok přinesl mužům všeobecné hlasovací právo), kdy se v Praze konala manifestační schůze žen, požadujících všeobecné rovné hlasovací právo pro ženy. Účastní zde byli významní zástupci takřka všech tehdejších politických stran. Veřejně tu mj. promluvíly Teréza

¹⁸¹ NOVÁKOVÁ, T.: *Ženský klub český v Praze: přednáška pí. Terézy Novákové, úvahy a přání klubu se týkající od zástupkyň učitelek a pošt. úřednic*, s. 14-15.

¹⁸² Tamtéž, s. 7-25.

¹⁸³ Ukázka ze 4 bodů rezoluce uveřejněné v roce 1904 v *Ženských listech*, č. 13: „1. Každé svéprávné ženě dosáhnoucí 21. roku dáno buď aktivní právo volební do obcí, sněmu a říšské rady. 2. Pasivní voličské právo buď ženám dáno za těchto podmínek jako mužům. 3. Poslance a politiky všech stran vyzýváme, pokud jde o občanskou spravedlnost, aby ze všech sil se o toto právo žen zasadili. 4. Žádáme aby poslanci uskutečnění tohoto předmětu ve všech českých zemích pořádaly schůze a diskuze. Zároveň vyzýváme, aby byly pamětliví vzdělání žen pro život veřejný a politický.“ BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D.: *Ženy na stáž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 147.

¹⁸⁴ Ve svých *Amerických přednáškách* T. G. M. říká: „Já nevidím při bedlivém pozorování života rozdíl mezi rozumovým nadáním muže a ženy a myslím, že se žena hodí pro všechny práce a všechna zaměstnání učená, tak zvaná intelektuální, a že může být profesorem, lékařem atd. Říká se sice, že žena je rozumově slabší, ale nevidět to nikde. Vidět jen to, že všechna ta zaměstnání má muž, ale on jako silnější je okupoval. Že to tu znamená, že on je rozumově silnější, já nevěřím. (...) Co se týká života politického, může se žena zúčastnit politické práce jako muž. To se dokázalo fakty, že ženy politicky dovedou být činny. Že dosud nebyly, je proto, že politika dosud je zbytek starého vojenství, něčeho násilnického; a tak, jako ženy byly vyloučeny z vojenství, byly vyloučeny i z politiky.“ MASARYK, T. G.: *Postavení ženy v rodině a ve veřejném životě*, s. 112 -116.

¹⁸⁵ BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D.: *Ženy na stáž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 146.

¹⁸⁶ Přijetí rezoluce bylo otisknuto 1905 v *Ženském světě*, na závěr je zde řečeno: „Mužové čeští, vás snažně a důrazně voláme, abyste nás českých žen se zastali, vámi volené zástupce vyzýváme, aby jako jednu z prvních povinností přijali, získati i pro ženy všeobecné rovné, přímé a tajné právo hlasovací do všech sborů samosprávných i zákonodárných. (...)“ Tamtéž, s. 151.

Nováková, Karla Máchová, Františka Plamínková. Teréza Nováková byla jednou z prvních českých žen, jež prosazovaly všeobecné volební právo žen. I přes názorové rozpory přinesla schůze dohodu o jednotné ženské politice. Manifestační schůze vykryštovala do podoby Výboru pro volební právo žen, který v tomtéž roce založila právě Nováková. Výbor byl nacionálního ražení, jeho členky byly však různé politické orientace. V roce 1908 se Výbor díky Františce Plamínkové stává součástí Mezinárodní aliance za volební právo žen.¹⁸⁷

Publikační činnost Novákové je výrazným způsobem spojena se dvěma časopisy: *Domáci hospodyně* a *Ženský svět*. Časopis *Domáci hospodyně*¹⁸⁸ s podtitulem „Čtrnáctidenní list věnovaný naší milé pleti československé, jakož i všem čtitelům spořádaných domácností“, otiskoval Novákové její články od roku 1886 až do svého zániku v roce 1893. Časopis byl charakterizován jako „rodinný list orientovaný na domácnost jako prostor určité národní idealizace.“¹⁸⁹ Hlavním cílem listu bylo tedy české poněmčelé měšťanstvo na Moravě přivést zpět k českým kořenům. Nováková ústřední myšlenku listu potvrdila ve svém prvním příspěvku *O harmonii v životě ženském*. Do časopisu přispívala tzv. *Hovory po práci*, které se též držely ideové linky listu. I přes autorčin feminismus v nich ideál ženy „ležel ve „skromnosti“, „zdrženlivosti“, „obětavosti až v rezignaci přecházející“, „trpělivosti“; vedení domácnosti ženu nejen naplňuje, ale je potvrzením její ženskosti, a ve vedení domácnosti může uplatnit i své případné vzdělání.“¹⁹⁰ Dále Nováková do časopisu přispívala články o folkloru, zápisky z domácnosti či studii o knihách českých žen. Myšlenkovou linku časopisu však začíná Nováková díky radikalizaci svých feministických myšlenek postupem let přerůstat. Důkazem jsou zde otisknuté studie s názvem *Johna Stuarta Milla Poddanství žen* a *L. N. Tolstého Kreutzerova sonáta a její doslov ze stanoviska ženského*. Tyto studie předznamenávají budoucí autorčin směr, který od roku 1896 mohla prezentovat v časopise *Ženský svět*.¹⁹¹

¹⁸⁷ BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D.: *Ženy na stáž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, s. 150.

¹⁸⁸ Tento olomoucký „časopis vyšel z okruhu romantizujícího archeologa a lékaře Ignáce Wankla, jenž hledal praslovanské kořeny české kultury, a zvláště kultury lidové.“ O vydávání se starala Miroslava Procházková. HECZKOVÁ, L.: *Píšíci Minervy : vybrané kapitoly z dějin české kritiky*, s.173

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 173.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 173.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 173-174.

Založením časopisu *Ženský svět*¹⁹², tiskového orgánu Ústředního spolku českých žen, založeného na I. sjezdu žen československých, dala Nováková najevo nový směr, kterým se chtěla v oblasti ženské otázky ubírat. Časopis předkládá ženskou problematiku modernějším způsobem, v porovnání s poměrně konzervativní *Domácí hospodyně*. *Ženský svět* se „snažil změnit obraz ženy ve společnosti a vytvořit jí nové vzory hodné následování. Neuzavírá se moderním trendům a novým proudům v umění ani tématům spojeným se změnami vztahů mezi pohlavími či třídami. Časopis chtěl vychovat ‚nové ženy‘; k nim se také obracel.“¹⁹³ Časopis se nevyhýbal ani kontroverzním otázkám etickým, jako vůbec první časopis se zabýval otázkou umělého přerušení těhotenství. Informoval o ženském hnutí za hranicemi Čech, zabýval se i problémy lékařskými.¹⁹⁴ Nováková byla redaktorkou časopisu v letech 1896-1907 (její nejbližší spolupracovnice Pavla Maternová ji později vystřídala v redaktorské funkci), před založením časopisu ještě několikrát publikovala v *Ženských listech*¹⁹⁵. Konečný názor na ženskou otázku v Novákové postupně krystalizoval, až nabyl takové podoby, kdy Novákovou lze nazvat „moderní ženou“, takovou, kterou hledá ve svých dílech, tj. „nárok ženy být svébytnou individualitou, podílet se na celku světa a zároveň respektovat, že existuje genderová rozdílnost, jež tento celek spoluvytváří.“¹⁹⁶ Ve svých esejích se snaží nalézt nový typ ženy¹⁹⁷, který by nebyl zatížen tradičními předsudky, „náboženstvím, ženu morálně odpovědnou a angažovanou, otevřenou novým

¹⁹² „*Ženský svět* (1896-1930) vycházel jako čtrnáctidenní společensko-kulturní vzdělávací časopis zaměřený na nejširší ženské publikum, většinou s podtitulem ‚List paní a dívek českých‘. Od roku 1915 až do svého zániku si podržel záhlaví ‚Založen Terézou Novákovou roku 1896‘. Nejprve jej vydával Jan Otto. (...) Otto sám jej původně projektoval jako širší společensko-beletristický časopis pro ženy podobný komerčně úspěšnému polskému časopisu *Blusz*, vydávanému v haličském Krakově, nebo německým ilustrovaným žurnálům.“ HECZKOVÁ, L.: *Píšící Minervy : vybrané kapitoly z dějin české kritiky*, s. 177.

¹⁹³ Tamtéž, s. 175.

¹⁹⁴ LENDEROVÁ, M. *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*, s. 269.

¹⁹⁵ „Nakrátko se podařilo přitáhnout k práci na *Ženských listech* i Terézu Novákovou, které po zániku *Domácí hospodyně* chyběl prostor pro národopisné práce i další publicistiku. Nováková zde otiskla studii ‚Ženské postavy u Svatopluka Čecha‘ (1896), národopisné postřehy a zvláštní, nepříliš vydařený alegorický text ‚Pohádka o kráse‘ (1896). Přes veškerý vzájemný obdiv a respekt i společnou práci při přípravách národopisné výstavy v roce 1895 se velmi záhy projevil a prohloubily divergence v pojetí emancipace, feminismu a kultury vůbec, které je posléze vzájemně odcizily. Krásnohorská navíc pochybovala o kvalitě příspěvků Novákové do *Ženských listů*.“ HECZKOVÁ, L.: *Píšící Minervy : vybrané kapitoly z dějin české kritiky*, s. 73.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 176.

¹⁹⁷ „Utopie ‚nové ženy‘ roste z ‚ducha pravdy a volnosti‘ a z mateřství, které bylo vždy úhelným kamenem jejích feministických úvah. V pozdějších letech Nováková posiluje pozici mateřství nejen jako principu oběti, oddanosti, sebezapření jako v prvních letech své literární a publicistické činnosti, ale pozvedá jej na tvůrčí princip; spatřuje v něm hrdinskou etiku nového člověka, výraz jeho individuální odpovědnosti.“ Tamtéž, s. 166.

myšlenkám¹⁹⁸. V tomto hledání jí, krom J. S. Milla, silně ovlivnily ženské hrdinky z her Henrika Ibsena, zvláště jeho hrdinka Lona Hesselová¹⁹⁹ ze hry *Opory společnosti*. Tuto postavu si volí jako vzor nové ženy, a podle ní hledá stejný vzor mezi českými ženami ve své esejí *Typ Lony u nás*, poprvé uveřejněný pro časopis *Novina* F. X. Šaldy roku 1908. Ovšem takovou ženu nenachází, podrobuje české ženy kritice, protože se ani vzdáleně nepodobají Ibsenovým hrdinkám, tedy novým typům žen. „Nováková v této práci a v dalších jí podobných rozvinula koncept ‚moderní ženy‘, kterou viděla před svými očima těžce vyrůstat z ustálené tradice morálky, společenských pravidel intimního a veřejného života 19. století.“²⁰⁰

3. 3. 2 Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu

V porovnání s předešlými dvěma esejí od Světlé a Krásnohorské, je v textu Novákové patrný pokrok v oblasti ženského vzdělání. Zatímco Světlá bojuje alespoň o praktické vzdělání dívek, v době, kdy Nováková²⁰¹ píše tyto řádky, navštěvují dívky již univerzitu. V roce 1897, kdy byla esej napsána, vykonávají ženy povolání, která pro ně byla dříve naprosto nepřístupná. Nováková zde i přes výrazný pokrok ve vzdělání a přístupu k ženám vyzývá ženy k samostatnému myšlení, samy se mají snažit hájit svá práva a spoléhat se hlavně samy na sebe. Text se nachází v knize *Ze ženského hnutí*, jež je souborem článků zabývajících se ženskou tematikou, vydaných v časopise *Ženský Svět*, jehož byla Nováková redaktorkou v letech 1896-1907. Sama v úvodu knihy předesílá, že v knize nejsou obsaženy všechny její články ze *Ženského Světa*, vynechány jsou německy psané články, statě z oblasti domácího hospodářství, životopisy žen a stati referující.

S ohledem k blížícímu se přelomu devatenáctého a dvacátého století, si Nováková v úvodu dovolí krátkou bilanci let dávno minulých. Pomineme-li, dle jejich slov, posledních padesát let, změnilo se v postavení žen za dlouhá staletí jen velmi

¹⁹⁸ HECZKOVÁ, L.: *Píšíci Minervy : vybrané kapitoly z dějin české kritiky*, s. 165.

¹⁹⁹ Nováková si při publikování svých článků někdy volila pseudonym Lona či Thea (inspirace postavou Heddy Geblerové z Ibsenovy hry). Tamtéž, s. 165.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 165.

²⁰¹ „Její feminismus, který překročil stín Světlé, zůstal však po celý život národním. (...) Podle Novákové právě zkušenost s ‚ponížením‘ vlastního národa může umožnit českým ženám pochopit situaci a pocity utlačované skupiny lidí, a tak i pochopit nejvyšší závazky lidství.“ Tamtéž, s. 170.

málo. Zatímco „změna udála se s mužem, on ohromně pokročil od polodivocha až k nadčlověku, jemuž žádné intelektuelní dílo nezdá se nevykonatelným, - všude uplatňoval svou individualitu, kdežto žena jako představitelka svého pohlaví zůstávala tvorem stále nižším, tvorem podružným.“²⁰² Nováková zmiňuje slavné ženy minulosti (Sapfó, Semiramis, apod.), které spolu s ženami současnými dokazují, že „duch nemá pohlaví“²⁰³, že ženy dokáží totéž, co muži. Ovšem tento fakt a četné důkazy žen o jejich schopnostech byly a jsou velkou většinou přehlíženy. Žena je i přes své studijní úspěchy označována za bytost přírodní, zatímco muž za bytost občanskou, kulturní. Podle Novákové by měla mít žena možnost ukojit nejen svůj hlad tělesný, ale i duševní, neměla by se jí tudíž odírat možnost rozvíjet její vlohy. Ženě by se neměla přisuzovat jen role mateřská či role zručné hospodyně, jejíž duchovní stránka se vymezuje pouze vůči Bohu, k němuž se má pravidelně modlit. Zdůrazňuje, že je si třeba uvědomit, že žena je především, stejně jako muž, osobou lidskou, je člověkem, tudíž není důvodu neuznat ženě rovných práv jako mužům. Z tohoto uvědomění plynou ženám stejná lidská práva jako mužům, podle toho by se mělo k ženám přistupovat, nikoli jako k osobám méněcenným, ale sobě rovným. „Požadavek ten, jenž jest tak přirozený, vidíme-li v ženě člověka, tj. tvor k obrazu božímu stvořený, ještě dnes leckomu bude se zdáti přemrštěným. Před stoletím, ba před půlstoletím však byl by býval považován za zločin, za velezrádu na lidstvu.“²⁰⁴ Všechny předsudky a léty nezměněné názory, jež ženy předurčovaly k podřízenosti vůči mužům, Nováková nazývá černým závojem nevědomosti. Ještě v době, kdy byla tzv. ženská otázka neznámým pojmem, vždy se našlo pár odhodlaných žen²⁰⁵, které se chtěly vymanit z područí a onen závoj si strhly.²⁰⁶

²⁰² NOVÁKOVÁ, T.: *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu*. In: NOVÁKOVÁ, T.: *Ze ženského hnutí*. Praha : Nakladatel J. R. Vilímek, 1912, s. 181.

²⁰³ Tamtéž, s. 182.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 184.

²⁰⁵ Nachází se zde výčet mnoha žen z minulosti, které prokázaly stejné dovednosti, jako muži, uvádím pouze výběr: „Christina Laddová, vynikala v logice, Clémence Royer ve svých studiích přišla k témuž výsledku jako Laplace a slavný Charles Darwin, kterého později přeložila a komentovala. Těch jež studovaly klasické jazyky zcela na svůj vrub, jest počet veliký a i malý národ český již v zlatém věku Rudolfově měl své ženské lingvisty Evu Popelovou z Lobkovic, Kateřinu Aberlinovu a Helenu z Wakenfeldu. (...) Nejen že básnířky a spisovatelky rostly co do počtu a dospěly k úrovni umělecké, na jaké stojí, Georges Sand, Charlotte Bronte, Elizabeth Barret – Browning, Ebner-Eschenbachová, naše Božena Němcová, Karolina Světlá. (...), máme hned snaživé své doktorky dvě: Bayerovou a Keckovou. (...) V Čechách studiem fysiky a hvězdářství zabývá se Pavlína Šafaříková.“ Tamtéž, s. 188-191.

²⁰⁶ NOVÁKOVÁ, T.: *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu*, s. 181-191.

Nezapomíná ani zde připomenout zastánce ženských práv, anglického filozofa Johna Stuarta Milla, který v roce 1861 napsal stat' *Poddanství žen*, kde zdůrazňuje: „Je-li však zásada ta pravdivá, měli bychom jednati podle ní a ne stanoviti, že okolnost, narodí-li se kdo děvčetem na místo chlapcem, černochem místo bělochem, mužem prostým místo šlechticem, má rozhodovati o postavení osoby pro celé živobyetí - má překážeti lidem, aby dosáhli vyššího společenského postavení a s řídkými výjimkami, aby se poctivým způsobem zaměstnávali.“²⁰⁷ Mill se ve své knize snaží vyvrátit předsudky o poddanství a méněcennosti žen, které světem vládou již tisíce let. Snaží se, díky svému společenskému postavení, zapůsobit na odpůrce ženského vzdělání a na příkladech chce prokázat potlačování ženských práv, které mají tzv. slabé ženy udržet v podřízenosti. V roce 1890 v časopise *Ženský Svět* věnuje celé této stati Nováková samostatný článek, nesoucí název *Johna Stuarta Milla „Poddanství žen“*. S neskryvanou úctou o něm hovoří jako o věhlasném mysliteli a osvícenci, jehož kniha, ač napsána o třicet let dříve než se dostala do rukou českých žen, je svou náplní pro devadesátá léta devatenáctého století aktuální. Mill ukazuje českým mužům cenu jejich žen a nabádá je k zamyšlení se nad svými argumenty a uznání rovných práv českých žen.²⁰⁸

„Jistý nám nevalně nakloněný učenec“²⁰⁹, jak Nováková označuje výrok nám neznámého myslitele, tvrdí, že jediné co žena chce je mít děti. Tento svůj výrok opírá o spis nazvaný *Knihy žen* od tehdy současné německé spisovatelky Laury Marholmové, jež zde svými výroky „nahrává“ odpůrcům ženské otázky. Marholmová se ve své knize nemá zabývat ani tolik mateřstvím, „nýbrž tvrdí, že jedinou výplní ženiny bytosti a života jejího může býti pouze láska, veliká, vášnivá, bezohledná láska k muži.“²¹⁰ Výrok myslitele, jež byl ovlivněn názory Laury Marholmové, Nováková nemohla nechat bez povšimnutí.²¹¹ Nejprve se snaží vpravit do jeho pozice, kdy s jeho názorem souhlasí

²⁰⁷ MILL, J. S.: *Poddanství žen*. Praha : Časopis českého studentstva, 1890, s. 31.

²⁰⁸ NOVÁKOVÁ, T.: *Johna Stuarta Milla „Poddanství žen“*. In: NOVÁKOVÁ, T.: *Ze ženského hnutí*. Praha : Nakladatel J. R. Vilímek, 1912, s. 5-12.

²⁰⁹ NOVÁKOVÁ, T.: *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu*, s. 192.

²¹⁰ Tamtéž, s. 192.

²¹¹ K těmto dvěma výroky (tedy, že ženinou jedinou touhou je mít děti a že jedinou náplní života ženy může být jen láska k muži) se vyjádřila na kongresu v Chicagu bojovnice za emancipaci dr. Katynka Schirmacherová: „Moderní žena nepovažuje manželství za nevyhnutelný osud svůj, aniž jest přesvědčena, že býti chotí a matkou jest hlavním povoláním ženy, jež každá jest nakloněna splniti; aniž věří, že bez zvláštního vypěstění svých vloh a schopností a naprostého vývoje své povahy žena jest s to plniti

a uznává, že má pravdu, přirozeností a touhou každé ženy je mít dítě a být matkou (toto ženské předurčení není ženám odpíráno ani od těch nejzarytějších „emancipistek“). V zápětí si pokládá otázku: Můžeme opravdu s tak neochvějnou jistotou tvrdit, že každá žena chce být hospodyní a strávit celý svůj život péčí o domácnost a děti? Mnoho dívek poslušně vykonává jim určené domácí práce, pracují ale se sebezapřením, cítí, že u „plotny“ jen marní svůj drahocenný čas. Nadané dívky kolikrát vykonávají hospodyňské práce pouze ze slušnosti a úcty ke své matce. Není to ale zbytečné mrhání talentu? Podle Novákové, by se měly spíše zabývat tím, pro co mají nadání a rozvíjet svoje vlohy, neboť hospodyňské práce může za ně vykonávat kdokoli jiný. Ptá se, proč se dá každému chlapci (tomu méně nadanému i tomu z chudé rodiny) možnost vzdělání, a nadané dívky se vzdělání neposkytne. Říká, že dívka (žena) by se měla věnovat tomu, k čemu má vlohy a také dle svých možností by se měla danému oboru naučit a nenechat ze sebe automaticky udělat hospodyni a nic jiného. Každá žena nemá talent být studentkou, spisovatelkou, není vůbec žádná ostuda, když se bude učit věcem z oblasti průmyslu či práce hospodyňské. Důležité je se vzdělávat a zdokonalovat v jakémkoli oboru. Je naprosto lichou myšlenkou, že ženy by na základě vzdělání přestaly pečovat o domácnost a tím by upadl domácí život národa. Tak jako většina mužů jsou rolníky, řemeslníky či obchodníky, tak i velká část žen si zvolí „dráhu“ hospodyně. Jde o to, podporovat a ne nutit ke vzdělání jak nadané chlapce, tak i dívky. Nováková uvádí tři důležité aspekty, které hrají roli v ženině svobodné volbě povolání: rodiče, její vychovatele a ženu samu. Rodiče a ti, co dívku vychovávají, by si měli všimnout nadání u dívek i u chlapců stejnou měrou. Ale pouze jen na všímavost ostatních se žena nemůže spoléhat, proto Nováková vyzývá ženy, aby si neochvějně stály za svým a nenechaly se udolat, aby hájily svá lidská práva „a za záminkami zastaralými nedaly se zatlačiti nebo přemluvit tam, kde by celou duší nepůsobily dle schopností svých k blahu celku“²¹². Nabádá lidi, aby se podívali do zahraničí, kde jsou ženy právníčkami a lékařkami, nejde o to, aby ženy braly místa mužům, ale aby byly schopné a patřičně vzdělané a aby ženy

---

povinnosti ty tak, jak mají býti plněny. Moderní žena proto má za právo své, za svou osobní povinnost a za všeobecnou nutnost, aby žena na prvním místě byla charakterem a plně vyvinutou osobností, aby za druhé zjistila své nadání, je vycvičila tak, aby poznala, co est řádná práce a jak se jí uživiti. Dosáhnuvši toho, žádá za právo voliti manželství, je-li mu nakloněna a zamítnouti je, zná-li jiný způsob štěstí aneb jiný způsob býti užitečnu světu.“ NOVÁKOVÁ, T.: *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu*, s. 193.

²¹² NOVÁKOVÁ, T.: *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu*, s. 198.

dostaly po právu příslušné zaměstnání. Požaduje, aby byl umožněn přístup žen ke vzdělání ve všech odvětvích. S nadšením zde připomíná události posledních padesáti let, během nichž byly pro dívky zřízeny ústavy učitelké, školy měšťanské, výrobní, odborné, průmyslové i hospodyňské. „Zásluhou přední české básnířky El. Krásnohorské založeno ‚Minervino‘ dívčí gymnázium, první v Rakousku vůbec, jež vyslalo již přede dvěma roky první abiturientky na vysoké školy, prozatím ovšem jako hospitantky.“²¹³ Za pokrok ženského studia vděčíme jak mnohým poslancům, tak ženským spolkům, které svými peticemi žádaly možnost přístupu žen na vysoké školy. Zmiňuje, že ve své emancipační osvětě předčilo Rakousko v té době i Německo, kde situace žen není v porovnání s našim prostředím zatím tak příznivá, ženy jsou zde připouštěny jako hospitantky pouze na vyšší školy zemědělské. Rakousko se tak postavilo v možnosti a pokroku vzdělání žen po bok Anglie, Švýcarska, Ameriky, Ruska a Dánska. Tento úspěch však neopravňuje české ženy, aby usnuly na vavřínech a ustrnuly ve svojí horlivosti. Jedna bitva je možná vyhrána, ale ženy čekají další bitvy v této dlouhé válce mezi pohlavími. Za vzor nabízí například Francii a Švýcarsko, kde ženy mohou studovat právnické fakulty a později i vykonávat právnickou praxi.²¹⁴

Ve svých závěrečných slovech vyslovuje přání do budoucnosti, které by se mohlo splnit, odstraní-li se všechny překážky na cestě žen ke vzdělání. „Tím větší, tím blaženější jest národ, čím více v něm lidí vzdělaných, pracovníků horlivých, oč mocnější, oč šťastnější bude národ český; až řady věhlasných mužů rozmnoží se o čtyry moudrých žen, až dvojnásobný počet rukou přiložen bude k dílu obrození a povznesení.“²¹⁵

---

²¹³ NOVÁKOVÁ, T.: *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu*, s. 198 -199.

²¹⁴ Tamtéž, s. 192 – 199.

²¹⁵ Tamtéž, s. 199 – 200.

4 ODRAZ ŽENSKÉ PROBLEMATIKY V PRÓZE

Všechny tři ženy – Světlá, Krásnohorská, Nováková, kterým je práce věnována, se aktivně podílely na rozvoji ženského hnutí. Jejich emancipační myšlení se proto nutně muselo odrážet v jejich literární tvorbě. Autorky si často jako hrdiny svých děl volily ženské postavy a snažily se postihnou ženskou problematiku z různých úhlů pohledu. Z velkého množství próz, v nichž je hlavní hrdinkou dívka či žena, jsem od každé autorky zvolila jedno prozaické dílo, jež specifickým způsobem pojednává o ženské problematice. Spojujícím prvkem a vodítkem k výběru jednotlivých textů byla zohledňovaná také přítomnost národnostní otázky, která byla s veřejnou i literární činností autorek těsně spjata.

4. 1 Karolina Světlá - Lesní panna

Povídka *Lesní panna* od spisovatelky Karoliny Světlé poprvé vyšla v roce 1863 ve třetím ročníku časopisu *Boleslavan*.²¹⁶ Radíme ji k tzv. Ještědským skladbám, jež sama autorka nazývala „povahopisem našeho lidu“, neboť tato díla jsou inspirována obyvatelstvem Ještědu a okolí. Mezi díla inspirovaná Ještědem patří romány, povídky i drobné črty.²¹⁷ Inspirací pro vytvoření povídky *Lesní panna* bylo autorce vyprávění o „potomkyni rodu Mužákova, jehož právě týká se vypravování o pramatce ‚lesní panně‘.“²¹⁸

Lze říci, že autorka se v povídce zabývá národnostní a ženskou tematikou, jež je ukotvena do zdánlivě banálního příběhu lásky dvou mladých lidí z odlišných společenských vrstev. Příběh je podán v ich-perspektivě ženskou vypravěčkou, která nás dříve než s hlavními postavami seznamuje s krajinou v ještědských horách, což čtenáře uvádí do atmosféry, do níž je zasazeno jedno z centrálních dějišť příběhu. Tím je obec Světlá v ještědských horách, konkrétně statek místního rychtáře, v němž žije hlavní ženská hrdinka, jediná dcera rychtáře Karla. Popis statku a jeho okolí koresponduje s celkově harmonickým rázem krajiny: „Statek světelského rychtáře měl v celých ještědských horách nejpěknější položení. Stavení stálo přímo proti kostelu, pod okny

²¹⁶ BIERHANZLOVÁ, L.; KRUPIČKOVÁ, R.: *Karolina Světlá : 24.2.1830 Praha - 7.9.1899 Praha : personální bibliografie vydaná u příležitosti 150. výročí narození*. Liberec : Knihovna Václava Kopeckého, 1980.s. 25.

²¹⁷ NOVÁKOVÁ, T.: *Karolina Světlá, její život a její spisy*. Praha : Matice lidu, 1890, s. 69.

byla malá zahrádka s jasnou studánkou. (...) Nazad byl velký sad. Když se v létě větve starých štěpů splítaly, podobal se jedinému loubí, (...). Za sadem se rozprostíralo záhumení a odtamtud byl rozhled, jemuž nebylo tak hned rovno.²¹⁹ V malebné okolní krajině se nachází pozůstatky dávné české minulosti, které poukazují na velikost českého národa. „K polední straně vyčnívaly z pahorkovité roviny sivá dvojčata Bezdězy. V dobách pradávných bývaly prý nejpověstnějším rejdištěm všech zlých duchů království české obývajících.“²²⁰ V okolní krajině nalézáme, krom odkazů na českou historii, také dávné stopy ctnostných žen žijících na dnešní zřícenině „Trosky“. Nedílnou součástí okolí světelského statku tvoří vedle něj stojící prastará lípa. „Byla to lípa zvláštní, celý den to v ní hučelo, šumělo, zpívalo zrovna jako v neděli na kruchtě o velké.“²²¹ Rámec příběhu tvořený malebnou krajinou se stopami české minulosti a lípa symbolizující český národ tvoří kořeny z nichž vyrůstá a jimiž je ovlivněna hlavní ženská postava Karla. Právě její okolí, v čele se starou lípou, ji formuje, prostřednictvím lípy se jí dostává vědění, kterým ve vsi oplývá jediná Karla. Karlina spjatost s okolní krajinou, doloženou o úzký vztah s lípou, ji vyčleňuje z běžného venkovského života. I svým vzhledem se Karla odlišuje od ostatních dívek, její dlouhé vlasy a éterické vzezření evokuje přirovnání k lesní víle neboli lesní panně, jež je svou podstatou součástí přírody, tedy zrovna takovou jakou je Karla. Z toho důvodu má ve vesnici přezdívku „lesní panna“. Pro mnohé ze vsi, jež nedokáží ocenit její přirozenou intuici, je však podivínkou a místním bláznem. Znalosti, jež získává de facto od své první učitelky lípy Karla využívá. Karla „jí od dětinství téměř ve dne v noci poslouchala. Když světla uhasla a vše spalo (...), slychala lesní panna v lípě hlasy mezi sebou rozmlouvati. Hovořily o zvláštních věcech, jako o velikánských městech, v jejichžto ulicích se tlačí a hemží tolik lidí, jako když se včely rojí, o širokých řekách, na nichž plno lodí s různobarevnými plachtami, o vodopádech (...). Krátce, lípa vypravovala lesní panně v noci pohádky, jimiž tato ve dne lidi bavívala.“²²² Karliným nadšeným posluchačem byl samotný světelský farář, který obdivoval její nevšední vypravěčský talent. Netušil však, že pohádky nepocházejí z Karliny fantazie, nýbrž od lípy, jež považoval za ozdobu vesnice.

²¹⁸ NOVÁKOVÁ, T.: *Karolina Světlá, její život a její spisy*, s. 95.

²¹⁹ SVĚTLÁ, K.: *Lesní panna*. In: SVĚTLÁ, K.: *Povídky z Ještěda*. Praha : SNKLHU, 1956, s. 7.

²²⁰ Tamtéž, s. 8.

²²¹ Tamtéž, s. 8.

²²² Tamtéž, s. 10.

Dalšími důležitými postavami povídky jsou, kromě „lesní panny“ Karly, mladý hrabě Richard a jeho matka hraběnka. Z hlediska času a místa se příběh odehrává v rozmezí cca 2-3 let, na několika místech, s tím, že nejstěžejnější pro povídku je světelský statek a později palác, v němž žije Karla po sňatku s Richardem. Karolina Světlá nikde v povídce neuvádí rok ani století, v němž se děj odehrává, z hlediska národního kontextu bych ale povídku dobově zařadila do devatenáctého století. Autorka vypráví příběh chronologicky, jedinou odbočkou do minulosti je Karlino vyprávění pohádky o lesní panně a také Karliny vzpomínky na starý domov, když už je jejím domovem palác. Děj povídky lze rozdělit do následujících osmi částí.

Do první části povídky spadá popis světelského statku a okolní krajiny, seznamujeme se zde s „lesní pannou“ Karlou a starou lípou. Dozvídáme se, že Karla oplývá vypravěčským talentem a určitým druhem lidové vzdělanosti, dál její vzdělání však nesahá, dokazuje to její neporozumění pochvalným slovům pana faráře, který často a rád naslouchal Karliným pohádkám: „Tys poesie sama, děvče!“ Lesní panna se obyčejně také pouсмála, když jí takto pojmenoval, ale vždy trochu nuceně. Měla za to, že je toto slovo nějaká přezdívka a že znamená asi tolik, jako nemítí svých pět smyslů pohromadě. Dle jejího domnění říkal jí farář po latinsky.²²³ Svoje „podivínství“ podtrhovala tím, že se stranila všech vesnických zábav, uzavírala se před okolním světem a svůj čas nejraději trávila v blízkosti lípy, její okolí však její odtažitost přisuzovalo pýše nad vlastní krásou.

Příjezd mladého hraběte do Světlé, jež uvozuje druhou část povídky, přináší úplně novou atmosféru, i když se příběh stále odehrává v prostředí světelského statku. Richard se zde prostřednictvím faráře, jež byl v mládí jeho učitelem, seznamuje s Karlou, oba mladí lidé se do sebe na první pohled zamilují. Karla hraběti na výzvu faráře vypráví jednu ze svých pohádek, „lesní panna“ zvolí náhodně pohádku, jež svým obsahem bude následně korespondovat s jejím vlastním životem. Pohádka je o Karlině pradědečkovi a skutečné lesní panně, které v lese zachránil život před divokými psy. Ta mu za jeho čin přislíbila, že mu splní jakékoli přání. Karlin pradědeček je lesní pannou natolik okouzlen, že si nepřeje nic jiného, než aby se stala jeho ženou. Lesní panna musí svému slibu dostát, ale předtím ho varuje: „Učiním, čeho si žádáš,“ pravila smutně, „ale

---

²²³ SVĚTLÁ, K.: *Lesní panna*, s. 9.

rozvaž si to dobře, než mne odvedeš; nejsem smrtelným ženám podobna, a snadno by se mohlo státi, že by se ti obyčej můj zprotivil. Ale vyčteš-li mi jen jedinkrát rod můj, musím tě v tu chvíli opustiti, a to, co máš nejdražšího, s sebou vzítí! Takový jest zákon mezi námi.“²²⁴ Pradědeček lesní panně slibuje, že tak nikdy neučiní, vezme si ji za ženu a společně žijí v jeho rodné vesnici. Lesní panna je tu však lidem jen pro smích, neboť díky její přirozené křehkosti jí hrubá domácí práce ani hospodaření nejde příliš od ruky. Právě to je příčinou nedorozumění, při němž Karlin pradědeček zaslepen hněvem vyžene svojí ženu a jejich právě narozeného syna. „Jdi mi z očí, ty proklatá lesní žínko!“²²⁵ V tu chvíli lesní panna učiní, jak mu už na začátku slíbila a před očima mu zmizí a už se nikdy nevrátí. Její muž už pak marně lituje svých unáhlených slov. Na místě, kde lesní panna spolu se svým synkem zmizela, dle pohádky vyrostla právě ona lípa, z níž slýchala Karla všelijaké pohádky. Mladý hrabě po vyslechnutí příběhu odsuzuje pradědečkovu chování, obdivuje Karlin vypravěčský talent a stejně jako farář jí nazývá poezií. „Karla se tenkrát pranic nezlobila, že jí nazývá poesíí. Podle výrazu jeho tváře uhodla, že to musí býti cosi velmi, velmi spanilého a vznešeného.“²²⁶ První setkání postačilo, aby byla Karla Richardem naprosto očarována, oddaně naslouchá jeho slovům a po jeho a farářově odchodu stále omámeně sedí pod lípou. „Ale dnes šuměly v stromě nadarmo nejpěknější báchorky, Karla jich neposlouchala; dnes jí vypravovalo srdce její pohádku, na níž nebyla ta stará lípa ještě nikdy připadla. Také klesla od této chvíle znamenitě u ní v úctě.“²²⁷ Pohádka o pradědečkovi a lesní panně je varováním pro Karlu a Richarda, jaké následky může mít nerovný vztah dvou lidí z odlišných prostředí, na začátku si ale tuto podobnost ani jeden neuvědomí. Jak zjišťujeme později, pohádka tvoří paralelu příběhu o Karle a Richardovi, už jenom ale na nich dále záleží, jestli si vezmou z pohádky ponaučení a vyvarují se stejných chyb.

Třetí část je mnohem dynamičtější než dvě předešlé, rozvíjí se tajná láska mezi Karlou a Richardem, kteří se pravidelně schází pod lípou. Vše je však brzy odhaleno lokajem, který na příkaz Richardovy matky mladého hraběte hlídá. Ten jí obratem podává zprávu o jejich setkáních. Hraběnka vzápětí přijíždí, aby společensky nežádoucím vztahu včas zamezila. Její příjezd vzbudí na faře velké pozdvižení. Až

---

²²⁴ SVĚTLÁ, K.: *Lesní panna*, s. 14.

²²⁵ Tamtéž, s. 15.

²²⁶ Tamtéž, s. 16.

²²⁷ Tamtéž, s. 16.

díky jejímu příjezdu si Karla uvědomí, že vztah s Richardem nemůže být díky jejich odlišným sociálním kořenům možný, mladý hrabě si odlišné sociální poměry nepřipouští a odmítá se Karly vzdát. „Nadarmo mu Karla domlouvala, by poslechl paní matky své a jí zanechal, že je chudé sprosté děvče, které se nehodí pro pána tak vysokorodého, leda by mu vypravovala pohádky - ale hrabě ji přivinul jen tím těsněji k sobě a nepustil ji ani, když se jeho paní matka sama před ním objevila s dlouhým hrozivým pérem na klobouku a v hněvivě šustících šatech. Mluvila k němu nejdříve jemným hlasem, jazykem lesní panně nesrozumitelným, pak důtklivěji a důtklivěji, a když sebou nepohnul, tu se rozkřikla a zahrozila mu prstem.“²²⁸ Jak plyne ze zmínky o hraběnkčině jazyku, vyskytují se nám ve vztahu „lesní panny“ a Richarda už dvě bariéry - odlišné sociální poměry a odlišnost jazyková. Karla po nepříjemném setkání s hraběnkou uteče domů a zříká se Richarda. Richard v této situaci projeví svoji pravou tvář, je zcela závislý na své matce, je zřejmě zvyklý, že mu je v jeho požadavcích vždy vyhověno, ale pouze s matčíným souhlasem. Karla ho odmítá, on se podvoluje matčíně rozhodnutí a chystá se s ní odjet domů. Bezprostředně před odjezdem upadá do bezvědomí a vše nasvědčuje tomu, že umírá. Nedokáže si náhle svůj život bez Karly představit. Pro záchranu svého dítěte je hraběnka odhodlána učinit cokoli, proto k Richardově smrtelné posteli přivolá na pomoc Karlu a ta ihned přispěchá. Její láska vytrhne Richarda z náruče smrti. Za odměnu se jí dostává povolení k sňatku s Richardem. Je to ale skutečná odměna? Spíše to je definitivní počátek konce. Karla mohla být ještě zachráněna, byla odmítnuta jako nevhodná nevěsta, ale náhlý zvrat, který Karle a Richardovi umožnil sňatek, znamená vytrhnutí Karly z jejího domova, s nímž je těsně spjata. Oba mladí lidé si neuvědomují, co je vlastně čeká, jaké obrovské sociální a kulturní rozdíly mezi nimi jsou. Karla je prosté děvče, které se neumí pohybovat v horních společenských vrstvách a pro Richarda je nemyslitelné, aby se usadil na venkově. V závěru této části dochází k propojení pohádky s povídkou, Karla Richardovi dává stejné varování jako dala lesní panna pradědečkovi, než si ji odvedl do vesnice.²²⁹

²²⁸ SVĚTLÁ, K.: *Lesní panna*, s. 18.

²²⁹ „Rozvaž si to dobře, než mne odvedeš,“ pravila Karla napolo tesklivě, napolo žertovně k svému ženichovi, když večer před svatbou naposledy pod lípou seděli, „jsem děvče jen sprosté, a snadno by se mohlo stát, že bys se mezi sobě rovnými za mne zastyděl a mně původ můj vyčetl. Učiníš-li toho, věz, že se ti rozplynula ve mlhu i s tím, co budeš mítí nejdražšího. Neříkají mi nadarmo lesní panno.“ Hrabě jí

Začátek nového života, tak by se dala nazvat čtvrtá část, která je svým rozsahem velmi krátká. Dozvídáme se zde, že mladí manželé odjíždějí ze Světlé a rok cestují po světě, kde tráví své líbánky, idylická atmosféra je vystupňována. Karla poznává daleké kraje, o nichž slyšela vyprávět hlasy ozývající se z lípy, je vším natolik okouzlena, že si na svůj domov a na starou lípu ani nevzpomene. Důvod, proč je vše tak bezchybné, je jasný. Karla ani Richard nejsou zasazeni do svého domácího prostředí, vše je pro oba nové, netíží je povinnosti. Proto si ještě neuvědomují propastné rozdíly mezi nimi. „Rok se takto projížděli v úplné svobodě, tékali po světě jako dva motýlové, vyhýbali se každému bližšímu styku s lidmi a žili jen sobě a lásce své; myslili oba, že jsou v nebi.“²³⁰ Je pravdou, že obec Světlá byla kulturním prostředím Karly, ale náhlá zamilovanost a krátký čas, kdy se mohli poznat, jim neumožnil odhalit tyto rozdíly, k tomu dochází až v Karlině novém domově.

Příjezdem do nového domova, honosného pražského paláce, začíná další část povídky. Zamilované snění se vytrácí a na řadu přicházejí povinnosti, u Karly dochází i k jakémusi kulturnímu šoku. Je konfrontovaná se svojí nevzdělaností, na níž jí upozorňuje nejen tchyně, ale i její manžel. Jediný jazyk, který Karla ovládá, je český, ten je však pro vyšší vrstvy naprosto nepřijatelný, proto do paláce dochází učitelé francouzštiny, angličtiny a italštiny, učitelé zpěvu a tance. Karla se musí naučit chovat jako hraběnka, tento úkol je pro ni zdá se velmi nesnadný. Začíná spatřovat rozdíly v chování svého manžela, který jí sice láskyplně, ale přece občas vyčte její prosté chování. Pro Karlu je tento svět cizí a nepřirozený, i přesto se snaží zlepšit ve všem, co se po ní žádá. Při jí tak nepříjemných vyučovacích hodinách, které jí měly naučit dovednostem nezbytným pro ženu z vyšších kruhů, začíná po dlouhé době vzpomínat na starou lípu. „Podivno, měla teď mnohem méně času přemýšlet než na cestách, a přec si teď mnohem častěji na lípu vzpomínala.“²³¹

V šesté části povídka graduje: uvedení Karly do společnosti je současně zkouškou jejího manželství. Karla má být oficiálně představena na bále vysoké společnosti, avšak doba příprav a její výuka, jak se stát hraběnkou nestačila a Karla

---

zavřel ústa políbením a vysmál se jejímu strachu, že by ji mohl jednou méně milovati než v tuto sladkou hodinu.“ SVĚTLÁ, K.: *Lesní panna*, s. 21.

²³⁰ Tamtéž, s. 21.

²³¹ Tamtéž, s. 23.

naprosto selže. Příčinou není jen to, že se velmi obtížně učí novým věcem, ale také začíná cítit ochladnutí citů ze strany svého manžela. Zde se poprvé dozvídáme jméno Karlina manžela, který byl do této doby zván pouze hrabětem. Změna jeho postoje k manželce se projeví také tím, že jí zde už nenazývá „svou lesní pannou“, ale Karolinou, stejně tak jako jeho matka. V tento večer uvidí Richard svoji ženu očima své matky a i ostatních hostů na plese, stydí se za ni. Objevuje zde svoji novou múzu, krásnou dívku z vyšších vrstev, tedy sobě rovnou. Stejně jak ho Karla okouzila v kulisách venkova, tak ho okouzila v záři světel městských zábav krásná šlechtična Amálie, Richard to potvrzuje obdivnými slovy, které ještě přednedávnem pod lípou říkal Karle: „Vy jste poesie sama Amálie!“ Richardův obdiv ke Karle na plese definitivně mizí, ta to ihned pozná a ještě na plese upadá do mdlob, čímž potvrdí své společenské selhání.

Předposlední část navazuje plynule na část předchozí. Co do rozsahu je tato část velmi krátká, přičemž se v ní odehraje pro děj důležitá událost, po dlouhých měsících strávených na lůžku porodí Karla syna. Ostuda na plese jí je téměř odpuštěna, Richard se raduje z narozeného dědice. Jediný, kdo nemá důvod ke štěstí je Karla, hned po porodu jí tchyně se souhlasem Richarda odebírá syna, aby se mu už od útlého věku dostávalo toho „správného vychování“. Karla tedy zůstává úplně sama, nemá sílu ani moc bojovat o své dítě, Richard nedokáže vystát její zasmušilost a začne se jí vyhýbat. Dřívější život Karle připadá jako pouhý sen, zdálo se, „že se nad ní nikdy zelená lípa vlídně šumíc neklonila a že s Richardem nikdy po cizích zemích netěkala volna a šťastna jako motýl nad kvetoucí loukou, že byla vždy osamělá, odstrčená a nešťastná a že to s ní více jiné nebude.“²³²

Karla se v poslední části povídky začíná pozvolna uzdravovat, jednoho jarního rána vystoupí na balkon, kde se snaží z okolní přírody nabrat novou sílu. Opět se zde objevuje dřívější Karlino těsné spojení s přírodou, které bylo přerušeno jejím náhlým sňatkem. V tu chvíli dole pod balkonem spatří při vyjížděce svého muže a svoji sokyni Amálií. Oba ji spatří: „,Toť tuším vaše choť!‘ pravila jezdce zlomyslně, ,proč jste jí nevybídli, by se zúčastnila naší vyjížděky?‘ Temný mrak vyvstal na čele Richardově. ,Vždyť se teď ještě tráva neseká,‘ hněvivě odpověděl, ,aniž se chodí na houby:

---

²³² SVĚTLÁ, K.: *Lesní panna*, s. 30.

nenalezla by venku přiměřené sobě zábavy.“²³³ Richardův posměch byl poslední kapkou, Karla poznává, že svoji sokyni nepřemůže a rozhodne se odejít. Stejně tak jako vyhnal přes svůj slib pradědeček lesní pannu, měla Richardova urážlivá slova stejný účinek. Pohádka se opět jasně prolíná s příběhem, Karla, stejně jako lesní panna, „zmizela s dítětem svým, jako by se byla v mlhu rozplynula“²³⁴, na důkaz toho, že její varování nebylo plané a že zrada manžela nemůže zůstat bez trestu.

Povídka *Lesní panna* od Karoliny Světlé ukazuje střet dvou odlišných světů, jež si nejsou schopny porozumět. Vesnice Světlá a sama „lesní panna“ Karla spolu s lípou symbolizují český národ. Karla je vesnické děvče, jemuž je prostřednictvím lípy odmalička vštěpována lidová moudrost. Zatímco ve městě se setkává s naprosto odlišným způsobem získávání vědomostí. Hlasy z lípy vypráví Karle pohádky, z nichž si tvoří obrázek jí neznámého světa, přičemž ve městě se jí musí dostat vzdělání, jež formálně odpovídá jejímu novému postavení. To nelze získat jinak než tvrdým drilem, Karla se namáhavě učí jazykům, zpěvu, tanci a etiketě. Svět Richarda je světem vyšších společenských kruhů, v porovnání s venkovem je zde město vykreslováno spíše negativně, jako prostředí cizinců, kteří ničí křehkou a přírodní Karlinu duši. Celý příběh je uzavřen stejně jako pohádka, kterou „lesní panna“ Karla vypráví o svém pradědečkovi, ta koresponduje s hlavní dějovou linkou až do samého konce. Richard, stejně jako pradědeček, svou lesní pannu „vysvobodí“ z jejího prostředí, ale opak je pravdou. Dochází k vykořenění obou lesních panen z jejich přirozeného prostředí a následnému kulturnímu střetu, jež vyvrcholí rozpadem manželství.

V povídce je dominantní ženský prvek, téměř všechny postavy, které zásadním způsobem ovlivňují děj, jsou ženy: „lesní panna“ Karla, stará hraběnka a šlechtična Amálie. Hlavní mužské postavy – farář a hrabě Richard - jsou ovlivňovány vždy jednou z žen. Farář hraje důležitou roli na začátku příběhu, kdy jako jeden z mála ve vesnici rád naslouchá Karlinu vyprávění, to také zapříčiní seznámení Karly a Richarda. Tímto farářova úloha končí a jedinou hlavní mužskou postavou je už jen hrabě, jehož chování je od této chvíle závislé na některé z žen, nejdříve na „lesní panně“, ovšem jen do té chvíle než přebírá svojí dominantní nadvládu jeho matka, po událostech na plese Richardovu pozornost a nadvládu v citové oblasti přebírá Amálie. Richardova

---

²³³ SVĚTLÁ, K.: *Lesní panna*, s. 31.

rozhodnutí jsou nesamostatná, odehrávají se na základě neracionálních pudů a úspěch je možný až na základě souhlasu ženské postavy. Postava Richarda je pro povídku důležitá, rozhodující vliv na události však nemá, je spíše jakýmsi nástrojem umožňující postup v ději.

Autorka v povídce vykresluje dva světy, lidový český a svět aristokracie. Venkov, který reprezentuje češství, popisuje pozitivně, někdy až příliš idylicky, zatímco městské, šlechtické prostředí má v porovnání se vsí pochmurnou a negativní atmosféru, v němž je lákavé pouze pozlátko bohatství a přepychu. V povídce *Lesní panna* se odrazilo nejen vlastenectví Karoliny Světlé, ale i vztah k ženské problematice a její orientaci k ženskému vzdělání. Staví zde proti sobě lidovou moudrost a formální vzdělání žádoucí pro dívky z „lepších“ rodin, které spočívalo ve znalosti jazyků, hudby, tance, společenského chování.

4. 2 Eliška Krásnohorská – Svěhlavička

Román *Svěhlavička* Elišky Krásnohorské vznikl v roce 1899 jako „volná adaptace německého dívčího románu *Trotzkopf* E. von Rhodenové.“²³⁵ *Svěhlavičkou* Krásnohorská zavádí do literatury ryze českou podobu dívčího románu, v zahraničí už poměrně rozšířeného. Předstupněm dívčího románu byly v české literatuře výchovné povídky od M. D. Rettigové, B. Němcové, romány K. Světlé, S. Podlipské či V. Lužické. Pro velký úspěch měla *Svěhlavička* tři samostatná pokračování, jež na německou předlohu už nenavazovala - *Svěhlavička nevěstou* (1900), *Svěhlavička ženuškou* (1900), *Svěhlavička babičkou* (1908, vydáno pod pseudonymem Tereza Dvorská).²³⁶ Podle Vlašínové se Krásnohorská prostřednictvím dívčí románové tvorby, psané v českém jazyce a odehrávající se v českém prostředí, snaží mladé české čtenářky přesměřovat z převážně čtených německých románů na jejich českou verzi. Proto pro svoji prvotinu zvolila jako odrazový můstek předlohu oblíbeného německého románu, ten však po zásahu Krásnohorské získal čistě českou podobu, shodné zůstalo pouze to, že román se odehrává v dívčím penzionátu. Krásnohorská se tohoto žánru snažila využít

²³⁴ SVĚTLÁ, K.: *Lesní panna*, s. 32.

²³⁵ „Jako samostatný žánr se dívčí román v české literatuře vyhraňuje spolu s dalšími formami populární literatury na sklonku 19. stol. v souvislosti s komercializací literární produkce a se vzrůstající diferenciací četby podle specifických skupin příjemců.“ MOCNÁ, D.; PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha : Paseka, 2004., s. 116.

jako výchovného prostředku pro dívky ze středních vrstev, které ještě stále dávaly přednost německému jazyku a kterým se nejlepšího vzdělání dostávalo právě v penzionátech. „Viděno z této perspektivy, sehrály ve své době Krásnohorské romány pro dívky vlasteneckou roli.“²³⁷

Počátek příběhu nás přivádí do domu okresního starosty pana Menšíka v Jasanově, zde se seznamujeme s hlavní hrdinkou Zdenkou, jeho dcerou. Ač je jí už patnáct let, chová se spíše jako neposlušný chlapec než jako téměř dospělá dívka. Dlouhou dobu je její chování tolerováno, převážně ze strany jejího otce, neboť Zdenka je jediné, co mu zbylo po smrti jeho první ženy. Druhá manželka pana Menšíka má svoji nevlastní dceru velmi ráda, ale na její chování se nedokáže dívat s takovou shovívavostí jako její muž. Proto, když se od jejich rodinného přítele, učitele Kročinského, objeví návrh, že by si Zdenka mohla své chování upravit a povrchní vzdělání doplnit v dívčím penzionátu, nadšeně souhlasí. Pan Menšík však nerad slyší o tom, že by ho na dlouhou dobu měla opustit jeho jediná dcera, Zdenka ho ale posléze svým vzdorovitým chováním sama přesvědčí o nezbytnosti jejího odchodu z domova. Svěhlavá Zdenka s odchodem do penzionátu nesouhlasí, ale musí poslechnout. Penzionát opravdu splní svůj účel, z neposlušné, vzdorovité dívky se stane mladá dáma. Začátky v penzionátu jsou pro Zdenku však velmi náročné, musí se vyrovnávat s pravidelným režimem, musí přivyknout systematickému učení a neustálému dozoru, na nějž doma nebyla zvyklá. Se vším jí pomáhá její spolubydlící a zároveň přítelkyně, sedmnáctiletá americká dívka Ellen Greyová. S její pomocí se Zdenka všemu lehčeji učí, přestává impulsivně jednat, chová se tak, jak se na mladou dámu sluší – je pořádná, vzdělaná, věnuje se ručním pracím a umí se „otáčet“ v domácnosti. Na přeměnu neposlušné Zdenky v dívku mají vliv i další chovanky, s nimiž Zdenka v penzionátu žije. Autorka v románu popisuje každodenní chod ústavu, v němž se dívky vzdělávají, přičemž veselé události střídají první těžké životní zkoušky. Zdenka se po víc než roce vrací z penzionátu proměněna natolik, že se do ní zamiluje syn otcova přítele, mladý student Sýkora. Nedlouho po jejím příjezdu jí vyjeví svoje city, Zdenku náklonnost mladého studenta těší a opětuje ji, vše nasvědčuje jejich brzkému svazku. Svatbou ale román nekončí, neboť Zdenka je sice mladou dámou, ale nová situace opět odkryje starou Zdenčinu tvrdohlavost, která

²³⁶ MOCNÁ, D.; PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 115-116.

²³⁷ VLAŠÍNOVÁ, D.: *Eliška Krásnohorská*, s. 173

plán se svatbou málem zhatí - to už je ale námětem pokračování, vydaného o rok později (*Svéhlavička nevěstou*).

Jak vyplývá z kontextu příběhu, autorka děj románu zasadila do své současnosti, tedy devatenáctého století, soudit tak lze na základě existence dívčích penzionátů, které vznikaly v druhé polovině tohoto století. V časovém rozmezí se příběh odehrává asi během roku a půl, kde se nám auktoriální vypravěčskou perspektivou chronologicky vypráví příběh o napravení neposlušného děvčete, Zdenky.

Převážná část románu se odehrává v dívčím penzionátu v Ivanově Městci, charaktery žaček jsou formovány z velké části ženami – učitelkami. Lze říci, že hlavním tématem románu je ženská problematika, zejména vzdělání a výchova mladých dívek, dle všeobecných norem, příznačných pro druhou polovinu devatenáctého století. V penzionátu se dívkám dostává dobrého všeobecného vzdělání s důrazem na výuku jazyků (hlavně angličtiny a francouzštiny), ručních a domácích prací. Dívky jsou zde vychovávány z velké části k tomu, aby byly dobrými manželkami. Většina místních žaček ani jiný životní cíl nemá. Výjimkou je postava Ellen Greyové, která je chudým sirotkem a pouze z dobrodiní jejího strýce se jí dostává na zdejším ústavu vzdělání. Ellen má proto na rozdíl od ostatních děvčat jinou představu o svém životě, svoje nabyté vzdělání chce v budoucnosti využít, aby mohla vykonávat povolání guvernanky. Ellen po svých rodičích už nedisponuje žádným dědictvím, proto ví, že se o svoji budoucnost bude muset postarat sama. Povolání guvernanky či učitelky je pro inteligentní avšak chudou dívku s patřičným vzděláním jedinou přijatelnou vyhlídkou k zajištění obstojného živobytí. Protipól postav, jež tvoří žákyně místního ústavu, jsou zdejší učitelky, slečna Hodanová a miss Leadová a slečna ředitelka Zálesná. Víme již, že ženy, které vykonávaly povolání učitelky, musely žít až do roku 1919 dle zákona v celibátu, měly být tedy mravním příkladem pro dívky, jež vyučovaly. Ať už byly k této dráze donuceny okolnostmi či povolání učitelky bylo jejich životním cílem, všechny měly jedno společné: nemohly se vdát a mít děti. Částečně jim vlastní děti mohly nahrazovat žáčky, které vyučovaly. Mateřský a výchovný přístup k žákyním uplatňují v románu všechny tři ženy, dívky k učitelkám a k ředitelce vzhlížejí jako k autoritám, k nimž mají zdravý respekt, avšak v těžkých chvílích se k nim obracejí jako k matkám. Přičemž postavy učitelek a ředitelky reprezentují v románu část emancipovaných žen, které si

zvolily povolání před manželstvím, paradoxní však je, že vychovávají dívky k tomu, aby obstály ve své „ženské roli“ a byly tak dobře vybaveny do manželství.²³⁸

V porovnání s povídkami *Lesní panna* a *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu* hrají v románu *Svéhlavička* mužské postavy výraznější roli. Autorka nám zde prostřednictvím mužských postav přibližuje mužské postoje vůči vzdělání žen. První rozhovor na toto téma se odehraje mezi učitelem Kročinským, který nabádá otce Zdenky, pana Menšíka, aby dceru poslal do penzionátu. Celý rozhovor započne paní Menšíková: „Zeptej se pana učitele, jak nahodilé a neurované jsou její vědomosti, takže dělává i pravopisné chyby.“ „Co na tom záleží? Vždyť je to dívka a nebude učencem,“ pravil pan Menšík a v rozčilení vstal. „Dovede-li napsat dopis a umí-li násobilku, ví toho pro život dost.“ Učitel se usmál. „To přece nemyslíte vážně, milý příteli, nebo byste měl z toho radost, kdyby se o vaší dceři říkalo, že je hloupá a že jste jí nedal žádné vzdělání?“²³⁹ Pan Menšík zde ztělesňuje konzervativní postoj, učitel Kročinský je v roli moderně smýšlejícího muže, můžeme říci zastánce ženské emancipace. K podobně smýšlejícím mužům v románu patří i řada učitelů, kteří v dívčím penzionátu učí, mezi nimiž vyčnívá postava dr. Dvoreckého (idol všech dívek z penzionátu). Důkazem toho, že dr. Dvorecký a jeho mužští kolegové zásadním způsobem neprotestují proti ženské emancipaci, je, že přijali zaměstnání v dívčím penzionátu, kde jsou jejich kolegyněmi ženy a kde vedoucí pozici zaujímá slečna ředitelka Zálesná. Výše uvedený rozhovor mezi učitelem Kročinským a panem Menšíkem má své pokračování, v němž pan učitel navrhuje jako způsob lepšího vzdělání pro Zdenku dívčí penzionát, když soukromí učitelé ve výchově a vzdělání neposedné dívky selhali. „Věděl bych o jednom ústavu, který by se pro Zdenku výborně

²³⁸ Jasnou ukázkou toho, k jakému mravnímu projevu učitelky chovanky vedou, je, když slečna ředitelka poučuje žáčky, jakým způsobem se mají chovat na plese, který penzionát pořádá: „k mladým pánům důstojně a skromně, k cizím dívkám vlídně a k starším hostům uctivě; nemluvit mnoho ani příliš hlasitě, nasmát se nápadně, nešeptat si a nepošťuchovat se, neohlížet se zvědavě po nikom, vůbec nehřešit proti dobrému tónu. „Cizí chyby jako kdybyste neviděly,“ napomínala je, „zvlášť kvůli chatrnější toaletě nebudte k nikomu méně zdvořilé. Beztaktnost k chudším je známkou největší nevdělanosti. Netlačte se do popředí a nedržte se jenom spolu pohromadě, jako by vám po jiném nic nebylo. Jste tu doma, dávejte cizím ve všem přednost a přicházejte svou přívětivostí vstříc zvaným dívkám. (...) O pánech pravím jen tolik, že se, jak doufám, uchráníte všeho, co by se podobalo koketování a vyzývavosti, co by je podněcovalo k smělosti, a pamatujte, že je-li mladík nezpůsobilý k dívce, bývá tím nejčastěji sama vina. Nezapomeňte, že mladíci jsou pozváni kvůli tanci a nikoliv proto, abyste se s nimi seznamovaly. Chovejte se, jak se k cizím pánům sluší. Vůbec ať každý odtud odejde s milým dojmem a s úctou k vám jako k ušlechtilým, příjemným a vzdělaným mladým slečnám.“ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Svéhlavička*. Praha : Art-Servis, 1991. Večery pod lampou, roč. I, č. 2, s. 48-49.

²³⁹ Tamtéž, s. 3.

hodil,‘ podotkl pan Kročínský. ‚Znám velmi dobře jeho ředitelku, je to úctyhodná dáma, která si kromě penzionátu zařídila také školu, jež je stále více vyhledávaná. Zdenka by tam našla výtečné vyučování i zaopatření zároveň. Ústav je v Ivanově Městci, rozumí se, že je ryze český, jinak bych vám ho nedoporučoval.‘²⁴⁰ Učitel nám tedy na počátku románu odhaluje nejen svůj kladný postoj vůči ženskému vzdělání, ale také vymezuje prostředí, v němž se celý román odehrává. Jedná se o české, vlastenecké prostředí, které z textu vyplývá s naprostou samozřejmostí. Krásnohorská do textu neopomene začlenit, stejně jako Světlá v *Lesní panně*, český symbol – lípu, která se nachází v zahradě penzionátu a je oblíbeným místem setkávání všech dívek, dokonce i Američanky Ellen. Pro Zdenku a její přítelkyně se lípa ke konci příběhu stává také symbolem, když si u ní dají před odchodem z penzionátu slib věrného přátelství. Dívky se rozcházejí příznačně s vlasteneckými slovy: ‚Družky, (...). Pod tímto mlčenlivým stromem, pod touto slovanskou lípou, prožily jsme nejdůležitější chvíle svého přátelství. Zde uzavřeme slavný svazek, jímž se naše přátelství upevní až do smrti. Přísahaňte!‘²⁴¹

Román *Svéhlavička* se jeví jako tzv. kultivační typ dívčího románu, splňující následující kritéria: ‚hrdinkami kultivačních příběhů jsou nezdárné uličnice se ‚zlatým srdcem‘, z nichž se cílevědomou výchovou a rostoucími zkušenostmi postupně stávají kultivované ženské bytosti.‘²⁴² Typem takové hrdinky je hlavní ženská postava Zdenka. V porovnání s ženskými postavami v povídkách *Lesní panna* a *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu* není Zdenka tak výraznou ženskou postavou. Karla i Lojzička jsou neobyčejné dívky spjaté s českým prostředím, v němž vyrůstaly, jsou to charismatické hrdinky, jejichž příběh končí tragicky. Zdenka svým charakterem reprezentuje jednu z mnoha. Je neposlušným děvčetem, které se pouze díky přísné kázni a řádu naučí chovat ‚jak se sluší‘ na dívku ze střední vrstvy. Svými vlastnostmi a dovednostmi nad ostatními nijak nevyniká, ba naopak. Avšak právě proto může být Zdenka hrdinkou takového druhu románu, neboť se s její postavou mohou mladé čtenářky, pro něž je příběh určen, ztotožnit. Je nutné podotknout, že román nemá být oslavou průměrnosti, prostřednictvím hlavní hrdinky chce Krásnohorská dokázat, že i ta nejobyčejnější dívka, pokud má správné vedení a pílí, může dosáhnout dobrých výsledků a může se stát dobrým člověkem.

²⁴⁰ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Svéhlavička*, s. 3.

4. 3 Teréza Nováková - Lojzička Hendrychova, dívka z lidu

V povídce *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu*²⁴³ „je vyličen příběh nadané, ale nepochopené dívky. Tato povídka napsaná roku 1889, je svým porozuměním lidské tragice a psychologicky citlivou kresbou ústřední hrdinky, postavené do konfliktu s všedností a malostí prostředí, důležitým rozhraním na autorčině cestě k zralému realismu.“²⁴⁴

Povídka je zasazena do prostředí východních Čech, převážná část děje se odehrává v tzv. Podměstí sousedícím s městečkem K. Autorka nás v povídce seznamuje se vzhledem českého maloměsta, které si i přesto, že sousedí s Podměstím, jež je v povídce vykreslováno už jako venkov, udržuje svým vzhledem městský ráz: „Městečko K. v bývalém kraji královehradeckém kupí se kolem zámku a rozsáhlého jeho parku. (...) Před kostelem rozkládá se pravidelné čistotné náměstí, pravý to vzor českých maloměstských ryneků; máť uprostřed důkladně pozlacenou barokně ozdobenou sochu Panny Marie, kolem ní několik stromů, po obou stranách pak kašny. (...) Z náměstí vybíhá několik kratičkových ulic; ulice vedoucí pod zámeckou spojovací chodbou jest nejširší, jest to vlastně silnice město protínající, která na jedné straně hluboko pod skalnou stráň se sklání, jsouc roztroušenými domky podměstskými z obou stran roubena.“²⁴⁵ Autorka si pro většinu svých románových a povídkových děl zvolila právě oblast východních Čech, v této povídce je však neobvyklé, že Nováková neuvádí celé názvy českých měst, v nichž se příběh odehrává, používá pouze zkratky K. a L. Nováková nezasazuje povídku do konkrétního časového období, z textu lze však vyčíst realie příznačné pro období druhé poloviny devatenáctého století. Je zde totiž zmiňována existence pražského ženského spolku, k němuž patří dívčí učiliště. Vznik ženských spolků klademe právě do druhé poloviny devatenáctého století.

²⁴¹ KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Svéhlavička*, s. 53.

²⁴² MOCNÁ, D.; PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 114.

²⁴³ „Prózy hluboké lidské naléhavosti vznikaly však až od let devadesátých. Za zásadní zlom ve vývoji literární tvorby Novákové je považována povídka *Drobová polévka*, psaná „podle skutečnosti z nejvýchodnějších Čech“ roku 1891; realistickým zobrazením se však vyznačuje už povídka *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu*, z roku 1889, kterou, jak si Nováková stěžuje Světlé, podrobila kritice E. Krásnohorská.“ SVABOVÁ, B.: *Doslov*. In: SVABOVÁ, B.: *Z lidské sonáty. Korespondence Terézy Novákové*, s. 400.

²⁴⁴ ORT, J.: *Doslov*. In: NOVÁKOVÁ, T.: *Kamenité stezky*. Hradec Králové : Kruh, 1978, s. 386.

²⁴⁵ NOVÁKOVÁ, T.: *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu*. In: NOVÁKOVÁ, T.: *Kamenité stezky*, s. 44.

Nováková v této povídce zobrazuje touhu vymanit se z běžného stereotypu (který ženu nutí být pouze matkou a manželkou), touhu venkovské dívky být vzdělanou, výjimečnou. Autorka povídku dělí do deseti kapitol, v nichž chronologicky vypráví události posledních tří až čtyř let života Lojzičky Hendrychovy. Na počátku příběhu je Lojzička téměř dvacetileté děvče, zádumčivé a obdařené literárním talentem, pro něž je obdivována celým Podměstím, které se nachází při městě K. Jediná kdo nebere její talent příliš vážně, je její hašteřivá kmotra Matyáška, která by nejraději viděla Lojzičku provdanou a obklopenou dětmi, stejně tak jako Lojziččinu sestru Matulku. Matyáška neustále vyčítá mladé dívce její zádumčivost a nabádá její matku, aby děvčeti domluvila a konečně ji provdala. Matce Hendrychové zdá se Lojziččino chování nevádí, sama o ní říká: „Neupírám, že je trochu divná, ale to již ji pánbůh chtěl míti takovou a zlaté srdce má, to má!“²⁴⁶ Dcera je jediným světlým bodem jejího života, ona a její druhá dcera Matulka jsou jediné, co jí zbylo po nebožtíku manželovi, její druhý manžel je opilec, který dělá rodině po celém okolí jen ostudu. Proto matka Hendrychová k sobě sobecky připoutává Lojzičku, drží ji od namáhavé práce, aby ji co nejdéle uchránila od běžné dřiny venkovského života a útrap manželství s podobným mužem jako má sama. Domnívá se, že Lojzička nebyla nezvyklým talentem obdařena pro nic za nic a doufá, že jí čeká v životě něco lepšího než dřina. Matčin plán, udržet si dceru co nejdéle v teple domova, nemá však dlouhého trvání. Kolem dvacátého roku věku se Lojzička rozhodne, i přes matčinu nelibost, jít za novým životem do města L., kde si najde místo služebné u paní radové Houškové a jejího manžela. Než však odejde do služby, objeví se v jejím životě poprvé muž, ženatý truhlář Kroužil, který si z nezkušené dívky dělá z počátku z dlouhé chvíle legraci. Lojzička je Kroužilovým dvořením zaskočena, neví co si s takovou situací počít, od jejího řešení jí prozatím uchrání odjezd do služby. Od cesty do města L. si slibovala, že „konečně nalezne, čeho v K. pro ni nebylo: volnost duševní, osvobození se všedního, hrubého života, cestu ku vzdělání a konečně uznání. Služba žádaná byla jen prostředkem nepřímým k vytouženému cíli.“²⁴⁷ I zde ve volných chvílích rozvíjí svůj talent, na což náhodou přijde její paní, ta se o tom zmíní svým dvěma přítelkyním, paní komisařové Šreibrové a vdově Filipové. Díky tomu se její literární počiny dostanou do rukou dcery paní Filipové Boženy, která je spolupracovnicí pražského ženského spolku. Vzbudí v Lojzičce naději, že by se jí mohlo dostat

²⁴⁶ NOVÁKOVÁ, T.: *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu*, s. 40.

vytouženého vzdělání, právě v onom spolku, který spravuje školu pro dívky. Obešle proto hlavní členky spolku, přiloží k nim Lojziččiny práce a zároveň je žádá o finanční podporu v případě, že by dívku přijaly, neboť Lojzička by si bez jejich pomoci nemohla studia v Praze z finančního hlediska dovolit. Dívce vysvitne naděje na nový život, z Prahy však přichází zamítavý dopis, spolek nemá finance na to, aby ji podporoval. Lojzička se zdrcena a se zmařenými sny vrací zpět domů. Její tragický konec se blíží, je naprosto odevzdána všemu, proto podlehně nátlaku kmotry Matyášky a provdá se za truhláře Kubáta. Ještě před vdavkami se odehraje krátké intermezzo, kdy odjíždí, opět pod nátlakem kmotry, dělat služebnou do Vídně. Zde nedojde k žádnému pozitivnímu zvratu, ba naopak, Lojzička čím dál více ze zoufalství pomýšlí na smrt. I po návratu z města L., Vídně a sňatku se jí neustále dvoří truhlář Kroužil, který svůj nátlak vůči děvčeti stupňuje, ta mu nakonec podléhá a zamiluje se do něj. Kroužil se do ní také zamiluje a v dopise jí vyjeví svoje city, vyzývá jí zde k tomu, aby společně uprchli do Ameriky, neudělá-li to, poví o jejich poměru jejímu manželovi. Lojzička neopatrně schová tento dopis, který jí omylem upadne před jejím manželem. Ten si celý dopis přímo před očima své ženy přečte, žena v zoufalosti sáhne po jedu a otráví se. Za několik dní na následky otravy umírá. Tragika příběhu však stále není u konce, na samý závěr se dozvídáme, že za nějaký čas po odchodu Lojzičky z města L., obdržela dcera paní Filipové Božena další dopis od spolku, na kterém žádala vzdělání a finanční podporu pro Lojzičku. V tomto dopise spolek přehodnotil dívčinu situaci a nabízí jí možnost studia. Ta se ale o novém dopise nikdy nedozví, slečna Božena jí chtěla podat o novém rozhodnutí spolku zprávu, ale od jiné služky pocházející z městečka K. se dozví, že Lojzička je ve službě ve Vídni a nejspíš se po příjezdu bude vdávat. Slečna Božena v domnění, že je dívka šťastná, ponechává ji jejímu životu.

Jak už je z výše zmíněného patrné, ústřední postavou povídky je Lojzička Hendrychová, vymykající se z obvyklého rámce přisuzovaného venkovskému děvčeti. V určitých ohledech se podobá „lesní panně“ Karle, obě dívky jsou z venkova a každá se svým způsobem odlišuje od dobových konvencí, kladených na dívky a ženy. Společnou jim je také neobvyklá představitivost: „Ke komupak mluvila voda ve Volšinkách, kdo uměl v oblacích a mráčcích spatřovati anděle, města, požáry a průvody, komu se zvečera zjevovaly na okolních kopcích a zříceninách divé tajemné reje – jako

---

²⁴⁷ NOVÁKOVÁ, T.: *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu*, s. 56-57.

Hendrychově Lojzičce?²⁴⁸ Lojzička se od ostatní většiny dívek lišila vynikajícími výsledky ve škole, ale i celkovou touhou po vzdělání. Měla značnou oblibu ve čtení a hlavně oplývala všemi obdivovaným literárním talentem: „Lojzinka, ta má zvláštní dar Duchu Svatého. Sedne, zamyslí se na chvíli a již má nejkrásnější přání, říkání nebo písničku napsanou.“²⁴⁹ Učenost a nabyté znalosti z knih jí ve vzájemných vztazích s okolím spíše škodily, nikdo jí nerozuměl a čím dál víc se jí ostatní stranili. Skrze psaní básní²⁵⁰ se Lojzička seberealizuje, ventiluje jimi svoje úzkosti, obavy a smutky. Její vzezření nebylo nijak neobvyklé, jak tomu bylo u „lesní panny“ Karly, byla všedně hezké děvče, jediné, co jí odlišovalo od ostatních děvčat, byly její dlouhé zrzavé vlasy, za něž se kvůli netypické barvě trochu styděla a nosila je tedy svázané do pevného copu, aby co nejméně budily pozornost. Podobnost mezi Lojzičkou a Karlou je však patrná z mnoha dalších charakteristik, obě se například straní okolí ani jedna nevyhledává zábavu při venkovských muzikách a mezi svými vrstevníky nenachází v dospělosti přátele. Zatímco Karla sedávala u lípy, Lojziččiným nejoblíbenějším místem byl lesík u břehu řeky Orlice. Sedávala na zdejší mýtině a pozorovala okolní přírodu. Nejoblíbenějším místem jejího pozorování byl srázný břeh řeky, „jsa doširoka vymlet a z obou stran náhle zúžen, spíše tůni se podobal; voda však nestála tu nehybně, než tříštila se o velké kameny, z obou stran výmol poněkud uzavírající. Chvílemi vpíjela takořka do sebe pěnivé skoky vody a naslouchala tajemnému hučení se zimničnou napjatostí; v okamžicích těch přijímala tvář její výraz blouznivý, horečný.“²⁵¹ Je tedy zřetelné, že je stejně jako Karla spojena silným poutem s okolím, v němž vyrůstala. S okolní přírodou obě hrdinky zvláštním způsobem komunikují. Na rozdíl od Karly nebyla však Lojzička z domovského prostředí „násilně“ vytržena, ba naopak sama odcházela pryč za štěstím, to ji ale nečekalo, stejně tak jako v její domovině. Můžeme se

²⁴⁸ NOVÁKOVÁ, T.: *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu*, s. 46.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 42.

²⁵⁰ „Všecko, co skládala bylo k smrti smutné. Lojzičce byl svět slzavým údolím, velikou kobkou žalu, hrobem, jehož kraj květy neklamných radostí zakrývají. Nížil-li se bílý mráček na obloze, byl to anděl nad lidstvem plačící, rosa na lesní louce zdála se jí slzami přírodou nad nešťastným lidstvem a nad ní, ze všech nejnešťastnějšími, prolévanými; dívala-li se z kopečku na okolní vrchy, na nichž leckde trčely sesuté zdi starých hradů, vzpomínala válek a útrap, na drahou vlast českou od nepaměti se hrnoucích, o nichž četla v nesčíslných knížkách, a srdečně nad svou otčinou zaplakala. Svoji matku měla za mučednici, zlým tyranem otčímem švanou a šlapanou, a trápila se po dlouhé hodiny na hřbitůvku, kde vlastní otec kdysi byl pohřben, pomyšlením na zničené matčino a svoje rodinné štěstí. Nejraději myslívala na svou smrt, kterou si líčila tragickou, náhlou; chtěla se uvrci buď do výmolu ve Volšinkách aneb umřítí puklým srdcem. V nesčíslných baladických slokách slavila již předem ‚neblahý konec smutné děvy‘.“ Tamtéž, s. 47.

²⁵¹ Tamtéž, s. 45.

domnívat, že „lesní panna“ Karla, kdyby nepotkala Richarda, by zůstala ve Světlé a žila by si šťastně ve svém vlastním světě. Naproti tomu Lojzičku nikdo nenutil opustit domov – vzhledem k vrozené melancholii a nenaplněné touze po vzdělání nemohla být ve svém domově šťastná, i přesto, že ji s ním pojilo silné pouto. V čem se obě hrdinky od sebe liší, je právě touha po vzdělání, která u Karly chybí: právě proto můžeme o Lojzičce říci, že co se týče emancipačního myšlení, je výše než Karla. Na oblíbeném místě u řeky často Lojzička sedávala až do pozdních odpoledních hodin, někdy i do doby, kdy nedaleké kostelní zvony začaly vyzvánět klekání. Zvuk zvonů má pro ni symbolický význam, v jejich zvonění slyší výzvu, aby opustila stávající život a šla do světa za lepší budoucností. Lojzička „sama cítila, že jest jiná než ostatní, děsila se toho, ale neuměla si pomoci. Byla vždycky nešťastná, všude jí něco chybělo, nikde jí volno nebylo, leda když jí matička po tvářích pohladila (...). Co ze školy vyšla, nepamatovala se, že by ji byl svět těšil.“²⁵² Tragika Lojziččiny postavy je patrná již od samého začátku - pro nemožnost seberealizace se čím dál více poddává úzkostným stavům, které vyústí až v naprosté odevzdání. Ze zoufalství se podvolí konvencím a provdá se. Nadějí na vysvobození je její romantická láska k ženatému muži – truhláři Kroužilovi. Tato láska je poslední nadějí, jak se vymanit z typického obrazu venkovské ženy. Tragický konec Lojzičky je však v každém případě nevyhnutelný. Lojzička doplatí na to, že měla touhy a cíle, chtěla být milována, ale zároveň toužila po vzdělání. Nedokázala překonat, že v jejích podmínkách nelze vytyčených cílů dosáhnout. Nakonec si však splní alespoň jeden ze svých snů, kterým se nechala unášet v těch nejzoufalejších okamžicích: pokud nemá v moci svůj život, chce mít alespoň vliv na to, jak její život skončí, zemře tragicky jako románová hrdinka.²⁵³

Lojzička stojí na pomyslném předělu mezi starým a novým typem ženy. Chce získat vzdělání a samostatnost, vzhledem k tomu, kde a v jaké době žije, jsou její vize neuskutečnitelné, přičemž závažnější pro její situaci je to, kde žije. Autorka nám zde ukazuje, že venkov druhé poloviny devatenáctého století není ještě připraven na emancipované ženy, přičemž v městském prostředí stejné doby se už nalézají lidé podporující emancipaci. Hrdinka se po zmařených nadějích ze zoufalství a vlastně bez

²⁵² NOVÁKOVÁ, T.: *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu*, s. 45.

²⁵³ Sama Lojzička o své lásce ke Kroužilovi prohlašuje: „Svoje blouznivé, vznešené sny jsem ztratila, ale nebudu přece všední, obyčejnou ženskou. Budu jako ty hrdinky v knihách, které tak velice milovaly a trpěly, - umru za nešťastnou lásku.“ Tamtéž, s. 94.

možnosti výběru ztotožňuje s úlohou, která jí byla jako ženě konvencemi předurčena, „že zůstane všední, sprostou ženštinou jako tisíce jiných“²⁵⁴.

Stěžejním tématem povídky je ženská problematika. Nováková nám prostřednictvím několika ženských postav představuje dobové názory na vzdělání a postavení žen. Staví do protikladu ženy z venkova a města, přičemž venkovské ženy si nedokáží představit svoji budoucnost jinde než v manželství, nemají ani jinou možnost, odmalička je jim tento model předkládán. Tento postoj reprezentuje kmotra Matyáška²⁵⁵: „K čemupak je děvče, ne-li pro vdavky.“²⁵⁶ Jinou možnost kmotra nepřipouští, za naprosto směšnou považuje představu, že by se venkovské děvče mohlo stát něčím tak důstojným, jako je jeptiška, guvernanta či panská. Za dostačující vzdělání na venkově se pokládá absolvování místní tříleté školy. Lojziččina matka například neumí ani číst, lze se ale domnívat, že nebyla zdaleka ojedinělým případem. Právě proto je Lojzička, která umí psát a ještě k tomu skládat verše, ve vsi obdivována, ale zároveň také považována za „podivínku“. Protikladem je město, kde dochází ke střetu konzervativních názorů s moderními emancipačními snahami. Dobu minulou reprezentuje postava paní radové Houškové, i když ne v takové míře jako paní komisařové Šreibrové: radová si je schopna za určitých podmínek představit, že by se Lojzičce dostalo vzdělání. Zpátečnictví obou žen dokazuje jejich pohoršené podivení nad tím, že dívka, a ještě k tomu služka, píše verše. Svým postojem vyjadřují nejen absenci emancipačního myšlení, ale také pocit nadřazenosti jedné ženy k druhé, podle názoru paní Šreibrové si služka nemůže dovolit vynikat v něčem, v čem nevyniká její paní. „„To by bylo něco pro mne!“ pravila konisařka pohrdavě. „Ani týden bych jí neměla. Služka a psátí básně, i když je paní psátí neumí. To tak! A dokonce, jak ráčíte vyprávěti o vlasteneckém jejím horování, to se hodí leda pro mladé studenty, a ani těm to není na prospěch!““²⁵⁷ Svoji řečí zde otvírá další téma povídky, kterým je vlastenectví. Nováková tuto problematiku výrazným způsobem nereflektuje, pouze v náznacích upozorňuje na ty, kteří byli sice národnosti české, ale horlivými vlastenci

²⁵⁴ NOVÁKOVÁ, T.: *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu*, s. 88.

²⁵⁵ Reakce kmotry na to, že Lojzička mohla navštěvovat školu v Praze: „Holka dvacetiletá do školy! Jakživa jsem nic takového neslyšela! Sama bys tam již děti mohla posílati. (...) To bude asi blázinec, ne škola, kde učí sprosté holky takovým věcem, které jen mužští zastávají. Však tuhle pan zámecký správce vypravoval, že se v Praze tuze divné věci dějí; ženská že již ženskou býti nechce, sprostá sprostou.“ Tamtéž, s. 74.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 41.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 65.

nebyli. To dokazují slova Šreibrové, dalším dokladem je rodina radního Houšky, která, ač česká, odebírá pouze německé noviny. S národnostní otázkou se také potýká sama Lojzicka při službě ve Vídni. Jako Češka musí protřpět ústrky a posměch ze strany německy mluvící společnosti, proto vzpomíná na vlastně šťastné období služby v městě L., které bylo české a kde se s podobnými konflikty nesešla.²⁵⁸ Paní Filipová představuje protipól obou výše zmíněných žen, byla žena „moderní, všímala si veřejného života, působila ve spolcích a byla vůbec prostřednictvím své mladistvé a probudilé dcery ve stálém styku s časovými proudy.“²⁵⁹ Svoji činností dokazuje svoji identifikaci s českým národem, proto se také snaží pomoci české chudé dívce Lojzické, aby se jí dostalo vzdělání.

Autorka v povídce *Lojzicka Hendrychova, dívka z lidu*, realisticky zobrazuje život na venkově i na menším východočeském městě, do příběhu promítá vlastní zkušenosti s místními lidmi, jejichž charaktery využívá pro vykreslení jednotlivých postav. Prokazuje zde i národopisné znalosti, týkající se oblasti národního kroje, když popisuje oděv kmotry Matyášky: „Měla na sobě vlněné šaty, v pasu hojně záhybované, a kolem sebe jakýsi salup nebo mantilu.“²⁶⁰ Přibližuje nám dobové zvyklosti měšťanských žen, které se scházely na besedách u kávy, při nichž řešily aktuální problémy. Nezanedbatelnou dobovou realitou, s níž nás Nováková rovněž obeznamuje, je interiér bytu lepší měšťanské rodiny²⁶¹, v níž se tyto kávové vizity odehrávaly. Zásadními postavami jsou ženy, přičemž postavy Kubáta a Kroužila jsou z hlediska

²⁵⁸ „Dobré místo, které jí paní správce u svých známých opatřila a kde se na vznešené povolání šlechtické komorné neb panské připraviti měla, bylo v domě, jakých je ve Vídni na tisíce. Vzali k sobě české venkovské děvče, protože jest nejlacinější a nejtrpělivější pracovní silou. Lojzicka přes všecku svou touhu „po vznešenějším, lepším životě“, přes přirozené své nadání a zašlé své naděje, o nichž zvonky do Volšinek tak líbezně hlaholily, byla pánům svým touž hloupou českou otrokyní, jakými byly v rozsáhlém městě statisíce Češek. Posmívali se tvrdé, lámané její němčině, láli jejímu smutku a nemluvnosti, v níž viděli českou paličatost a zarytost. (...); a ještě sypaly se na její ubohou hlavu nadávky, k nimž rudé její vlasy a její národnost povětšinou daly podnět. Jak toužebně, lítostně vzpomínala přívětivě českého města L., paní radové, dam Filipových, které v ní nejen ctily lidskou důstojnost, ale povznést jí chtěly v řadách společnosti.“ NOVÁKOVÁ, T.: *Lojzicka Hendrychova, dívka z lidu*, s. 84.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 62.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 39.

²⁶¹ „V návštěvním pokoji paní radové Houškové bylo velmi milo. Skvostná lampa, růžovým stínidlem jsouc tlumena, rozlévala po stole, damaškovým ubrusem pokrytém, tím intenzivnější světlo a činila, že předměty ty nakupené vábně vystupovaly. Bylo patrně po svačině poněkud skvostnější; kávové náčiní již bylo odneseno, ale na stole stály dosud broušené sklenice s vodou, mísy s cukrovím vrchovaně narovnaným, poněkud již pochroumaná bábovka a dort do hvězdy zdobně nakrájený. (...) Na staromódní objemné pohovce, tmavočerveným aksamitem potažené a bílými hřebíčky dokola pobité, seděly dvě obstarožní dámy, slavnostně do černých hedvábných šatů přistrojené, naproti nim v pohodlné lenošce seděla hostitelka paní Amálie Houšková.“ Tamtéž, s. 60-61.

mužského zastoupení v ději nejzásadnější, slouží ale spíše k rychlejšímu naplnění tragického osudu hlavní hrdinky Lojzičky. Sňatek s Kubátem je výsledkem zmařených nadějí dívky, která už není schopná jakéhokoli protestu. Jen milostný poměr s Kroužilem je ještě zábleskem naděje, i když poněkud zoufalým, jak se vymknout obyčejnému průměru. Povídka mohla ve své době sloužit i jako určitý druh varování před tím, jaké následky může mít potlačení individuality v ženě, která stojí o něco víc než o konvenční roli a nechce být pouze jednou z mnoha „dívek z lidu“.

5 ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se snažila představit specifický okruh aktivit spisovatelek Karoliny Světlé, Elišky Krásnohorské a Terézy Novákové, které jsou významnými představitelkami českého ženského emancipačního hnutí, a také ukázat, jak se u nich tento zájem promítal do literární tvorby. Nejprve jsem představila jejich praktickou veřejnou činnost na podporu emancipace a zlepšení postavení žen v českých zemích – u Karoliny Světlé to bylo založení Ženského výrobního spolku českého, Eliška Krásnohorská byla zakladatelkou prvního dívčího gymnázia v Čechách a Teréza Nováková se ve dvacátém století mj. zasazovala o začlenění žen do politiky. V této souvislosti jsem představila jejich vybrané eseje, na nichž je patrné, co která autorka ve své generaci považovala za nejpálčivější a nejaktuálnější problémy. Přitom například v názorech na vzdělání žen lze konstatovat mnoho shod, je ale patrné, že s vývojem ženského hnutí se podmínky pro ženy zlepšovaly a ženám byl umožňován snadnější přístup ke vzdělání (co není možné v době Světlé, je už snazší v době Krásnohorské či Novákové). Za důležitou součást práce pokládám také první část, kde jsem považovala za nezbytné nastínit dobový vývoj problematiky, na kterou se v práci zaměřuji.

Jak bylo řečeno, konkrétní podoba názorů na emancipaci, zastávaných sledovanými spisovatelkami, je zřejmá z předkládaných esejů. Ženy rozdílných povah a osudů se v nich shodují na jedné myšlence – požadavku emancipace a nároku na rovné právo žen a mužů. Tento nárok vznášejí všechny eseje, byť byly psány v rozmezí téměř třiceti let (od roku 1868 až do roku 1897; jde o eseje *O vychování ženy* od Karoliny Světlé, *Ženská otázka česká* od Elišky Krásnohorské a *Právo ženy na svobodnou volbu povolání a na přístup k vzdělání všeho druhu* od Terézy Novákové). Texty podobným způsobem zdůrazňují, že ženy mají stejná práva a schopnosti jako muži – byly v nich však soustavně potlačovány. Všechny tři spisovatelky vybízejí proto ženy, aby se nebály povstat a usilovat o to, co jim právem náleží. Neprosazují, aby se ženy vzdaly rodinného života a aby se z nich staly mužatky. Chtějí „pouze“ právo na stejné vzdělání, jakého se dostává mužům. Nevzdělaná žena se stává v rukou muže bezbrannou loutkou: emancipace se snaží předejít manipulaci s ženami, jejíž prevencí je v první řadě starost o vzdělání dívek, a to nejen v základní, obecné formě. Na základní vzdělání by mělo navázat adekvátní vzdělávání praktické (s ohledem na zájem a vlohy dívek), v široké

škále oborů. Tomuto požadavku odpovídá zavedení praktických kurzů, je však třeba vydat se do dalšího boje za vyšší ženské vzdělání (toto je téma zejména u Elišky Krásnohorské). Všechny tři spisovatelky pak dokládají na příkladech ze zahraničí, že ženská emancipace funguje a je ku prospěchu. A shodují se i v tom, že tím úplně nejzákladnějším důvodem pro emancipaci žen je prostě touha po vzdělání, posílená vědomím, že vzdělání je brána k obživě a soběstačnosti. Tak lze v krátkosti shrnout hlavní tóny pojednávajících esejů, které ovšem rozvádějí téma s množstvím dalších argumentů (zejm. ohledně manželství).

Zájem o ženskou a národnostní problematiku se u sledovaných spisovatelek promítá do povídkové a románové tvorby. Podrobila jsem rozboru tři vybrané prózy Karoliny Světlé, Elišky Krásnohorské a Terézy Novákové, v jejichž středu figurují ženské postavy. Jak z rozborů plyne, všechny specifickým způsobem zachycují obojí problematiku. Z interpretací jednotlivých próz jsou zřejmé podobnosti převážně mezi povídkami *Lesní panna* od Karoliny Světlé a *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu* od Terézy Novákové. Hlavní ženské hrdinky jsou kvůli odlišné mentalitě v obou případech vyčleněny z většinové společnosti, každá je ale zároveň pro svoji výjimečnost obdivována. Na prózy se musí pohlížet také s ohledem na to, kdy byly napsány – dle toho lze posoudit rozměr odrazu ženské a národnostní problematiky v kontextu s dobovým vývojem ženského hnutí. Povídka *Lesní panna* byla napsána v roce 1863, v době, kdy byl rozvoj hnutí na počátku, což je patrné na tom, s jakou opatrností je zde hledaná problematika zjevována. Čtenář ji musí hledat mezi řádky, spíše je zde v rozmanitých situacích naznačena, než aby byla zjevněji odkryta. Jinak tomu je už v povídce *Lojzička Hendrychova, dívka z lidu*, z roku 1889 (rok poté bylo u nás založeno první dívčí gymnázium). Postavení a vzdělání žen je zde jasně tematizováno od začátku do konce, přičemž národnostní otázka je zohledňována v kontextu s takovou samozřejmostí, že autorka nemá potřebu na ni výrazným způsobem poukazovat. V románu *Svéhlavička* Elišky Krásnohorské z roku 1899 je pak otázka vzdělání žen nejpatrnější, v podstatě za účelem vychování a vzdělávání žen byl román napsán. Oproti povídkám z venkovského prostředí u Světlé i Novákové má román Krásnohorské, zasazený do prostředí dívčího penzionátu, řadu specifíků, i když rámcově je náplň vzhledem k zohledňování vytyčených problematik stejná. Jak v prózách, tak v esejistice

je zřetelná větší názorová podobnost Světlé a Novákové, Krásnohorská se v porovnání s nimi celkově tematicky vymyká.

Karolinu Světlou bych označila za jednu z prvních emancipovaných žen a za mentorku Elišky Krásnohorské a Terézy Novákové. Všechny tři spisovatelky spojovalo přátelství a stejný cíl, spojovacím článkem je tu však Světlá, která podává základ, na něž obě dvě ve své činnosti a myšlení navazují a přetvářejí jej. Světlá „zburcovala“ ženy a založila svůj „Výrobní spolek“, kde se měly ženy naučit v jednotlivých kursech dovednostem, které uplatnily ve svém životě. Krásnohorská postoupila v rozvoji ženské vzdělanosti o stupeň výše, založila první dívčí gymnázium a připravila tak dívky na vysoké školy. Nováková žila léta mimo Prahu, její aktivity se odehrávaly především na regionální úrovni (byla mj. aktivní členkou Spolku paní a dívek v Litomyšli). Každá svou činností, názory a literární tvorbou posunula ženské emancipační hnutí o krůček dále a svým působením připravila půdu pro další řešení ženské problematiky.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

PRIMÁRNÍ LITERATURA:

- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Co přinesla léta. Svazek I. : druhá kniha vzpomínek.* Praha : Vaněk a Votava, 1927.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Co přinesla léta. Svazek II. : druhá kniha vzpomínek.* Praha : Vaněk a Votava, 1928.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Svéhlavička.* Praha : Art-Servis, 1991. Večery pod lampou, roč. I, č. 2. ISSN 0862-8858.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Výbor z díla I.* Praha : SNKLHU, 1956.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Výbor z díla II. Studie, kritiky a paměti.* Praha : SNKLHU, 1956.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Z mého mládí : vzpomínky životopisné.* Praha : Vaněk a Votava, 1920.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: *Ženská otázka česká.* Praha : Edv. Grégr, 1881.
- NOVÁKOVÁ, T.: *Kamenité stezky.* Hradec Králové : Kruh, 1978.
- NOVÁKOVÁ, T.: *Karolina Světlá, její život a její spisy.* Praha : Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1890.
- NOVÁKOVÁ, T.: *Roztroušené kapitoly.* Praha : SNKLHU, 1961.
- NOVÁKOVÁ, T.: *Ze ženského hnutí.* Praha : J. R. Vilímek, 1912.
- NOVÁKOVÁ, T.: *Ženský klub český v Praze: přednáška pí. Terézy Novákové, úvahy a přání klubu se týkající od zástupkyň učitelek a pošt. úřednic.* Praha : Komitét pro zřízení ženského klubu, 1902.
- SVĚTLÁ, K.: *Povídky z Ještěda.* Praha : SNKLHU, 1956.

- SVĚTLÁ, K.: *Škola mé štěstí*. Praha : Vyšehrad, 1949.
- SVĚTLÁ, K.: *Z literárního soukromí*. Praha : Nakladatelství L. Mazáč, 1941.

SEKUNDÁRNÍ LITERTURA:

- BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha : Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4.
- BAHENSKÁ, M.; HECZKOVÁ, L.; MUSILOVÁ, D.: *Ženy na stáž! České feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2010. ISBN 978-80-86495-70-5.
- BĚLINA, P. a kol.: *Dějiny země koruny české II*. Praha : Paseka, 1995. ISBN 80-7185-006-3.
- BIERHANZLOVÁ, L.; KRUPIČKOVÁ, R.: *Karolina Světlá : 24.2.1830 Praha - 7.9.1899 Praha : personální bibliografie vydaná u příležitosti 150. výročí narození*. Liberec : Knihovna Václava Kopeckého, 1980.
- ČADKOVÁ, K.; LENDEROVÁ, M.; STRÁNÍKOVÁ, J. (eds.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.
- EFMERTOVÁ, A. C.: *České země v letech 1848-1918*. Praha : Libri, 1998. ISBN 80-85983-47-8.
- HECZKOVÁ, L.: *Píšící Minervy : vybrané kapitoly z dějin české kritiky*. Praha : UK, FF, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.
- HODAČOVÁ, H.: *Ptáci odlétají*. Plzeň : Západočeské nakladatelství, 1986.
- JEŘÁBEK, D.: *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*. Brno : Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2142-X.
- LENDEROVÁ, M.: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*. Praha : Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

- LENDEROVÁ, M.; JIRÁNEK, T.; MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha: UK, Karolinum. 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR, E.S. (eds.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha : Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.
- MASARYK, T. G.: *Americké přednášky*. Praha : Čin, 1929.
- MILL, J. S.: *Poddanství žen*. Praha : Časopis českého studentstva, 1890.
- MOCNÁ, D.; PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- NOVÁK, A.: *Stručné dějiny literatury české*. Olomouc : R. Promberger, 1946.
- SCHUSTEROVÁ, D.: *Květ na spanilém stromě národa*. Kladno : Krajská knihovna, 1982.
- SVATBOVÁ, B.: *Z lidské sonáty. Korespondence Terézy Novákové*. Praha : Odeon, 1988.
- ŠPIČÁK, J.: *Karolina Světlá*. Praha : Svobodné slovo, 1962.
- ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Teréza Nováková*. Praha : Mladá fronta, 2008. ISBN 978-80-204-1982-8.
- VLAŠÍNOVÁ, D.: *Eliška Krásnohorská*. Praha : Melantrich, 1987.
- *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. (BLÁHOVÁ, K.; PETRBOK, V.; eds.), Praha : ÚČL AV ČR, 2004. ISBN 80-85778-43-2.
- *Ženské listy*, 7, 1879.

7 RESUMÉ

The thesis „Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská, Teréza Nováková: woman in the prose and public activities of Czech female writers“ deals with the topic of women's emancipation in the nineteenth century. The thesis is mainly focused on the public activities and on the work of these three female writers.

The thesis consists of three main parts. The first one is focused on the status of women in the nineteenth century and on women's associations in the nineteenth century. In this part the topic of Czech national question which was current in the nineteenth century is also reflected. This question is also the object of interest of female writers - Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská and Teréza Nováková.

The second part describes the life of three female writers – Světlá, Krásnohorská, Nováková, their most important activities in women's movement and presents their three essays. These essays deal with the women's question and include also the author's opinions on the issue.

The third part is focused on the analysis of selected literary works of all three female writers. These literary works reflect the status of women and woman's education in the nineteenth century.